Fodor Imre

DR. SILBERSTEIN ADOLF:

HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI ZSIDÓK

ÁRA: 10 PENGŐ.

1943.
A HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI IZRAELITA HITKÖZSÉG KIADÁSA

HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI ZSIDÓK

IRTA

DR. SILBERSTEIN ADOLF

A HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI IZRAELITA HITKÖZSÉG KIADÁSA

1943

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

Előszó.

A következő lapok sorai hitközségünk történetét, a vásárhelyi zsidóság multját örökitik meg. Megdicsőült mesteremnek dr. Blau Lajosnak a Rabbiképző néhai nagynevü rektorának szellemében óhajtottam eljárni, akinek egyik utmutatása szerint minden rabbinak „nobile officium"-a megismerni és ha lehetséges megirni gyülekezetének történetét. Ez a gondolat vezetett akkor, amidőn néhány évvel ezelőtt megirtam előbbeni kedves gyülekezetem történetét és ez a gondolat sarkalt ezuttal is amidőn hitközségünk multjának dokumentumait igyekeztem összeszedni, hogy egyrészt magam is tisztán lássam gyülekezetem letünt évtizedeinek eseményeit, másrészt pedig, hogy hiveim, a kortársak elé vetithessem azt a multat, amelynek traditióin, irányelvein és utmutató ténykedésén felépült a vásárhelyi gyülekezet élete.

Megközelitőleg kétszáz esztendős időtartam az, amelyet felölel a vásárhelyi zsidóság története. Nem nagy idő ez a több évszázados magyarhoni gyülekezetek históriájához mérten, de mindenesetre beszédes bizonyság amellett, hogy e város utolsó két századának történetében megfelelő szerep jutott az ittlakó zsidóságnak is, amely minden korszakban igyekezett a viszonyokhoz mérten alkalmazkodni a város szelleme által diktált szokásokhoz és életelvekhez s azokkal sohasem került ellentétbe. Ennek legfeltünőbb bizonysága az a szinte teljes asszimilátió, amelyet a vásárhelyi zsidóság nyelvi, kulturális és társadalmi viszonylatban mutatott a multban és amely megfigyelhető most is életének minden vonatkozásában. Ez eredményezte azt a zavartalan harmonikus kapcsolatot, amely a város lakói és az ittlakó zsidóság között fennállott.

Célkitüzéseiben, gondolkodásában, érzésvilágában, szokásaiban és ténykedéseiben a vásárhelyi zsidóság sohasem járt idegen utakon. A vásárhelyi föld és népének nagy átalakitó ereje és a zsidóság ragaszkodó szeretete ki teljesitette azt a szellemet, amely a szükebb pátria

szolgálatára és végül a még nagyobb és szentebb célok a haza és a nemzet vártájára állitotta — alkotó munkára serkentve, — a zsidóságot is. Ezt bizonyitja a való tények mellett a vásárhelyi zsidóság történetének minden sora.

Nehéz és gondterhes időkben jelenik meg munkánk és kerül az olvasó kezébe. S ha nem is tarthatunk igényt irásunkat illetőleg a teljességre s ha a mai idők megrázó megpróbáltatásai nem is látszanak a legalkalmasabbaknak arra, hogy — lehetőleg tudományos tárgyilagossággal — gyülekezetünk multjának fény- és árnyoldalait, nehéz, küzdelmes korszakait hittestvéreink elé vetitsük, mégis ugy gondoljuk nem végeztünk hiábavaló munkát. Elmult évszázadok emléke elevenedik meg előttünk. S a mult és annak története, az élet nagy tanitómestere, örök figyelmeztetője! De egyben kötelez is a mult. Kötelez arra, hogy mindég és minden körülmények között az Egyetlen Isten hitének, a biblia örök és változatlan erkölcsi normáinak szellemében ugy éljünk és ugy dolgozzunk, hogy méltók legyünk az ősökhöz és méltók hitükhöz, eszményeikhez.

Ez a mult kötelez bennünket arra, hogy változatlan hüséggel legyünk alázatos szolgálattevői továbbra is a Haza és a nemzet nagy egyetemes érdekeinek.

De ez a mult kötelez egyben arra is, hogy lélekszilárdsággal, becsülettel álljunk meg azon a helyen, ahová bennünket az isteni Gondviselés, a történelem és az emberi élet Irányitója, bizonyára magasztos céllal vezérelt.

Ha ezt az érzést olvasóinkban fel tudjuk kelteni, ugy munkánk nem csupán gyülekezetünk történetének leirása lesz, de Isten nevének megszentelését is szolgálni fogja.

Bevezetés.

Hódmezővásárhely történetét Szeremlei Samu irta meg igen részletesen öt kötetes művében.[1]) Hatalmas munkájában nem szoritkozik csupán a város és vidékének történeti időkbe visszanyuló leirására, hanem az itt végbement ásatások és az általa végzett geológiai kutatások alapján részletesen feltárja a vásárhelyi föld alakulását is, a jégkorszaktól kezdődően, a kőkorszaki ember itteni kulturájáig, majd pedig ismertetve az e helyen talált réz, bronz és vaskorból származó leleteket, ezeknek alapján megrajzolja e hely akkori kulturáját.[2]) Ugyanilyen részletességgel irja le a népvándorlás korának helyi viszonylatu történetét, a hunok korát,[3]) majd a gepidák és avarok korszakának leirása után, a honfoglalás helyi jellegü letelepedési bizonyitékait ismerteti.[4])

Szeremlei történeti müve plasztikusan tárja fel ennek a városnak kialakulását, fejlődését, népének letelepülését napjainkig, az egyes korok müvelődési viszonyait, lakóinak harcait, küzdelmeit az elemekkel és még inkább az oly sürün reá törő ellenséggel. A török hódoltság korában különösen sokat szenvedett e vidék. Többször rabolták ki és pusztitották el a portyázó hadak magát a várost, mig lakói elmenekültek innen, hosszu ideig üresen hagyva a romokat. A honfoglalás korában már népes vásárhelyi település, előbb 1610 körül, majd a törökök ujabb pusztitása után 1699-ben kezdi ujból felépiteni a régi lakóhelyét.[5])

A város és határának nagy kiterjedésü birtokai gyakran cseréltek gazdát,[6]) akinek önkényétől vagy jóindulatától függött gyakran a lakóság jóléte vagy hanyatlása. A XVII. század végén Vásárhely és határának nagy része Bercsényi Miklós kuruc fővezér birtoka volt, aki még a Rákóczi felkelés idején vásárhelyi uradalmát Károlyi Sándornak adta el.[7]) Több mint másfél században át a Károlyi grófok voltak Vásárhely földesurai. Az ő birtoklásuk korához füződik Vásárhely városi jellegének kialakulása, egyházainak kiépülése, lakóinak szaporodása, kulturájának és iskoláinak magasabb szinvonalra emelkedése s ugyancsak az ő nevükhöz füződik az első zsidók letelepedése Vásárhelyen. A Károlyi családnak

1. Szeremlei Samu: Hódmezővásárhely története I—V kötet 1900—1913 2) U. O. I 181 o. 3) U O I 349 353 o Itt kisérli meg történeti kutfők alapján bizonyitani, hogy Attila tiszamenti székhelye Vásárhely határában volt 4) U o. I 400 o 5) Borovszky: Csanád vármegye 224. 234 o. és Homan—Szekfü: Magyar történet III 438 o. 6) Szeremlei: Hódmezővásárhely története: V 869 o. 7.) U. o V. 859.

más birtokain már a XVIII. század elején is találkozunk zsidókkal, akiknek munkáját igénybe vették, nagykiterjedésü uradalmaik területén.

Ismeretes az a tény, hogy Vasárhely földesura Károlyi Sándor 1724-ben Pozsonyból küldet rabbit nagykárolyi zsidóinak,[1]) amely nem csupán toleranciáját tanusitja, de egyszersmind azt is bizonyitja, hogy törődött a birtokain élő zsidók lelkiéletével. Hasonló jóindulatukat tapasztalhatta a Vásárhelyen letelepülő első zsidó nemzedék is, amelyhez — az irásos dokumentumok bizonysága szerint — igen nagy mértékben hozzájárult a város tösgyökeres magyar magistratusa és lakóssága is, amely korán önmagába olvasztotta a nagyobbára az ország más vidékéről ideköltözött zsidókat, holott a zsidók közjogi állapota a XVIII. század végéig szinte teljesen rendezetlen volt.

A magyarországi zsidóság, amely már az árpádházi királyok uralkodásától kezdődően évszázadokon keresztül beleilleszkedett a magyarság életközösségébe[2]) — nem egyszer tanujelét adta ezen idő alatt, hogy minden mostoha sorsa ellenére ragaszkodik ehhez a földhöz, — mégis, közjogi helyzetében nem történt semmi néven nevezett előrehaladáshiszen a városok legtöbbjében nem lakhatott, a megszoritások egész sorozatát szenvedte el, a városi kereskedő és iparos polgárság, amely jobbadán nem magyar, hanem idegen elemekből tevődött össze kellemetlen versenytársat látva bennük, kiüldözte falai közül. Egyedül a földesurak becsülték meg a zsidók szolgálatát és nem utolsó sorban a jobbágyok, akis maguk is a zsidókkal hasonló jog nélküliségben éltek.

Ilyen volt a zsidók helyzete a XVIII. század végén amikor II. József császár ismeretes rendeleteivel a magyar zsidók történetének uj korszakát nyitja meg.

A felvilágosodás korának humanizmussal átitatott uralkodója II. József, türelmi rendeletével nem csupán az üldözött protestánsok helyzetét javitja meg[3]) de már ezt megelőzőleg az ország legszomorubb helyzetében, szinte pária sorsban élő zsidók felé forditja kegyes jóindulatát. Egymást követik rendeletei, amelyek mind azt célozzák, hogy a zsidóságot emberhez méltó életnivóra emeljék. Megnyitja előttük az eddig elzárt életpályák sorát, megengedi, hogy földmiveléssel, iparral foglalkozhassanak, 1875-ben eltörli a zsidók személyi vámadóját. Elrendeli azt is, hogy a zsidók iskolákat állitsanak fel, ahol az ország nyelvét használják tanitási nyelv gyanánt és végül 1787 julius hó 23 án megjelenik az a rendelete is, amely kötelezi a zsidókat arra, hogy német előneveket válasszanak maguknak és azt használják.[4]) Mégis azonban a zsidóság helyzetének javulására legnagyobb kihatásu volt az az intézkedése, amely lehetővé tette a zsidók szabad költözködését. Igy jutottak el a tanyákon, falvakban, uradalmakban lakó és eddig házalással, kiskereskedéssel foglalkozó zsidók a városokba is és ezzel együtt megindul polgáriasodási folyamatuk. A XVIII. század végén és a mult század elején kezdenek kialakulni azok a zsidó gyülekezetek, amelyeknek sorába tartozik a vásárhelyi hitközség is.

1.) Venetianer: A magyar zsidóság története 67 o 2) Kohn Sámuel: Zsidók története Magyarországon. 3.) Homan—Szekfü: Magyar történet V. 43. o 4) Büchler: A zsidók története Budapesten 346 o.

Bár itt — amint azt látni fogjuk — már előbb is találkozunk egyes zsidókkal, akik valószinüleg a földesur védelme és engedélye alapján folytattak vándorkereskedelmet, minthogy senki sem volt a bevándorolt görög és rác kereskedőkön kivül, aki erre vállalkozott volna.[1])

II. József halála után, rombadőlt nem csupán a zsidóság, de a protestánsok és jobbágyok minden reménysége is, amelyet a felvilágosodott uralkodó humánus, toleráns törekvéseihez és jogot adó rendeleteihez füztek.

A városok egymásután igyekeznek ismét visszaállitani a régi állapotokat; a protestánsokat országos mozgalom keretében akarják a már megszerzett tisztségeiktől megfosztani s nem kevésbbé a zsidókat, akiket a városok utasitanak ki ismét, miután a császári rendelet engedelmével ott már előbb letelepedési engedélyt nyertek.[2]) Kiutasitó rendelkezésekkel Pest és Nagyszombat városa jár elől, példát akarván statuálni a többi városoknak, amidőn váratlan fordulattal a helytartótanács pártját fogja a jogaiktól megfosztott zsidóknak s megtiltja azt, hogy Pest városa kiüzze őket falai közül. A helytartótanács azzal indokolja ezen rendelkezését, hogy semmiféle országos törvény nem tiltja meg sehol sem a zsidók kalmárkodását s különben is a szabad kir. városokból való kiüzésük országos ügyet képez, amelynek elrendelésére csak az országgyülés lenne hivatva. A helytartótanács ezen intézkedését az uj uralkodó Lipót király is megerősiti, módot adva a magyarhoni zsidóságnak arra, hogy kérésüket az összeülni készülő országgyülés elé terjeszthessék. Ez meg is történik. Az 1790-ik évi országgyülés dec. 2.-án megtartott 42-ik ülésén kerül a karok és rendek elé az a beadvány — miután azt az uralkodóhoz is eljuttatták — amely mint hangjánál, mint pedig tartalmánál fogva méltó kifejezője volt a zsidók emberi méltóságán esett sérelem panaszának, ékes szavakkal sorolva fel azokat a tényeket, amelyek mindenképen indokolatlanná teszik a zsidósággal szemben megnyilatkozó embertelen bánásmódot, rendkivül szomoru helyzetét, lealázó kitaszitottságát és jognélküliségét.

Megrázó e beadvány befejező része, amely az ország egy mindenképen méltánylást érdemlő néprétegének bensőséges vallomása is volt s amely a következőképen hangzott: „Nincs a földkerekségen Magyarországon kivül más hazánk, nincs más atyánk mint a király kinek kormányzására a világ ura Magyarországot és népeit bizta, nincsenek más pártfogóink mint a közhatóságok és földesuraink, nincsenek más testvéreink, mint akikkel egy társadalomban élünk és halunk nincs más oltalmunk mint a haza törvényei, nincs más menedékünk mint az emberiség ama kötelességei, melyekkel ember ember iránt kivétel nélkül tartozik. Végül is csak amolyan szőlőindák vagyunk, melyek természetüknél fogva a földön kusznak és nem emelkedhetnek fel másként, ha csak egy szomszédos fa nem nyujt nekik támaszt, vagy az ember jótékony keze karót nem helyez melléjük, melyen felkapaszkodhatnak. Kihez folyamodjunk szükségünkben, ha nem mindnyájunk közös atyja a királyhoz és azokhoz, kikre az állam kormányzása bizatott? Honnan várjunk békét, nyugalmat,

1.) Homan—Szekfü: Magyar történet V. 249. o. 2.) Venetiáner: A magyar zsidóság története 85 o

bátorságot, ha nem az államtól, amely bennünket már régóta anyaként fogadott be, mely táplál, ruház bennünket, amely viszont joggal megköveteli tőlünk a jó polgár kötelességeit? Hol találjunk támaszt ha nem bennetek, kiknek a törvényhozás és a népek boldogitásának hatalmát megadta az uralkodó akarata és őseitek gondos intézkedése?"[1])

A „Magyarországon élő zsidók közössége" folyamodványát báró Splényi Ferenc váci püspök ismertette az országgyülés előtt s nemes lélekre valló indoklása alapján jött létre az a De Judaeis cimen ismert törvényjavaslat, amelynek rendelkezéseit a király 1791. január 10-én helyben hagyta, az országgyülés pedig február 5-én törvénybe iktatta. A „De Judaeis" cimü törvény szövege a következő: Hogy a zsidók állapotáról az alatt is gondoskodva legyen, mig ügyük és némely sz. kir. városnak rájuk vonatkozó privilégiumai egy országos bizottság által, mely a jövő országgyülésben jelentést tészen, tárgyaltatnának és a zsidók állapotáról ő felsége és a Karok és Rendek közös akarattal határozni fognak, a Karok és Rendek ő felsége jóváhagyásával elhatározták, hogy a Magyarország és a kapcsolt részek határai között lakó zsidók az összes sz. kir. városokban és a többi helyeken (ide nem értve a királyi bányavárosokat) abban az állapotban tartassanak meg, melyben 1790. január 1-én voltak és ha netalán kizavartatnának, abba vissza helyeztessenek.[2])

Ez a törvény — ha végleges helyzetet nem is teremtett — hosszu évtizedekig viszonylagos nyugalmat biztositott a magyar zsidók számára és megindulhatott az a folyamat is az országban, amely lehetővé tette vallásuk buzgóbb gyakorlását éppen azáltal, hogy a városokban letelepedni tudó nagyobb számu zsidóság megszervezhette gyülekezeteit, felépithette templomait, kialakithatta intézményeit s ezzel a mult század elején megvetették az alapját a ma is fennálló legtöbb magyarországi zsidó közösségnek.

Szeremlei Hódmezővásárhelyről szóló történeti munkájában igyekszik néhány fontos adattal megrajzolni a vásárhelyi zsidóság történetének első évtizedeit,[3]) hasonlóképpen Kemény Simon kéziratban lévő komoly tanulmányában foglalkozik gyülekezetünk multjával,[4]) mégis szükségesnek mutatkozott, hogy az emlitett adatok és tanulmányok mellett igyekezzünk a felkutatható[5]) s eddig ismeretlen adatok és források felhasználásával összefoglalóan megvilágitani hitközségünk multját, hogy az lehetőleg kielégitő leirását adja a hódmezővásárhelyi zsidóság történetének.

1. Büchler Sándor: De Judaeis, Imit évkönyv 1900, 297—298 o. 2.) Az 1790—91. országgülés 38 cikkelye. Büchler: De Judaeis Imit évkönyv 1900. 303 o. 3.) Szeremlei Hódmezővásárhely története IV. 105, 113, 130. V. 692—695 4.) Hódmezővásárhelyi Izr hitközség története 19[illegible]9. Kézirat a hitközség levéltárában. 5.) Sajnálatos, hogy e munka megirásánál kénytelenek vagyunk nélkülözni, a hitközség kialakulására vonatkozó adatokban bizonyára gazdag, de jelenleg hozzáférhetetlen budapesti Károlyi levéltár okmányainak ismertetését, illetőleg felhasználását

Az első zsidó települők.

A 150 esztendős török hódoltság valósággal megtizedelte az ország lakosságát. A folytonos harcok, a török csapatok szüntelen rablóportyázása szinte elnéptelenitette az egyes vidékeket s közöttük is elsősorban az Alföldet.

Jellemző erre nézve az az egyik leirás, amely abból a korból fennmaradt számunkra s amely egyszersmind beszédes bizonysága annak is, hogy a már számos évszázados magyarországi zsidó gyülekezett mellett miért találkozunk csak a XVIII. század végén, alföldi zsidó településekkel. A török hódoltság utolsó évtizedeiben szinte kipusztult a lakosság az alföldi városokban. Lambion császári mérnökkari tiszt 1695-ben bejárja az alföldet s utjáról térképet készit és azt jegyzeteivel is ellátja. Városunkról megjegyzi, hogy Vásárhely nagy falu, ahol házak ugyan vannak, de lakói nincsenek.[1]) Két évtizeddel később az 1712—15 országgyülés rendjeinek elhatározásából, III. Károly rendeletére 1720-ban megszámlálják az ország lakosságát s Magyarországon 1.770.000, Erdélyben pedig 800.000 főt tett ki az ország egész népességének száma, amely szám az akkori európai országok népességéhez arányitva elenyészően csekély volt.[2]) Érthető tehát, ha ehhez mérten alacsony volt a zsidók száma is, akiknek letelepedésére a XVI. és XVII. század zilált politikai viszonyai alkalmasak egyáltalán nem voltak.

1735-ben császári rendelet folytán adózási célból összeirják a zsidókat s az egész ország területén az összeirás szerint számuk 11.621 lélek.[3]) Ez a conscripció azonban nem teljes, minthogy a szabad kir. városokon kivül csupán 30 vármegye adatait gyűjti össze, hiányzik azonban Erdély, Temesköz s még jónéhány vármegye zsidóságának adata, holott — Acsády szerint is — bizonyosnak vehető az, hogy a felsorolásban hiányzó megyék területén is laktak zsidók.[4])

Az emlitett országos zsidó összeirás sorában hiányzik többek között Csongrád vármegye is s habár az 1720-ban foganatositott országos összeirás adatai szerint egész Csongrád vármegye lakossága nem volt több mint 9.700,[5]) nyomatékosan feltételezhető az, hogy a vármegye területén már akkor is laktak zsidók, ha nem is mint állandó lakosok, akik a

1. Szeremlei: Hmvásárhely története III, 187. 2) Homan—Szekfü: Magyar történet IV.—417. 3) Venetianer: A magyar zsidóság története 67 o. 4.) Marton: Magyar zsidóság családfája 48 o. 5.) Homan—Szekfü: Magyar történet IV. 419

városokban letelepedési jogot nyertek, hanem mint olyanok, akik a falvakban vándorkereskedelemmel foglalkoztak s csak vásárok alkalmával keresték fel a városokat.[1])

Ezen időtől kezdve számuk természetes szaporodás és bevándorlás folytán folyton gyarapszik.[2]) A török hódoltság után az ujjáépülő országba rohamosan költöznek be a különböző környező népfajok rajai s közöttük a németek, rácok, örmények és görögök is. Utóbbiak bonyolitották le az ország kereskedelmét, sokszor elégedetlenséget keltve tulkapásaikkal, uzsoráskodásukkal az őslakó magyarok között.[3]) Mig az emlitettek inkább a városok kereskedelmi életét irányitották, addig a számaiban most már növekvő zsidóság inkább a falvakban folytatott kiskereskedelmet és a földesuri regale-t bérelte, majd később a mezőgazdaság terményeit értékesitette, minthogy a magyar nemesség kereskedelemmel egyáltalán nem foglalkozott. Különösen a földesurak mutattak jóindulatot irántuk és értékelték kellőleg tevékenységüket.[4]) A XVIII. század elején a magyarországi zsidóság tekintélyes része a földesurak védelme alatt tudott nagyobb számban gyülekezeteket alkotni (Kismarton, Pozsony, Stomfa, Rohonc, Lovasberény stb.)[5]) a zsidóság nagy többsége azonban továbbra is a vándorkereskedelem nehéz foglalkozását üzte.

Hódmezővásárhelyen ismeretlen időből származó rendelkezés folytán zsidó nem kapott letelepedési engedélyt,[6]) de minden bizonnyal a környező falvakban, pusztákon s az uradalom tanyáin több zsidó folytatott kereskedelmet s innen jöttek be időnként már a XVIII. század első évtizedeiben a városba is.

1748. szeptember 2-án kelt a városi tanács jegyzőkönyvének az az adata, amely először emlit egy Jakab nevü zsidót, aki a régi statutum ellenére kereskedést folytatott itt. A jegyzőkönyv szövege igy szól:

„Jakab nevü zidó országunk törvénye s városunk régi statutuma ellen pályinkát hozott Rab János nevü lakosunkhoz s azt nemcsak maga árulta, hanem mind Rab Jánossal s mind pedig Uri Jánosnéval árultatta, azért a zidó 60 korbáts ütésre itéltetett, Rab János 6 forint büntetésre, Uri Jánosné pedig 3 forintra.“[7])

A szigoru büntetésben részesitett Jakab zsidó bizonyára nem az első, aki Vásárhelyen megfordult. Hiszen a tanács jegyzőkönyvének határozata nem a városban való megjelenését rója fel delictum gyanánt, csupán csak azt, hogy tiltott áruval, nevezetesen itallal kereskedett. Ebben az időben ugyanis nemcsak zsidóknak, de a város bármely lakójának tiltva volt szeszes italokkal való kereskedés, minthogy a bor, sör és pálinkamérés jogát előbb az uradalom magának tartotta fenn és később 1722-ben Károlyi Sándor a korcsmáltatás jogát a városnak adta át s azt magánosok nem gyakorolhatták.[8])

Minden valószinüség szerint volt kapcsolata egyes kereskedelemmel

---

1. Löw—Kulinyi: A szegedi zsidók XIV—XXVI. 2.) Homan—Szekfü: Magyar történet IV 459. 3.) U. o. 458 o. 4.) Dessewffy József gróf igy jellemzi őket: csaknem merő hagymával él és igyekezőbb. kereskedik, vesz, ád, ha lova van kész illendő áron fuvarozni; egyszóval kis nyereséggel elégszik meg. U. o V. 250 o. 5) U. o. IV. 459 o. 6) Szeremlei: Hmvásárhely története: IV. 105 o. 7.) Városi levéltár Protocollum Judiciale A 2. 120 o. 8) Szeremlei: Hódmezővásárhely története: IV. 339

foglalkozó zsidónak már a XVIII. század első felében is a város lakóival, akiket különböző árucikkekkel láttak el s bizonyára volt közöttük olyan is, aki ha letelepedési engedélyt itt nem is kapott, — az országos statumok értelmében, — huzamosabb ideig tartózkodott a városban.[1])

Alig 2 esztendővel később az emlitett tanácsjegyzőkönyvben szereplő Jakab zsidó delictumának elkövetése után 1750-ben ugyancsak a „protocollum judiciale" örökiti meg a másik zsidó esetét, akit sérelem ért s ügyében a tanács szigoru igazságossággal itélkezve elégtételt szolgáltatott a sértett zsidónak.

„Dorha Ambrus valamely sidóval öszve veszvén a sidó orrát megvéresitette, jóllehet a sidó mondassék kezdőjének lenni és Dorha Ambrus magát azzal mentse, hogy nem tudgya miként cselekedte, mely haszontalan mencsség a törvényben semmitsem használván és fr. 6 meg büntettetik, ennek felette a borbélynak fr. 6 sérelmére a sidónak hasonlóképen fr. 6, tehát fr. 18 fizessen."[2])

Ez a tanácsi határozat is bizonyitja, hogy Vásárhely lakói között már ezen eseményt megelőző időkben is lakhattak állandóan zsidók, mert különben elképzelhetetlen lenne az, hogy aránylag csekély sérelmeikkel a várost csak mint esetenkint felkereső s akkor minden törvényes védelmet nélkülöző vándorkereskedők a tanácshoz fordultak volna s ott amint láthatjuk valóban méltányos védelemben részesüljenek.

Különben is ezen időtől kezdődően mind sürübben találkozunk olyan adatokkal amelyek bizonyitják azt, hogy a város lakói élénk kereskedelmi kapcsolatban állanak zsidó egyénekkel. A tanácsjegyzőkönyv felemlitiazt, hogy 1757-ben Demeter György vásárhelyi polgár Kiss Ferencné kezességére 100 fr.-t adott kölcsön „bizonyos Aszódi zsidónak."[3]) Itt az „Aszódi" elönév természetesen nem vezetéknevet jelent, hanem mint rendszerint ezidőben szokásos volt, az illető egyén származási helyére mutat. Mindenképen bizonyitja azonban azt, hogy nevezett zsidó vagy itt lakott, vagy pedig sürün kereste fel a várost s méltónak bizonyult arra a bizalomra, hogy pénzkölcsönben részesüljön.

Néhány esztendővel később 1764-ben, valószinüleg a már előbb is emlitett Jakab zsidó ügye foglalkoztatja ujból a város biráit. Itt azonban már mint panaszos szerepel egy kereskedelmi ügylettel kapcsolatosan. A tanács jegyzőkönyv leirása szerint Jakab zsidó előadja azt, hogy özv. Sz. Királyi Andrásnétól 9 forintot követel, minthogy néhai férjének 6 rőf posztót eladott. „Mivel pedig Sz. Királyi ur meghalálozván, a zsidónak semmit sem szolgált s azon tett igéretét nem teljesithette. Mostan azért Jakab zsidó azon 9 forintokat Sz. Királynétul vissza várja." A tanács részben méltányolta Jakab zsidó kérését: követelésének felét megitélte, kötelezte az özvegyet, hogy 4 és fél foriintot neki visszafizessen.[4]) Hasonló ügyben fordul a tanácshoz 1782-ben Gabriel Lébel maglódi zsidó is, akinek „4 fr. 30 kára esett Fejes Sámuel által."

1. Az a tény, hogy a később felsorolt esetekben egyszerűn csak zsidóról tesznek emlitést a törvénykezési feljegyzések s itt közelebbi meghatározással „Jakab zsidó" elnevezést használja, sejteni engedi, hogy ilyen néven nevezett egyént a városban már régtől fogva ismerték. 2) Protocollum Judiciale A2 157 o. 3.) Prot. Jud A2 258 4) U. o. 388 o.

Ezek a zsidó kereskedők azonban nagyobbrészt csak a vándorkereskedelmet bonyolitották le, minthogy a városban letelepedett bolti kereskedők a XVIII. század folyamán majdnem kizárólag görögök voltak.[1]) Utóbbiak természetesen nem jó szemmel nézték a számra nézve ugyan csekély, de annál inkább szorgalmas zsidó kereskedők tevékenységét s hogy megakadályozzák őket munkájukban sokszor emeltek panaszt ellenük egyrészt a vármegyénél, — másrészt a város tanácsánál.[2]) Tőlük eredhetett az a méltatlan és alaptalan gyanu is, amely a vásárhelyi zsidókat a pusztai kutak megmérgezésével vádolta meg.[3]) De sem ennek a szörnyü vádnak, sem pedig más irányu panaszaiknak hitelt nem adtak, minthogy éppen a görög kereskedők voltak azok, akiknek tevékenysége és tulkapása igen gyakran a vármegye, a város sőt az országgyülés rosszalását is kihivta.[4]) 1786-ban a városban 10 kereskedő volt, köztük 3 magyar, 3 zsidó és 4 görög.[5]) A zsidó kereskedők apró bolti cikkek eladásán kivül főleg nyersbőröket szedtek, bár már 1861-ben a tanácsjegyzőkönyvének adatai alapján megállapitható az, hogy más kereskedelmi cikkeket is árulhattak.[6]) Ugyancsak ők bérelték a korcsmákat is.

Az emlitett adatok bizonyitják, hogy 1770-től kezdve állandóan is többen laktak a városban és még inkább nagy kiterjedésü határában s az itt lakhatásért meghatározott taksát fizettek az uraságnak.[7]) Általában az uradalom volt az, amely a várossal szemben védelmet nyujtott az üldözött zsidóknak amit az is bizonyit, hogy a tanács csak a későbbi évtizedekben adta meg nekik a városban való letelepedési jogot, holott az uradalom már jóval előbb lakhatási engedéllyel biztositotta ittmaradásukat és mozditotta elő kereskedelmi tevékenységüket.[8])

Hosszu és sulyos küzdelmet jelentett az itt lakó zsidóság számára is a mindennapi szegényes élet biztositása, hiszen minden jogvédelem hiányában számtalan esetben csak a lakósság és az uradalom jóindulatára támaszkodhattak. II. József császár ismeretes és emlitett rendeletei némi javulást hoztak számukra s ennek hatása a császár halála folytán visszavont rendelkezések után is érezhető volt. Magában véve az a tény, hogy a század végén rendes vezetékneveket vehettek fel már első lépés volt a polgári élet kereteibe való beilleszkedés lehetősége felé.

A vásárhelyi zsidóság első nemzedéke között 1800-ban már ismeretesek a Fülöp, Politzer, Steinbach és Vodjáner nevü családok.[9]) Nagyobb üzletek lebonyolitásánál — igy péld. 1802-ben — már a hatóságok is igénybe veszik szolgálataikat. „Steinbak Ádám és Marci buzát szállitanak a hadseregnek.“[10]) Habár ezidőben a kereskedelem minden ágával foglalkozhattak a vásárhelyi zsidók, mégis legbuzgóbb pártfogójuk mint általában országszerte, az uradalom volt. Szivesen látta őket az uraság korcsmái bérletében és bizta reájuk az uradalom üzleti ügyeinek intézését. A XIX. század első évtizedében a város és a vásárhelyi uradalom korcsmabérlői gyanánt a levéltári adatok Deutsch Mózest és

1.) Szeremlei: Hmvásárhely története: IV. 40. 2.) U. o. 405. 3.) Urad. tiszti javaslat 1761. Gróf Károlyi levéltár. 4.) Szeremlei: Hmvásárhely története IV. 403. 5.) U. o. 105. 6.) „Elhalt görög Pap György özvegye a portékákkal a zsidókat is kinálta s azoknak is meglehetett volna venni“ Prot. Jud. XI. 353. 7.) Szeremlei: Hódmezővásárhely története IV. 105. 8.) U. o. 9.) U. o. 10.) Prot. Jud. VII.

Józsefet, valamint Vodjáner Józsefet és Jakabot emlitik.[1])

Az uradalom nem csupán az itt letelepedett zsidókat támogatta, de azokat is pártfogásába vette, akik kereskedési célból más városokból jöttek Vásárhelyre. Az uradalom területén élő vagy ide időközönként jövő és ittartózkodó zsidókat saját joghatósága alá helyezte és ezeknek ügyeiben nem a községi birák döntöttek, hanem maga az uraság.[2]) 1810-ben már engedélyt ád az uradalom a vásárhelyi zsidóknak kóser bor mérésére is. A városi tanács 10 évvel később bizonyára üzleti okokból kifolyólag vissza akarja vonatni az uradalom azon engedélyét és 1820-ban a következő határozatát terjeszti fel a vármegye utján az uradalomhoz:

„A msgos Uraság által az urbarialis Kortsmároltatás ideje alatt folytatott Koscher Bor méretés megszüntetése eránt, Tettes Vice Ispány Urhoz a mult october holnap 3.-kán a város részéről benyujtott alázatos esedező levélre, a Msgos Uraság által adott kinyilatkoztatás, Tettes Fő Szolga Biró ur által a várossal észrevételadás végett közöltetvén, s mai napon a Bets. Tanáts előtt fel olvastatván, arra a következő alázatos észre vétel téttetni rendeltetett: hogy a Msgos Uraság városunkban tsak a mult 810-dik vagy 11-dik esztendőben kezdte Deutsch Mózes zsidó által mérettetni legelőször a Koscher Bort, akkor t. i. midőn az urabariális kortsmáltatást 10 esztendeig cserébe, ez után pedig egy esztendeig Árendába birta a várostól következés képpen ebből usust formálni nem jehet mert a Város által folytatott Urbariális Kortsmáltatás ideje alatt soha sem mérette a Mságos Uraság, mely annyival világosabb, hogy akkor Vásárhelyen csak egy zsidó Vodjáner Jósef nevezetü mért bort, ez is pedig nem Koschert, hanem a város borát mérte, ugyan tsak a város épületjébe s ennek következésében a Bets. Tanáts a Panaszló levélben levő kitételekhez ragaszkodván és azoknak méltó figyelembe leendő vétetésekért, ezekhez képest pedig a Koscher Bor méretésnek meg szüntetésért a Bets. Tanáts alázatosan esedezik.“[3])

Nem ismeretes az uradalomnak erre a beadványra vonatkozó válasza, de mindenesetre jellemző az, hogy 1810-ben már az itt letelepedett s valószinüleg Vásárhelyt rövidebb-hosszabb időre nagyobb számban felkereső vagy átutazó zsidók vallási igénye szükségessé tette a koser bor mérést és ebből jogosan következtethetünk arra, hogy ezek az évek voltak azok, amikor számuk gyarapodása folytán megindult a hitközségi élet kialakulása városunkban is.

1.) Kemény: Hmvásárhelyi Hitk. története 17. o. és Tanácsjegyzőkönyv X. 242.
2.) Szeremlei: Hmvásárhely története V. 693 o, 3.) Tanácsjegyzőkönyv X. 242.

Hitközségi élet kezdete.

Arra a kérdésre, hogy mikor alakult meg a vásárhelyi zsidóság gyülekezete; akták, feljegyzések vagy más irásbeli emlékek alapján megnyugtatóan biztos választ adni nem lehet. Ha figyelembe vesszük azonban azt a tényt, hogy a XVIII. század második felében már állandóan laktak zsidók Vásárhelyen s e század végén, valamint a XIX. század első évtizedében számuk jelentékenyen megnövekedett, még inkább a Károlyi uradalom révén a kereskedelemben betöltött poziciójukat mérlegelve, mindenképen arra a következtetésre juthatunk, hogy mind számbelileg, mind pedig anyagi erejük révén alkalmasak voltak már arra hogy gyülekezeti életüket a XIX. század első éveiben megkezdhessék.

De ezekben az években is ujabb és ujabb megszoritásokkal nehezitik meg helyzetüket és megélhetésüket. Ilyen intézkedés volt velük szemben többek között, hogy idegen zsidók 3 napnál tovább a városban nem árulhatták portékájukat és ezen időn tul itt nem tartózkodhattak nekik helyet adni megcsapatás terhe alatt tilos volt.[1]) 1808-ban pedig a helytartótanács rendelete alapján megszűkitették kereskedelmi tevékenységük körét is, amennyiben fegyverek, lőpor és puskagolyó árusitását eltiltották őket.[2])

Számuk növekedésével már több letelepedési engedéllyel rendelkező zsidó lakosa is volt Vásárhelynek s ez a tény valamint állandó szaporodásuk okozhatta a városi tanácsnak 1828-ban hozott azt a megszoritó, szigoru határozatát, hogy ujabb, letelepedni kivánó zsidók ilyen irányu kérését el kell utasitani,[3]) mert „több idegennek és zsidónak letelepedése meg nem engedtetik.“[4]) Mindezek a feltételek nem kedvezte ugyan a zsidó lakosságnak mégis jogosan feltehető az, hogy az 181 körül itt élő zsidók — a már emlitett letelepedett és ismert kereskedő családok — a többi ittlakóval és ezen időközben bevándorlókkal együtt rendszeres hitközségi életet teremtettek. Az 1810 és 1820 évek közö Deutsch, Schwabach, Schwájger és Spitzer zsidók neveit emlitik az egy koru okmányok és tanácsjegyzőkönyvek.[5]) Számuk ekkor minden kétsé get kizáróan már annyi volt — hacsak az ismertetett zsidó családoka vesszük is figyelembe — hogy közös istentiszteleteiket az előirásokna megfelelően elvégezhették. Templom hiányában bizonyára egy-egy job

1. Urad. hird. 1812. Városi levéltár R. v i. 36, 89 sz. 2.) Szeremlei: Hmvásár hely története V 693 3.) Szeremlei: U. o IV. 105. 4.) Kemény: Hmvásárhelyi Iz Hitk története 19. 5.) Szeremlei: Hmvásárhely története IV. 105.

módu hittestvér házának erre alkalmas helyiségében gyülekeztek, amint az minden kialakuló hitközség első éveiben szokásban volt. Vallási intézményeikről tudomásunk nincsen. Temetőjük sem volt. Halottaikat 1830-ig — a szájhagyományok szerint — a közelfekvő s régibb keletkezésü[1]) makói hitközség sirkertjébe temették el.[2])

Az itt kialakuló hitközségi élet és vallási intézmények első irásbeli dokumentuma az a feljegyzés amely egy circumciziós könyvben maradt reánk. E szertartáskönyv első lapján találjuk bejegyezve a mohél nevét héber és német nyelven.[3]) A könyv utolsó üresen hagyott 9 lapjára rávezette héber nyelven a jámborlelkü üvegesmester Müller Mihály — aki egyszersmint az uj gyülekezetben a mohél tisztséget is betöltötte — mindazokat a szertartásokat, amelyeket elvégzett. A feljegyzés szerint 1818-ban kezdte el szent hivatásának gyakorlatát és az utolsó bejegyzés az 1848-ik esztendőből való. 154 fiugyermek születését sorolja fel ezen idő alatt pontosan feljegyezve a született gyermekek adatait s bizonyára jó hirnévre tett szert a vásárhelyi fiatal gyülekezet mohélja, mert a feljegyzések szerint Szentes, Csongrád, Mindszent, Szegvár és Orosháza zsidósága is igénybe vette szolgálatát. Hogy pedig állandóan itt tartózkodott szintén azt bizonyitja, hogy a vásárhelyi gyülekezet ezidőben már jelentékeny számu volt s feltehető az is hogy nevezett Müller Mihály a hitközség más vallási funkcióit is ellátta.

Bár nem csupán az üveges mesterség és a hitközségnél végzett munkája volt egyedüli hivatása, hanem amint azt a városi tanács jegyzőkönyve tanusitja, egyben bérlője is volt a város egyik korcsmájának s ilyen minőségben 1823-ban árendájának leszállitását kéri.

„Felolvastatván Müller Mihály zsidó a város hosszu kortsmája árendátorának folyamodó levele, melyben az árendának leszállittatását kéri, ellenkező esetben az árendális contractustol leendő elállását nyilatkoztattya ki. Végeztett: Mivel a folyamodó zsidó egyedül tsak a város hosszukortsmáját mégpedig azt is tsak mostanában vette mások előtt ki licitation a többet igérés által árendába azonban mind ez ideig a bormérés által is hajtott magának hasznot, Szt. György nap után pedig a bormérésbeli jussal, a bormérés is és igy az abból reménylhető haszon is meg fog szünni, annálfogva mind azért, mind pedig azért is mivel Szt. György napja már itt lévén, a kérdéses hosszu pince házat, ugy mint az elmult ősszel jó előre kiadhatott volna és ki is adódott, most már idők özben, még pedig hanyat homlok kiadni nem lehetne — ha az Elől Járóság az árendális contractustól elállna az által az egész közön ség tetemesen megkárosittatna, ezeknélfogva az árendális summának meg kissebbitésének sem lévén helye, — annyival inkább mert a folyamodó zsidó az árendálásból ha valamely haszon származna, azt a Vár osi Közönségnek által nem engedné, hanem magának megtartaná, szü kség tehát, hogy a netalán tán származandó kárt is ő hordozza és

1.) Kecskeméti: A Csanád megyei zsidók története 2) A Tuhutum uccai, ma is fennálló temető legrégibb sirkövei a következők: Liebermann Pepi meghalt 1830. Wodianer Fani mh 1830, Miskolczi Józsefné mh. 1831, Pollák Mártonné mh. 1831. 3) Dieses Sod Adosem ist angeherig zum Jude Michal Müller Glaser Meister in Vásárhely.

szenvedje de egyébbaránt is a tökélletes eggyezés, az eggyezőnek törvény gyanánt szolgál és azt az egyik fél, a másik fél megegyezése nélkül fel nem bonthattya. — Ezeknél fogva a Városi Előljáróság a folyamodó zsidóval kötött egyezést, — azzal, ha szintén az egyező levél 3-ik pontya szerént abban az esetben, amidőn az árendátor zsidó fizetne, volna is jussa elállani, nem mindazáltal a folyamodó zsidónak — ez uttal minden módon szorosan megtartani és ha külömben nem minden törvényes utakon s módokon effectuáltatni kivánja, odautasitván a folyamodó zsidót, hogy ha valamely sérelmét érezi keresse a törvény uttyán."[1])

Bizonyára rossz idők jártak a zsidó korcsmabérlőkre és általában a zsidó lakosokra ezidőtájt, mert két évvel előbb Schwaback Jakab fordul hasonló kéréssel a tanácshoz:

„Schwaback Jakab sütő és a város Hosszu-pincze nevü háza árendása kéri árendáját lejebb szállittatni és tovább is ott lakni meghagyni. Végeztetett: oly feltétel alatt, hogy a 3 esztendőről fizetetlenül hátralevő 350 frt. árendára nézve mostanában két betsületes kezest állit kik magokat azon hátralevő summának közelebbi Sz. Mihály napján leendő lefizetésére kötelezik, ugy az esedezőnek tartozásából 50 frtot elenged a Tanáts; ha pedig kezest állitani nem tudna, ugy folyó esztendői Sz. Mihály napjál tovább nem tsak meg nem hagyatik a Hosszu pincében, s ott akkor tartozása erejéig exequáltattni is fog."[2])

A huszas évek eseményeiről nem marad fenn más adatunk sem a hitközségre, sem pedig az itt élő zsidóságra vonatkozólag. De bizonyára a hitközségi élet fejlődésének eredményes évei voltak ezek, minthogy 1831-ben már a hatóságok is elismerik a vásárhelyi zsidó községet s lélekszámánál fogva kötelezik arra, hogy katonaszolgáltatásának tegyen eleget. Az erről szóló eredeti okmány szövege a következő:

„Alább irtt hitelesen bizonyitom, hogy ezen Tttes Csongrád vármegyében kebelezett zsidó község a rájok vetett egy katonát, t. i. Dávid Mojzest kiállitották és a Nemes Márjássy Gyalog Ezredjében assentáltatott légyen. Vály András Tttes Csongrád vármegye szolgabirája és Assentans Polgári Biztos."

II.

SCHEIN.

„Über 250 fl, sage zweihundert fünfzig Gulden W. W., welche Gefertigter von der löbl. Csongráder Komitats Juden—Gemeinde, weil ich für selbe auf 10 Jahre als Soldat eingestanden bin, und in Barem empfagen zu haben, hiemit bescheinige. Moyses Dávid gemeiner Soldat. Kiss Oberlieutenant."

„Ezen két Bizonyitványt az eredetivel összeegyeztetvén, mindenekben megegyezőnek lenni bizonyitom. Vásárhelyen. Febr. 1831. Vörös Mátyás Tttes Nemes Csongrád Vármegye Tábla Birája."[3])

1. Tanácsjegyzőkönyv XI. I. 80. 2.) U o. 12. 3.) Hitközségi levéltár I, 1830.

A számában folyton gyarapodó vásárhelyi zsidóság a mult század huszas éveiben minden kétséget kizáróan rendes hitközségi szervezet keretében élt, de a feljegyzések hiányossága miatt nem állapitható meg sem a hitközség vallásos intézményeinek müködése, sem pedig az, hogy kik voltak első funkcionáriusai, vagy pedig előljárói. A katonaszolgáltatás bizonyitja lélekszáma jelentős voltát, mig viszont anyagi gyarapodására mutat az, hogy 1833-ban már lépéseket tesznek olyan irányban is, hogy az eddig csupán alkalmi helyiségben megtartott istentiszteleteik számára külön, kizárólag templomi célokat szolgáló épületet szerezzenek. Első ilyen törekvésüket mutatja az a kérvény, amelyet gróf Károlyi Györgyhöz Vásárhely földesurához intéznek s amelyben helyet kérnek templom épités céljára. A grófi uradalom jegyzőkönyvének ide vonatkozó része igy hangzik:

„1833-ik esztendei Április 19-én Vásárhelyen Méltóságos Nagy-Károlyi Gróf Károlyi György Ur Eő Nagysága Elől Ülése alatt Ttes Klauzál Imre, Brüneck József Jószági Director Urak, Olsavszky György Inspector és Gosztonyi Sándor Fiscalis Urak jelenlétében tartott Ülés Jegyzőkönyve. 17. pont. A Vásárhelyi Zsidóság Templomnak helyet kér adatni. Határozat: Mintegy Kétszáz öl adathatik, ugy hogy attól esztendőnként természetben három aranyat fizessen és a portát Brüneck Director Ur a szükséghez képest valamivel bővebbre is szabadhatja. Költ mint felyebb. Gróf Károlyi György m. k."[1])

Ezen jegyzőkönyvhöz Brüneck jószágkormányzó sajátkezüleg még a következőket irta hozzá:

„Ngs. Fejérváry Ferentz közös földmérő Ur és Báró Károly mint mint Gróf ur O Nagysága Vásárhelyi Ispánjával ezen házteleknek kivágatására kiküldetnek azzal, hogy annak idejében a teljesitésrül jelentésüket hozzám bemutassák. Költ Vásárhelyen, Január 16-án 1834. Brüneck közös Elnök."[2])

Amint ezen okmányból is megállapitható, a templom telek átadása nem történt meg, amelynek semmi esetre sem a földesur volt az okozója, hiszen ő még 1833-ban teljesiti a kérést. Bizonyára hivatalnokai késleltették az ügy végleges elintézését, de az is lehetséges, hogy a zsidók a kijelölt helyet templom számára megfelelőnek nem találták[3]) és valószinüleg ez a tény indithatta arra a nemes szándéktól vezérelt vásárhelyi zsidókat, hogy más módon oldják meg a templom megszerzésére vonatkozó problémájukat. Miután láthatták ugyanis azt, hogy gróf Károlyi 1833. áprilisában hozott határozatát közegei 1834. január havában sem foganatositották, még ugyanezen évben megveszik Matók Sámuel ügyvéd telkét a rajta található összes épületekkel együtt. 1834 junius 15-én megkötötték az adás-vételre vonatkozó szerződést, amelynek értelmében Matók Sámuel eladja örök áron ingatlanát[4]) a „helybeli Izraeliták közönségének."

„Alább irtak egy részről én Matók Sámuel adom tudtára minde-

1.) Hitközségi levéltár: II. 1834. 2.) U o. 3) Alátámasztja ezt a valószinüséget Szeremlei is, aki megállapitja, hogy templom céljára egy magán jobbágy lakást jelöltek ki, amely semmiképen sem lehetett megfelelő istentiszteleti célra. Szeremlei: Hmvásárhely története V. 694. 4.) Ezen épület, a mai templom telkén állott.

neknek akiknek illik, hogy én Hmvásárhelyen Aranyi Mihály és Ketskeméti Sámuel urak szomszédságában levő portámon található minden épületjeimet a helybeli Izraeliták közönségének örök áron olymóddal adtam el 2000, azaz Kétezer V. frtokon, hogy a Tekéntetes Uradalom részéről történendő jóváhagyás hozzájárultával azt sem én magam, sem örököseim semminemü színszin alatt meg ne másolhassam s másolhassák soha. Mi pedig az izraeliták közönsége másrészről a fent emlitett 2000 frt. lefizetésére olymóddal kötelezzük magunkat, hogy ezen szerződés helybehagyásakor 500 frt-okat, 500 frt-okat pedig e folyó esztendei Julius hónapban esendő Vásárhelyi Kis-Vásárkor, a hátralevő summát pedig 500 frt-okat e folyó esztendei Szt. Mihály, 500 pedig a jövő 1835. esztendei Szt. György napra lefizetni magunkat és maradékainkat kötelezzük. Melynek nagyobb erősségére adtuk ezen tulajdon neveink aláirásával megerősitett szerződési levelünket oly megegyezéssel, hogyha valamelyik fél ezen adásvételt megmásolná, azon esetre mint Vinculumot 100 Ezüst frt-okat azonnal fizetni tartozzon. Hm. Vásárhely 1834 jun. 15-én Matók Sámuel m. k. hites ügyvéd Politzer Lázár, Wodjáner Sámuel mint az Izraeliták Elöljárói."[1])

Ugyanezen szerződésen található feljegyezve az uradalom inspektorának jóváhagyó záradéka is:

„Ezen Ház Adás Vétel Fentartván az Uradalom Jussait s átalljában azon esetben, ha ezen épület megszünnék Sinagóga lenni az Örökösödés a Méltóságos Grófok Nagyságát illetvén, helybenhagyatik. Költ Derekegyházán, junius 20-án 1834. Pokomándy Inspektor."[2])

A szerződés megkötése után a hitközség szigoru pontossággal tesz eleget vállalt kötelezettségének és a vételár fejében kikötött összeget négy részletben megfizeti az eladónak, mint azt a szerződés hátlapjára jegyzett elismervényt potló feljegyzések is tanusitják.

A szerződés annyiban is fontos adat a hitközség benső életére vonatkozólag, minthogy itt találjuk először feltüntetve a gyülekezet elöljáróit névszerint Politzer Lázárt és Wodjáner Sámuelt, akik ekkor már tekintélyes vásárhelyi kereskedő családok fejei valószinüleg a hitközség első vezetői voltak.

A templom céljait szolgáló épület megszerzésével egyidőben alkalmazhatta a hitközség rabbi-helyetteséül Steiner Izráelt,[3]) aki Nyitráról származott s valószinüleg Dárdáról költözött Vásárhelyre és itt kezdetben kereskedő volt.[4]) De bizonyára rendelkeznie kellett kellő vallási ismeretekkel, ha a hitközség rábizta hitéletének irányitását. Ebben az időben a hitközség tagjainak száma 38 családfőből állott, amint azpontosan megállapitható, az 1836-ik évben a hódmezővásárhelyi zsidókra kivetett türelmi adó lajstromából. A hitközségi levéltárban őrzött türelmi adó lajstrom szövege a következő:

---

1) Hitközségi levéltár III.—834. 2) U. o. 3.) Szeremlei: Hmvásárhely története V. 694 és 1123 4.) Az 1848-as conscriptio Steiner Izraelt ismét kereskedőnek tünteti fel. Conscriptio 35 sz a hitközség levéltárban

„Tolerantz v. die H. Israliten Gemeinde für das Jahr 1836.

H. Drach.....	16. F...	Ignatz Pollitzer	4.
Laser Politzer	28.	Jakob Kohn	4.
Jakob Wodjáner	5.	Márkoc Blau	2.
D. Griensfeld	1.	Samuel Philip	1.
Josepf Mischgolsz	2.30	Sámson Bőhm	1.
Sámuel Wodjáner	8.	Salamon Preis	1.
Jákob Sekola	2.	Márkus Klein	1.30
Jákob Wilner	3.	Mánoel Kohn	3.
Ignátz Kohn	2.	Josepf Wodjáner	3.
Simon Roman	0.30	Sámuel Mischgolz	2.
Josepf Willer	1.	Michal Kohn	2.
Michal Pollak	1.	Ignátz Schultz	2.
Meier Pollak	8.	Ignátz Philip	1.
Israel Cukor	8.	Sigmund Philip	2.
Josepf Klein	1.	Márkus Miller	2.
Mozes Pollak	5.	Benedig Miller	1.
Mozes Brau	1.30	Ignátz Fleischel	3.
Josepf Kohn	2.30	Der in Schamschon	2.
Berhard Grossmann	7.	Der in Oljun (Algyő)	5.
Jakob Tull	2.	Die Horgoscher	15.
Jakob Pollak	1.30		

Az ekkép kivetett türedelmi adónak az illetők által haladék nélkül leendő béfizetése meghagyatik. Vásárhelyen 6-ik februárius 837. Babarczy Antal Szolgabiró."[1])

E kimutatás mindazonáltal nem nevezhető teljesnek, mert bizonyára voltak olyan szegényebb zsidók is Vásárhelyen, akik a kivetett türelmi adóból részt nem vállalhattak. Figyelemre méltó, hogy itt sorolja fel a sámsoni, algyői és horgosi[2]) zsidók által fizetett türelmi adót is amelyből az a következtetés vonható le, hogy nevezett helységek csekély számu zsidósága a vásárhelyi gyülekezet tagjai sorába tartozott, valamint, hogy ezen községek ebben az időben egy közigazgatási körzetet képeztek Vásárhellyel.

A hitközség benső életét érdekesen világitja meg az az egykoru pénztárkönyv,[3]) amelyben a község nótáriusa feljegyzi a bevételeket és a kiadásokat. Ebből tudjuk meg azt, hogy a mult század harmincas éveiben a már emlitett Steiner Izráel rabbi-helyettesen kivül még egy alkalmazottja volt a gyülekezetnek, akit csupán utónéven „Zimel sámos"-nak nevez az egykoru kronikás. Mindketten heti fizetésben részesültek, de természetbeni járandóságuk is volt. (cukor, kávé stb.) A hitközségnek nem csupán templomi célokat szolgáló helysége volt, de ugyanabban az épületben tanácsterme is u. n. Kohls-haus-a, ahol bizonyára üléseiket tartották. E könyv feljegyzései szerint a hitközség bevételi forrása a templom ülések bérletéből, gabellából, valamint az aliják eladásából

1.) Hitk. levéltár IV. 1836. 2.) Sámsonban és Algyőn a kimutatás összegének megfeielően 1—1 zsidó család lakhatott csupán mig Horgoson 2—3 család. 3.) Hitközség levéltára: Pénztárkönyv 1838-ból. Héber irással zsargon nyelven.

származott. Kiadásaikat a már emlitett alkalmazottak fizetése képezte, de jelentős összegeket forditottak az átutazó szegények, betegek támogatására, szegény leányok kiházasitására.

Mindezek a kiadások és még inkább a kivetett türelmi adó, valamint a városnak és az uradalomnak fizetett összegek sulyos teherként nehezedtek az amugy is nehéz viszonyok között élő vásárhelyi zsidóságra. Sulyosbitotta helyzetüket még az is, hogy ez időben az uradalomtól bérelt korcsmákban a bérlő zsidóknak keresztény kimérőket kellett alkalmazniok, amely amugy is csekély jövedelmüket még inkább megnyirbálta. 1831-től kezdődően pedig az uradalom bérlői már nem a vásárhelyi, hanem az aradi zsidók közül kerültek ki.[1]) 1833-ban ismét más helységben lakó zsidók kezébe jutott a vásárhelyi „borbérlet", valamint a tollkereskedés joga is. A borbérletet Drach és Epstein nevezetü zsidók birták, mig a tollkereskedés joga Groszmann Bernáté volt. S minthogy ezek a vásárhelyi zsidókra kirótt terhek viselését nem vállalták, viszont kenyérkeresetüket kevesbitették s ezáltal megélhetésüket megnehezitették, a vásárhelyi zsidó község előljárói a városi tanácshoz fordultak panaszukkal feltárva sérelmeiket:

„A megyebeli izraelitákra kivetett 140 p. for. türelmi taksa fizetésében a vásárhelyi uri jogok helybérlői is részvételre szorittassanak, nevezetesen a bor-bérlők: Drach és Epstein, akik 5000 p. frt. helybért fizetnek, továbbá Groszmann Bernát, ki a tollkereskedésért fizet 800 p. frt. helybért és több nőtlen, külön élő izraeliták, kik nekik nincsenek segitségükre a türelmi taksa viselésében."[2])

Ugylátszik kérésük nem talált meghallgatásra, mert négy évvel később hasonló panasszal fordulnak a letelepedett vásárhelyi zsidók Csongrád vármegye szolgabirájához, amelynek indoka bizonyára nem a kenyéririgység volt, hanem az a tény, hogy az alkalmilag itt üzleti ügyeket lebonyolitó zsidók nem járultak hozzá azokhoz a sulyos terhekhez, amelyeket a letelepedési joggal bíróknak fizetnie kellett. Kérvényük igy szólt:

„Tekintetes Szolgabiró Ur!

Kegyes Nagy Urunk!

Alázatosan előterjeszteni bátorkodunk, miképpen Városunkban a vidékről jött távolabb levő Vármegyékből és az itt alattomban tartózkodó zsidók annyira elszaporodtak, hogy a bevétetett izraelita lakosok számát csaknem felül haladják. Ezek esztendőről esztendőre itt tartózkodnak, kamarákat bérlenek, mindenféle kereskedést üznek; azonban az adózás terhe alól magokat kivonják. E szerint bennünket, akik a Felséges Ararium részére tolerantiát, az országnak adót, Méltóságos Uraságunknak taxát fizetünk s közterheket viselünk, rontanak. Mi ezen visszaélések orvosoltatása végett a Tekintetes Uradalmi Tiszti Székre alázatos folyamodásunkat benyujtottuk és az ő eltiltásuk iránt tett végzés be is jegyeztetett, de mindeddig is a visszaélés gátlására s eltörlésére foganatos eszközök elő nem vétettek.

Melyre nézve mély alázatossággal könyörgünk Tekintetes Szol-

1.) Kemény: A vásárhelyi Izr. Hitk. története 25. 2.) Csongrádmegyei levéltár 1833. nov. 10.

gabiró Ur kegyes szine elé, hogy kegyes tekintetbe véve a mi szükölködő s itt adózó szegény községünket, méltóztass ék foganatba venni azon embereknek a Városból leendő végképpi eltiltását; mi is a mennyiben rajtunk áll, ezen cél elérésére fáradságunkat s felvigyázásunkat ajánlván, a legmélyebb tisztelettel vagyunk a tekintetes Szolgabiró Urnak Kegyes Nagy Urunknak Vásárhely 26. febr. 1837. alázatos szolgái az Izraeliták közönsége."[1])

A főszolgabiró is méltányolta kérésüket és sajátkezüleg megirt válaszában a következőkről értesiti a kérvényt benyujtó vásárhelyi zsidókat:

„A vidéki házallók, ha csak a T. Megye Tisztviselőségétől látott utilevelekkel ellátva nincsenek, a házallástól a törvény értelmében el nem tiltathatván, ami azokat illeti, akik minden ez eránti engedelem nélkül itten házakat és kamrákat bérlenek és minden teherviselés nélkül szakadatlan kereskedést üznek az határoztatik: hogy az illyeket a helybéli Izraelita község Előljárósága szorgalmatosan kinyomozván, őket Uradalmi engedelemnek 15 napok alatti előmutatására szoritsa, ennek nem teljesültével pedig a Városból kitiltsa a szükség esetén a Tekintetes Uradalomtól törvényes Assistentiát kérvén. Költ Vásárhelyen Martius 24-én 1837. Babarczy Antal m. p. Szolgabiró."[2])

Mindezekből is kitünik az, hogy a vásárhelyi zsidók nagy adóterheket viseltek, de mindezeken felül a legsulyosabban nehezedett rájuk az évről évre fizetendő türelmi adó kirovása, amely bizonyára nem csupán mint anyagi szolgáltatás jelentett számukra sulyos kötelezettséget, hanem méginkább megszégyenitő voltánál fogva bánthatta önérzetüket annál is inkább, minthogy idővel nyelvben és érzésben szinte teljesen egybeolvadtak az itt élő keresztény lakossággal. Ennek ékes bizonysága és elismerése volt az, hogy Csongrád vármegye már 1836-ban utasitotta követét, hogy az országgyülésen szorgalmazza a zsidó türelmi taxa eltörlését.[3])

De más dokumentumok is bizonyitják azt, hogy ez időben a helybeli zsidóságnak a város lakóival már ekkor több, mint félszázados harmonikus együttélése, szorgalmas munkássága, olyan megbecsülést biztositott számukra, amelynek tanujelét a városi tanács is többször kinyilvánitotta. Jellemző adat errenézve az az 1829. február 23-án kelt tanácsjegyzőkönyv, amely a helybeli rőfös-kereskedőknek, a zsidó kereskedők müködéséről ad felvilágositást, akik „a Piaczon ember emlékezetitől fogva mindenkor szabadon árultak:"

„A helybeli rőfös kereskedők hiteles bizonyitványt kérnek arról hogy a Tótok és Zsidók mikor kezdettek a Vásárhelyi Piaczon először sátrakban árulni és milyen kárára van az az adózó közönségnek?" Végeztetett: annak bele iktatásával, hogy Tótok és Zsidók a Piaczon ember emlékezetitől fogva mindenkor szabadon árultak legelőször pedig sátorokat csinálni mintegy 15 vagy 16 esztendővel ez előtt kezdettek és hogy ezeknek szabad árulásuk az adózó népre nézve káros volna, sőt tagadhatatlan hasznos, a kért bizonyitványt kiadatni." elhatározzák.[4])

1) Hitközségi levéltár V. 1837. 2.) U. o 3.) Szeremlei: Hmvásárhely története: V. 693. 4.) Tanácsjegyzőkönyv XII. 274.

A zsidó iparosok munkáját maga a város is igénybe veszi; amit az alábbi feljegyzések is bizonyitanak:

„Khon Ignácz bádogos mester részére 10 bádog, éjjeli vigyázásra szolgáló dudák kiigazitásáért egytől 30-al 5 Vf. a tüzipénztárból kifizetni rendeltetett."[1])

Ugyancsak gyakran szerepel a tanács jegyzőkönyvekben Müller Mihály üveges is, aki több munkát készit a városnak:

„Müller Mihály üvegesnek a város részére tett munkák ára 14 f. 34 bemutattatván, mint alku mellett történtek szintén kifizettetni rendeltetett."[2])

Ugyanez a megbecsülés csendül ki abból az elismerésből, amely a városi tanács 1838. februárjában megtartott ülésén Bőhm Móritz zsidó orvos iránt nyilvánul meg, s amely szerint méltányolva „ügyességét és fáradhatatlan szorgalmát", őt a város sebészének választják meg.

„Felolvastatik Bőhm Móricz hites orvos ur folyamodó levele, melyben a Város sebészi hivatalnak részére a szokott fizetés melletti által adását kéri. Mivel a folyamodó ur nemcsak az epemirigy nyavalya pusztitása alkalmával a betegeskedők körül ügyességének s fáradhatatlan szorgalmának ekép szép jeleit adta, hanem az oltások több izbeni sikeres munkálataival a közbizodalomra magát annyira érdemesitette, hogy mellette a város népe Váry Josef sebész urral, valamint Váry Josef ur a sebészséggel egészen felhagyott, azonban a folyamodó urnak több rendbeli alkalmassága által szerzett tapasztalása Orvos Doktor Toppertzer Tamás ur által is elismertetett, a város sebészi hivatalnak foglalatosságai folytatása mától kezdve az eddigi rendes ftzetés mellett Bőhm Móricz urral bizatott.[3])

Alig két esztendő mulva Bőhm Móricz orvos ujabb egészségügyi intézménnyel akarja gazdagitani a várost, de terve rajta kivülálló okokból nem valósulhat meg, amint azt a tanács jegyzőkönyv is igazol:

„Bőhm Móricz ur a város sebésze a városháza udvarán egy Borbély mühelyt azon oknál fogva is, hogy a himlő oltás véghezvitelére vagy a boncolás megejtésére semmi közönséges épületje nincs a városnak, fel állitani kér"[4])

De a tanács nem teljesiti ezt a kérést „a méltóságos uraság engedelme hiányában."

Ez időben az itt élő zsidóság nagyobbrészt kereskedelemmel foglalkozott, de amint az irásbeli dokumentumok bizonyitják, szép számmal voltak olyanok is, akik ipari mesterséget folytattak. Volt köztük üveges, pék, szücs, órás, lakatos stb. Emlitésre méltó még az ezzel kapcsolatosan, hogy Wodiáner Sámuel vásárhelyi zsidó olajmalmot akar létesiteni már 1838-ban s erre engedélyt kért a város urától, amit meg is kapott. Közben tudomást szerez tervéről a református egyház is s minthogy Wodiáner a létesitendő gyárat az Ujtemplom közelében lévő telkén akarja elhelyezni, az egyház, küldöttség menesztését határozza el, hogy az uraságnál tiltakozzon a gyár felállitása ellen, mivelhogy azt a közrend és közegészség szempontjából veszélyesnek tartja:

„Az Ujtemplom előtt Wodiáner Sámuel a maga udvarán egy olaj-

1.) Tanácsjegyzőkönyv XIII I. 221, 1834. 2.) U. o. XIV. A 419 és 471, 461, 576. 3.) U. o. XIV. A. 99. 4.) U. o, 264, 1840.

malmot szándékozik épiteni, melyre már van is engedélye az uraságtól. Mivel kiállhatatlan szag lenne tőle, közel is esnék a járókelőkhöz, meg tüzveszélyes história is ez, azért az ellen ellenmondás határoztatik s ennek kinyilatkoztatására küldöttség rendeltetik. Tisztel. Gál Dániel és Bartha János főkurátor."[1])

Ennek ellenére a gyár mégis csak felépült s bizonyára a város ipari fejlődésének javát mozditotta elő és Wodiáner Sámuel ezen kezdeményezésével a lakosság érdekeit is szolgálta.

A hitközség további fejlődése és első rabbija.

A vásárhelyi zsidó hitközség gyors ütemben való fejlődését semmi sem bizonyitja jobban, mint az a tény, hogy a harmincas évek végén a folyton gyarapodó zsidó lakosságnak a már korábban megszerzett Matók féle telken levő házán kivül ujabb épületeket kellett szereznie, hogy azokban más vallási intézményeit is elhelyezhesse. Bizonyára volt már a hitközségnek ez időben templomán és tanácstermén kivül rituális fürdője is[2]) s ugyancsak ezekben az években kellett gondoskodniok arról is, hogy a gyermekek vallási nevelését szolgáló iskolának helységet találjanak. Mindezek számára a Matók féle ház szüknek bizonyult s ez indithatta őket arra, hogy megvásárolják a hitközség ingatlana mellett fekvő Kecskeméti Sámuel telkét is. Ez az ujabb házvétel az 1839. évben létre is jött, amelyről az alábbi „Contractus" tanuskodik:

„Mi alább irtak egy részről én Ketskeméti Sámuel adom tudtára akiknek illik, hogy én az H. M. Vásárhelyi Israelita Sinagoga szomszédságában levő házamat és a mi az Portámon lévő minden Épületjeimet az helybeli Izraelita Községnek örök áron oly móddal el adtam f. 3000, azaz Három ezer váltó forintokon, hogy a Tekintetes Uradalom részéről történendő jováhagyás hozzá járultával azt sem én magam, sem pedig örököseim semminémü cim alatt meg ne másolhassam és másolhassák soha f. 500, azaz Öt száz V. F. Vinkulum kötés mellett. Mi pedig az Israeliták községe más részről az fent emlitett f. 3000 v. forintoknak lefizetésére oly formán kötelezzük magunkat, hogy ezen Szerződés helybe hagyásakor f. 800, azaz Nyoltz száz forintokat lefizetni és az Jutori Cassában lévő adósságát vagy magunkra vállalni, vagypedig kifizetni magunkat kötelezzük az hátra levő summát pedig legközelébb reánk jövő 1840-dik évi Sz. György napjára lefizetni tartozzunk és addig az

1) Ref. Tan. j. k V. 204 2) Szeremlei: Hmvásárhely története IV. 113 „Közfürdőházat a 30-as évektől kezdve csupán a zsidó hitközség tartott melyet keresztyének is használhattak és sokáig használtak is."

ideig az egész házat az fent emlitett Ketskeméti Sámuel Ur használhatja, melynek nagyobb hitelére ezen köt Levél két egyenlő párban megmásolhatatlanul nevük aláirásunkkal köttetett. H. M. Vásárhely 10-dik May 839. Ketskeméti Sámuel m. k. Czégényi Julianna. mint eladó. Wodiáner Sámuel, mint az Izraelita Község előljáró mint vevő.[1])

Minthogy az uradalom 94. P. I. 839. számu határozatával[2]) ezt a szerződést helyben hagyja a hitközség birtokába veszi az uj telket és az azon lévő épületeket. De egy 1840. február 3-ról keltezett ujabb szerződés azt bizonyitja, hogy az ujonan szerzett Kecskeméti féle házat a hitközség nem tudja teljes egészében a maga számára hasznositani, hanem annak felét Agóra Demeternek adja ki haszonbérbe évi 300 v. forintért.[3]) Az 1839 és 1840-es években a hitközség előljárói a következők voltak: Wodjáner Sámuel, Szekula Joachim, Böhm Móricz (curátor) Politzer Lázár, Kohn Jakab, Groszmann Bernát és Kohn József.[4]) Ezek a hitközségi vezetők gondoskodtak arról, hogy a Kecskeméti ingatlan megszerzése révén a gyermekeknek kellő iskolai helyiségek álljanak rendelkezésre. Bár a harmincas évekből nincsenek adatok arra vonatkozólag, hogy ebben az iskolában a vallási ismereteken kivül más világi tudományokat is tanitottak volna, mégis feltehető az, hogy ez az iskolatipus már nem csupán a „chéder" kizárólag vallásos elemeket nyujtó intézménye volt, hiszen alig néhány esztendővel később már külön iskola épületet emelnek, ahol a tanitás előre megállapitott tanterv szerint folyt amelyben a héber tárgyakon kivül előkelő helyet kapott a magyar nyelv, mennyiségtan, történelem, számtan stb. oktatása is.[5])

Ebben az időben már élénk kapcsolatot tartott fenn a vásárhelyi zsidó közösség a csongrádi és szegedi hitközségekkel.[6]) A csongrádi hitközség, amelynek vezető szerepe lehetett a megyei zsidók között, közli több alkalommal a Pesten gyülést-tartó zsidóság leiratait a vásárhelyiekkel, országos zsidó vonatkozásu ügyekkel kapcsolatosan, mint amilyenek pl. a türelmi adóval összefüggő kérdések is voltak.

1840-ből való a hitközségi levéltárnak az az okirata is, amely hálás kegyelettel őrzi annak a két beszédnek szövegét, amelyet az ez évben tartott országgyülés két kiválósága Dubravitzky Simon Pest vármegye követe és Eötvös József báró mondottak el a zsidók közjogi helyzetének megjavitása érdekében[7]) s amelynek fényes eredménye az 1840. évi „Sidókról" szóló 29. törvénycikkely 6. §-ból álló törvényalkotása volt, amely szerint:

Addig is, mig a Sidók állapotjáról a törvény bővebben rendelkezik, ezuttal határoztatik:

1. §. Mindazon zsidók, kik az országban, vagy kapcsolt részekben születtek, valamint szinte azok is, kik az itteni lakásra törvényes uton engedelmet nyertek, ha ellenök erkölcsi magaviseletök tekintetéből bebizonyitott alapos kifogás nincsen, az

1.) Hitközségi levéltár VI — 839 2) U. o. 3) Hitközségi levéltár VII — 840 4) U o VIII. — 839 5.) Kemény: A hmvásárhelyi Izr Népiskola története. A magyar zsidó felekezet elemi és polgári iskoláinak monografiája 1896 — II. 186 6) Hitközségi levéltár IX — 840, X — 840, XI — 840, XII — 840. 7) Hitközségi levéltár XII a — 840.

egész országban és kapcsolt részekben akárhol szabadon lakhatnak, — kivévén egyedül az 1791. esztendei XXXVIII. törvénycikkelyben említett bányavárosokat, s azon helyeket, melyekből a bányák és bányász intézetek tekintetéből törvényes régi szokás mellett jelenleg kizárva vannak.

2. §. A fennálló feltételek mellett gyárakat zsidók is állithatnak, a kereskedést és mesterséget akár maguk kezükre akár vallásukbeli legények segitségével is üzhetnek s ifjaikat ezekben tanithatják, — azon tudományokat pedig és szép mesterségeket, minek gyakorlatában eddig is voltak, ezután is gyakorolhatják.

3. §. Egyébiránt köteleztetnek, hogy állandó vezeték és tulajdonnevekkel éljenek, a születendök pedig vallásuk papjaik által vezetendő anyakönyvbe bejegyeztessenek, — továbbá kötelesek

4. §. minden okleveleket és szerződéseket a hazában és a kapcsolt részekben divatozó élönyelvben szerkeszteni.

5. §. Amennyiben az izraeliták polgári telkeknek (fundus) szabad szerezhetési gyakorlatában lennének, az ily városokban ezen gyakorlat jövendőre nézve is megállapittatik.

6. §. Minden ezen törvénnyel ellenkező törvény, szokás, rendelet vagy határozat eltöröltetik és megszüntetik.[1])

Bizonyára ezek a törvények ujabb alkalmat adtak arra, hogy a még fennálló nagy akadályokkal szemben a vásárhelyi zsidóság is hitközségi élete fejlődésének és megerősödésének további lépéseit megtegye. De nem csupán a külső körülmények előrehaladásra némileg kedvezőbb periódusa következett el ekkor, hanem a hitközség benső élete is minden vonatkozásban megerősödhetett. Erre mutat többek között az az 1840-ből származó egyezségi szerződés, amely a maga nemében a vásárhelyi zsidók egymáshoz való harmonikus kapcsolatának páratlan szép tanujelét adja. Az egyezségi szerződés megkötésének előzménye az volt, hogy Pollák Mózes vásárhelyi zsidónak, Gerstl Gábor temesvári lakóval megkötött üzleti ügyletéből kifolyólag adóssága támadt, amelyet megfizetni egzisztenciájának feláldozása nélkül, képtelen volt. Márpedig a temesvári városi tanács kötelezte őt erre s csak abban az esetben tekintett el a követelés azonnali behajtásától, ha Pollák Mózes biztos és elfogadható kereseket tud állitani. Erre a hitközség maga vállalta a tartozásért a kezességet. Az egyező levél szövege a következő:

„Mely egy részről vásárhelyi lakos Kohn Jakab mint temesvári lakos Gerstl Gábornak e részbeni megbizottja és Pollák Mózes szinte vásárhelyi lakos között a következő módon köttetett: 1. ször.: Én Kohn Jakab mint megbizott tekintetbe véve vásárhelyi lakos Pollák Mózesnek azon károsodását s tönkre jutandó állapotját, mely mulhatatlanul következik, ha szabad királyi Temesvár városa Tanácsának ellene hozott Itélete végrehajtatik, tekintetbe vévén továbbá számos gyermekeit, ennélfogva a tisztelt városi Tanács Itéletétől s az abban megitélt keresettől elállok, ugy mindazonáltal

a.) Ha nevezett Pollák Mózes Gerstl Gábor részére egy ezer

1. Bródy Ernő: Magyar szabadelvüek száz év előtt 45 o,

váltóforint fizetését elvállalja és pedig a megirt summának egyharmad részét akár rongyban, akár készpénzben vagy rongyban és készpénzben azonnal lefizeti.

b.) Ha a fent irt Summa hátralévő kétharmad részének az egymás után következő 6 pesti vásár alatt szinte akár rongyban, akár készpénzben mulhatatlanul leendő lefizetését igéri

c.) Ha az én bátorságomra s most ezen Egyességben kikötött egy ezer v. forintnyi Summára nézve alkalmatos, biztos s elfogadható kezeseket állit. Ezen feltételek elfogadása után a magáról először adott Reversális ezennel erőtelennek és semmit érőnek nyilatkoztatván, Pollák Mózesnek azonnal vissza fog adatni.

2. szor. Én Pollák Mózes köszönettel vévén Gerstl Gábor urnak fent irt Egyességi feltételeit, azoknak részemről pontosan leendő teljesitésén felül a kivánt egyezer v. forint tartozásomat vásárhelyi lakos Pollák Májer bátyám és Vásárhely Városa Izraelita Községe kezességével és jótállással biztositom. Mi pedig Vásárhely várossa Izraelita Község Birája és Előljárói a megirott egyezer v. forint tartozása iránt Pollák Mózesnek a kezességét oly magunk lekötelezésével vállaljuk magunkra, hogy a fent irtt adósságnak a kitüzött határidő szerinti le nem fizetése esetére mi legyünk kötelesek az egész egy ezer váltó forint summát lefizetni, alávetvén magunkat a helybeli Tekintetes Uradalmi szóbeli rövid uti Bíróság alá, nem használhatván e részben semmiféle törvényes óvás, vagy orvoslás, kirekesztvén még a feljebb vitelt is. Mely felöl kiadtuk jelen Egyesség s tekintve kezes Levelünket saját kezeinkkel tett nevünk aláirásával megerősitve. Vásárhelyen. Januárius 17-ikén 1840. Kohn Jakab mint megbizott. Pollák Mózes mint adós. Pollák Májer mint kezes. Wodjáner Sámuel, mint a Helybéli Izraelita Község Előljárója. Előttem Bártfay Sándor urad. ügyészi segéd.“[1])

Ugyanebben az évben ujból ujoncot hell kiállitania a hitközségnek. A makói Schönberger Móric ajánlatára a bácsalmási születésü Beck Fülöppel kötnek szerződést ezen célból s amint az alább közölt szerződés bizonyitja, nevezett 275 forint ellenében vállalja is a katonáskodást.[2])

„Contract. Heute am untengezetzten Datum ist zwischen der israelitschen Gemeinde einerseitz und Philipp Beck anderseits, folgender Contract geschlossen und festgestellt worden und zwar: Erstens: Verpflichtet sich obengenanter Philipp Beck als Recrut für den gelösten Vasarhelyer Israeliten im Jahre 1840 die Stelle zu vertreten. Zweitens: Hingegen verpflichtet sich die Vasarhelyer Israeliten Gemeinde obengenannten Stellvertreter F. 275 W. sage Zweihundert siebzigundfünf Gulden in Wiener Wahrung für diese Militersdienstleistung nach Acceptirung des Recruten an ihn zu zahlen. Uhrkund dessen sind zwei gleichlautende Contracte ausgestellt worden, bekraftigt mit beiderseitigen Unter-

1.) Hitközségi levéltár XIII.—1840. 2.) Hitközségi levéltár: XIII.|a—1840.

schrift und Siegel. Hmvásárhely den 3. nov. 1840. Philipp Beck m. p. Saumel Wodjaner, Vorsteher de hiesigen Gemeinde, Moritz Böhm, Jacob Kohn, Joachim Sekula, Bernhard Grossmann, Grünfeld Dávid."[1])

Beck Fülöpnek a katonasághoz való belépését Csongrád megye alispánja is igazolja: „Alolirt hivatalképpen bizonyitom, hogy ezen Tekintetes Nemes Csongrád Vármegyében bekebelezett Hódmezővásárhely városbeli Izraelita Községe részéről az utóbbi Ország — Gyülési elhatározás következésében katonának állitott és Főherczeg Ferencz Károly nevét viselő Gyalog Ezred számába soroztatott Beck Fülöp a legutóbbi törvény nyilvánságos értelme szerint örökös katona nem lészen; hanem tiz esztendei szolgálatja után végképen elbocsájtatik; sőt ha a tiz esztendők lefolyása alatt körülállásaira nézve otthon szükségesképpen megkivántatna, ezen esetben még a kiszabott esztendők betöltése előtt, ruhapénzbeli megtérités avagy katonaállitás terhe nélkül végelbocsájtását megnyeri. Költ Szegeden, Böjtmás hava 2.-ik napján 1841. esztendőben. Tekintetes Nemes Csongrád Vármegye Rendszerént való Al-Ispánya Horgosi Kárász Benjamin."[2])

A 30-as évek végén a magyar honi zsidóság mind erősebben szorgalmazza jogainak kivivását s ezen célból a hitközségek vezetősége Pesten tart gyakori ülést. A Csongrád megyei zsidóság képviselője ezen üléseken rendszerint a nagytekintélyü csongrádi hitközségi elnök, Schwab Lőrinc volt. A tárgyalások célja a nyomasztó és megszégyenitő türelmi taxa eltörlésén kivül az volt, hogy a mindinkább felszinre törő s nagyobb tért hóditó liberális gondolkodás révén a folyton magyarosodó zsidóság is kivihassa emberi jogait. Ezek a tárgyalások és küzdelmek egyelőre nemsok eredményt mutattak fel, mert bár voltak ugyan megyék, városok vagy egyesek, akiknek emberiessége és jóindulata kedvezőbb helyzetet biztositott az ott lakó zsidók számára, mégis nagy általánosságban nem enyhült a velük szemben megnyilatkozott mostoha bánásmód. Igy többek között még mindég meg volt nehezitve letelepedésük, habár erre nézve már az 1840. évben hozott az országgyülés olyan törvényt, amely ezt a jogukat biztositotta. Az egyes városokban letelepedni óhajtó zsidóknak mindenesetre előbbi lakhelyük polgári hatóságaiktól kellett igazoló bizonyitványt felmutatni, amelynek alapján döntött azután az illető város tanácsa. Egy ilyen levéltárunkban elfekvő bizonyitvány igazolja a Hódmezővásárhely városában letelepedni akaró Léwi Ábrahám nagyatádi zsidó fiu személyét és egyben azt is mutatja, hogy Nagyatád esküdtjei hogyan vélekedtek a városunkat elhagyni készülő zsidóról. „Bizonyitván. Mely szerént mi ezen Tekéntetes Nemes Somogy Vármegyében fekvő Nagy-Atád mező Városának Elöljárói jó lélekkel tanubizonyságot teszünk arról hogy ezen elökelő Ábrahám Lévy Izraelita Sujiszter Legény kicsinségétől nálunk nevelkedett fel és az ő tanuló három esztendeit Majer Sámuel Sujiszter Mesternél töltötte ki, aki is magát ez idők alatt mindenkor dicséretesen, józan s jámborul viselvén, senkinek legkevesebb bosszankodást nem tett, őtet mint felszabadult Sujiszter Legénynek elismerni lehet. Melyről adjuk ezen Bizonyitván Levelünket Nevünk után tett kezünk keresztvonásával és Városunk elő pöcsétjével megerősitve,

1.) Hitközségi levéltár: XIV.—1840, 2) U. o. XV, — 1841.

kiadtuk Nagy — Atádon 2.-ik Martius 1842. Öreg Biró Horvát Ferencz. Esküdtek: Lipék János, Fárnik János, Sterbán Mihály, Rákász Mihály. Általam Novák László Városi Hites Jegyző által kiadatva."[1])

Ezt a jóindulatot mutatja Csongrád vármegye is, amidőn egy vásárhelyi zsidó által Szentesen megvásárolt jobbágytelek ügyleténél szembehelyezkedik a Kancellária végzésével, amely a zsidót a birtoklástól elmozditotta. A vármegye ugyanis 1843-ban kimondotta, hogy „a Kancellária ezen intézkedését, mint az 1836. évi 4. t. c. 6. §-ba ütközőt el nem ismeri s a zsidónak a birhatás megengedtetik."[2])

Már láttuk azt, hogy a vármegye előbb is tanujelét mutatta a zsidók iránti jóindulatának, amikor ugyanis a türelmi adó eltörlését szorgalmazta országgyülési követeinek adott utasitásában. De még szembetünőbb volt a vármegye szembehelyezkedése 1845-ben a Helytartótanács határozatával. A Helytartótanács ugyanis felszólitotta a vármegyét, hogy nyujtson segédkezet a területén lakó zsidók által fizetendő türelmiadó behajtására. A vármegye a kérést nem teljesitette és ugy döntött, hogy „az ország törvényében megszabott adón kivül más törvényes adót nem ismer s ennélfogva a kivánt assistentiát megtagadja."[3]) Még az 1843-ban Pesten megtartott országos zsidó nagygyülés is kénytelen a türelmi adó felosztásával foglalkozni. Csongrád megye zsidóságára ez alkalommal 375 frt. adót állapitottak meg, amely összeget 11 éven keresztül minden évben meg kellett fizetni. Ezt a megállapodást Pest vármegye hivatalosan is sanctionálta. Érthető tehát az, ha a sulyos terhek alatt görnyedő, de csak csekély jogokat élvező zsidók a megyéhez fordultak, amelynél a multban is védelemben és jóindulatu elbánásban részesültek. Ez a tény inditotta arra őket, hogy alkalomadtán kifejezésre juttassák, hálájukat a megye uraival szemben. Ilyen alkalom volt az is, amidőn 1845-ben Földváry Gábort iktatták be a megye főispánhelyettesi méltóságába. A csongrádmegyei zsidók ekkor hódoló felirattal fordulnak a főispánhelyetteshez kérve támogatását és jóindulatát. A felirat szószerinti szövege a következő:

„Méltóságos Bernáthfalvi Földváry Gábor, királyi Tanácsos Ur Nagysága tisztelgésére Főispán Helyettesi hivatalának elfoglaltakor Habár ember állapotok legalsója jut osztályrészünkül; habár Isten igazságos sujtalmánál fogva régi bünhődésünk miatt még eddigelé nyom örök kárhozat; ha Ő bár tőlünk elvonja mind azon földi jogokat, földi adományokat, miket ember teremtésénél egyenlően oszta: mégsem tagadná a szellemi adányt a hün érző, benső hálától áthatott szivet, mely hálásan dobog forrón fölsóhajtoz Ő magas csillagtrónja felé, hogy oly fényfiát, mint Méltóságodat rendelé Ttes Vármegyénkbe, oly férfiat, kinek nemcsak a bel, hanem a külföldön is elterjende bölcs és igazságos hire, ki e „Föld"-ön „vár" erős bástya, sziklás paizs az ártatlanok védelmére; emberszerető, kegyes, szánakozó, tágkeblü, a nyomottak segedelmére és eszély dus, bölcs s mélylátó a hon és alattvalói javára s boldog létére. S ezen férfiat jelölé ide számunkra a jó Isten, hogy mi is pihenhessünk kegyes

1) Hitközségi levéltár: XVII.—1842. 2.) Kemény: A Hódmezővásárhelyi Izr. Hitk. Története 61 o. 3.) Zsilinszky: Régi évkönyvek X.—131.

szárnyai alatt, hogy bennünket is részesitene oly sok izben már üzött malaszttényeivel, tán bennünket elhagyottakat fölfogadandó kegyes ótalmába, jóságos védelmébe; atyáskodólag pártolandó bus állapotunkat előkelő tekintélye hatályánál fogva. Ah! tartsa a jó Isten, kinek czélzati végtelen bölcsességüek, kinek foghatlan rendelményei az örök létet hatják Méltóságodat nekünk és a hőn szeretett honnak és annak üdve és jólétére; nyujtsa pályáját, melyen valós érdemek ragyognak, számos évekig és távolitsa ebből a rögöket, mik bátor haladását akadályozhatnák; ne lepje soha gond vagy aggály, hogy magasztos eszméi, mikkel a haza javára müködik, ne zavartassanak; ép test és lélek legyen mindig sajátja és kegyes vonzalom azok iránt, kik örökké hüséggel és hév szeretettel kapcsolván Méltóságodhoz és a hazához s kik a legmélyebb tisztelettel és legmélyebb alázattal leendünk Méltóságodnak alárendelt szolgái T. Csongrád Megy. kebelezett Izraeliták. 1843 tavasz havában."[1])

Igy hangzott a csongrád megyei zsidók meglepően szép magyarsággal és fenkölt stilussal megfogalmazott hódoló fölirata s minthogy ebben az évben ül össze az uj országgyülés is, a megyebeli zsidók megragadják ezt az alkalmat és ugyancsak feliratban fordulnak „a Tekintetes Vármegyéhez, hogy ügyüket az összeülő országgyülésen pártfogolják, annál is inkább, minthogy már akkor korszerü iskolákat szerveznek, ahol a magyar nyelv foglalja el az őt megillető főhelyet és a megye területén lévő zsidók nemcsak kereskedéssel, hanem iparral, sőt földmiveléssel is buzgón foglalkoztak. Különben a felirat teljes szövege igy hangzik:

„Ttes Vmgye! Tiprott szivvel és zuzott lélekkel bátorkodunk mi alolirtak alázatosan esedezni méltóztatnék a Ts. Vmgye bus álapotunkat, melly alkotmányos országban legalsó az emberek osztályai közt, kegyes ügyelőre venni s a leendő országgyülésen olly malasztdus törvényt kieszközölni melly századok óta vérző sebeinket elvégre orvosolná és dicső hazánk ezen ujjá születésén nekünk is uj életet hozna. Esdeklésünk pedig következő támokokban központosul. 1. A mult dicső országgyülés már atyáskodólag méltóztatott bennünket némi engedélyekkel felruházni, kiindulva ezen kegyes és bölcs elvből: hogy a ki az alacsonyitás békói alól kiszabadul, az erkölcsi cselekvő életre ébred, sz abadon mozog és a jóhoz, az üdvösséhez kap. S mi hálásan fogók föl ezen kegyes elvet, ennek sükerét bebizonyitandó; mert minden hol jólelrendezett és korszerü iskolákat hozánk létre, hol inkább édes hazai magyar nyelvünk foglalja el az első helyet, hol az erkölcs javitásával s a keresett ilőbb módjával ihlettetjük a jövő nemzedéket, sőt sok izraelita létezik már, kivált Ts. Csongrád Megyében, kik a kézmühöz és földmiveléshez buzogva fogtak. 2. Minden józan ész, minden világosodott elme igényli a gondolat szabadságát, igy a vallásbeli szabadságot is. Mert nem létezik vallás, melly a való Isten imádásán alapszik és az embert erkölcstelenné, gonosszá tenné. Az álladalom pedig csak emillyeneket utál. Ellenben a kik jók, erkölcsösek és a hon javát hün előmozditók főfeladatjuk ezen álladalom tagjainak, kik hatalommal fölruházvák azokat ölébe fogadni,

1. Hitközségi levéltár XVIII.—1843.

hogy üdve és boldog léte annál inkább szaporodjék. 3. Igérjük szentül, hogy ezen tul még jobban iparkodunk nemcsak egyes, hanem köztényekben bennünket a héber valláson levő magyar czimre érdemessé tenni, a szeretett haza javát mindenütt és mindenkor buzgólag előmozditani, s hü kebellel ragadni minden alkalmat, hol bebizonyithatjuk szivünk forró hálaját, mellyel a kegyes magyar nemzet iránt viseltetünk és örökké viseltetni fogunk és mily határtalan nagyrabecsülettel és mély tisztelettel vagyunk a Tts. vmgye alázatos szolgái a megye beli izraeliták."[1])

A következő országgyülés valóban hozott némi eredményt a zsidók számára is, de a türelmi adót nem szüntette meg, s jó néhány esztendőnek kellett még elmulnia, ameddig a magyar zsidók megszabadulhattak a lealázó türelmi taxa fizetésének kötelezettsége alól.

Közben minden nehézség ellenére a vásárhelyi zsidók gyülekezetének hitélete mindinkább megerősödött. Az 1839-ben vásárolt Kecskeméti-féle ház már nem lehetett megfelelő sem az istentiszteleti célokra s még kevésbé bizonyult megfelelőnek arra, hogy ott a tanulók korszerü nevelést kaphassanak. Ezt a házat már előbb is részben bérbeadta a Hitközség, mig 1843-ban Ujhelyi Ignácz bérelte ki 3 esztendőre évi 300 frt. bérösszegért.[2]) Minthogy tehát uj és az előbbinél alkalmasabb iskola épületre volt szükség, a hitközség engedélyt kért az uraságtól arra, hogy az uj „normális oskolát" a Kecskeméti-féle telken felépithesse. Erre a vásárhelyi zsidók engedélyt is kaptak és az uraság a telkekért szokásos fizetés teljes elengedésével, a következő határozatával adja beleegyezését az iskola felépitésére.:

„1843-ik évi október első napján Hmvásárhelyen tartott közös kerületi ülés jegyzőkönyvének kivonata. Felvétetett Méltóságos Nagy Károlyi György Közös Kormányzó Ur Ő Nagyságának f. é. január 15-én tartott közös kerületi ülés jegyzőkönyvére kiadott kormányi rendelmények, amelynek 6-ik pontja: A Vásárhelyi Izraelita Közönségnek az ugynevezett Kecskeméti-féle porta Normális Oskola felépitésére a Zsidó Község által kért uj porta helyett, az évenként fizetni szokott egy forint füstpénz és 18 gyalognapok oda engedéséveli kiadatása rendeltetvén. A Zsinagóga után évenként fizetni szokott három darab arany pedig ezután is beszolgáltatandó lészen. Az eredetivel megegyeztetve kiadta Keménffy János uradalmi ügyészi Actuárius, mint a Közös Kerületi Szék Rendes Jegyzője. Látta: Balassy Antal ispány."[3])

A következő év május havában már meg is állapodnak Bangó Ádám épitővel, akinek erre vonatkozó érdekes nyelvezetü szerződése igy szól: „A Melynél Fogva Éhn Alol irt Tutára adom a kiknek Illik, hogy az Izrael Szent eklézsia Részére leendő ujdonai oskolának minden nemü kőmüvesi is hozzá meg Kivántató napi számokat is ide értvén — az épület külső hossza tizennégy öl egy láb, szélesség négy öl, négy láb, kilentz tzol, magas, mint a fürdő fala; az épület elölről külábra egyébb falai pedig Vályogból fog lenni, a Stukatura Cserép fedélre... az megálapitatot négy száz ötven Váltóforintokért a mire is magamat Kötele-

1.) Hitközségi levéltár: XVIII. - 1843. 2.) U. o. XX — 1843. 3.) U. o XXI. — 1843.

zem tökéletesen elkésziteni. H. M. Vásárhelyen, 2-dik May 1844 Bangó Ádám épitő."[1])

Ugyancsak ez évben épittet a hitközség uj fürdőházat, amely szintén azt bizonyitja, hogy már volt hitközségnek előbb is rituális fürdője. Ezekben az években már több alkalmazottja van a hódmezővásárhelyi zsidó gyülekezetnek, hiszen az itt élő zsidók folytonos gyarapodása a hitközség és intézményeinek fejlődését is maga után vonja. 1843. május 13-ikán Szegváron kelt 1842-ik esztendőről készitett megyei összeirás szerint Hódmezővásárhelyen szám szerint a következő zsidók laktak: 43 családfő, 43 feleség, 70 fiu, 69 leány, egy zsidó szolga és 8 hozzátartozó. Ez az összeirás ismerteti az itt lakó zsidók foglalkozását is s ezek szerint a vásárhelyi zsidók között akkor egy nagykereskedő, 15 kiskereskedő, 17 házaló, 10 mesterember és több szattyánkészitéssel foglalkozó legény volt, mig a többiek — az összeirás szerint — elöregedettek és szegények, akiknek eltartásáról a többiek gondoskodtak.

Ebben az időben a Csongrád-megyei hitközségek között a legnépesebb — Szeged kivételével — a vásárhelyi gyülekezet volt, minthogy az emlitett kimutatás szerint Csongrádon 37, Szentesen pedig csupán 27 zsidó családfő lakott, a többi helységekben még kevesebb volt a zsidó lakosság lélekszáma. Mig a vásárhelyi zsidóság a megyei zsidókkal együtt ekkor is kifelé folytonos küzdelmet kénytelen vivni a sulyosan ránehezedő türelmiadó eltörlése érdekében,[2]) addig saját hitéleti intézményeinek fejlesztéséért és fenntartásáért is mindég ujabb és nagyobb áldozatokat hozott. A negyvenes évek elején az emlitett Steiner Izráel-en kivül már itt müködött, mint rabbi helyettes, majd később mint a hitközség első rabbija Grünhut Ábrahám is. A hitközségi iskola első tanitója, aki szintén a negyvenes évek elején került ide: Wilheim Albert volt. Érdekesen világitja meg, a száz évvel ezelőtt müködő zsidó tanitó életkörülményeit az a kérvény, amelyet Wilheim Albert „Schul Lehrer" intézett a hitközséghez s amelyben ékes szavakkal igyekszik rámutatni tanitói állásához méltatlan és sivár helyzetére. A kérvénye igy hangzik:

„Verehrlicher Gemeinde Vorstand, ehrsamme Herrn! Da Sie auf meiner ersten Bitte gütigst beschieden ich möchte schriftlich die Bedingnisse meiner Aufnahme einreichen so bitte ich gehorsamst mich mit Kost in verschiedenen Hausern zu verschonen, den erstens ist es für einen Schullehrer nicht ziemend, zweitens ist es hier im Winter bei schlechter Witterung eine auserordentlich schwehre Sache, in den Hausern zu gehen, daher bitte ich ergebenst, so eine Anerdnung zu treffen mir wöchentlich 10 fr. ohne Kost und Qartier zu geben. In Hofnung mir diese Bitte gefälligst zu gewähren bin ich mit Achtung Herrn Gemeinde Vorstand ergebner Diener. A. Wilheim Lehrer allhier an der Schule. Hmvásárhely, am 28-t März, 845.[3])

Habár ezt a kérvényt még német nyelven szövegezte meg a hitközség tanitója, az előbbi időből származó magyar nyelvü szerződések is tanusitják, hogy nem csupán a zsidó iskolákban tanitották a magyar

1.) Hitközségi levéltár: XXII. — 1844. 2.) U. o. XXVI, XXVII, XXVIII — 1843. 3.) U. o. XXIX. — 1845.

nyelvet, hanem a hitközség hivatalosan is ezt használta. A gyülekezet első pecsétje még a harmincas évek végén héber és német nyelvü felirásával jelezte a „H. M. Vásárheller Israeliten Gemeinde"-t, de már a negyvenes évek elején, ujabb pecsétjén „H. M. Vásárhelyi Izraelita Község" felirata olvasható. Mindezek azt bizonyitják, hogy a vásárhelyi zsidók egymásközötti érintkezésben használatos nyelve is magyar volt.

1844-ben kezdenek rendszeresen anyakönyveket vezetni hitközségünkben. Ezeket az első anyakönyvi bejegyzéseket szintén magyar nyelven irták. Érdekes ez anyakönyvi bejegyzések rovatainak elnevezése. Az anyakönyv első oldalán u. i. ez olvasható: „1944-ben kereszteltettek." A komaszülő rovata felé ezt irta az anyakönyv vezetője: „Az ujszülött keresztapja." Még az 1851 évi születési bejegyzések rovatainak élén is a következő cimfelirat olvasható: „A H. M. Vásárhelyi Izr. Sz. Egyháznak 1851 évi kereszteltettek anyakönyve." Ugyanezen évben történt első halotti feljegyzések egyik rovatának cime: „Elvala a szentségekkel látva v. nem?„ E zsidó anyakönyvekben szokatlan kifejezések valószinüleg onnan származhatnak, hogy az anyakönyvvezető lemásolta a helybeli keresztény egyházak valamelyikének anyakönyveiből a rovatok cimfeliratait, de mindenesetre bizonyitja azt, hogy ezen fontos feljegyzéseiket már ebben az időben is magyar nyelven irták, holott ez időben a zsidó felekezeti anyakönyveket általában leginkább német nyelven szövegezték.

Ugyancsak magyar nyelven vezették már 1845-ben a hitközség jegyzőkönyveit is.

Ez időtől kezdve — csekély megszakitással — pontos adatokat szolgáltat a jegyzőkönyvek feljegyzése, a hitközség belső életére vonatkozólag. 1845-ben uj vezetőséget választ a hitközség, amelyről a következő jegyzőkönyv számol be: „1845 évi Januárius hó 12-én tartatott közgyülés alkalmául választódtak többes szavazattal Kohn Jakab ur elöljárónak, Wodyáner Sámuel helyettes, Czukor Irsael Pénz Tárnok, Kohn Josef Kurátor, Klein Márcus al Kurátor, Grünfeld Dávid, Iritz Mózes, Fülöp Zsigmond választmányi tagok. Braun József jegyző, Klein Péter Szent Egylet Fő Kurátor, Steiner Irsael Szent Egylet Al Kurátor. [1])

Ugyanezen év februárjában tartott ülés jegyzőkönyve ismerteti azokat a határozatokat, amelyek a hitközség első alapszabályainak tekinthetők. Ilyen határozatok voltak: „Határoztatott, hogy a választmányi gyülések nyilvánosak; de tsak a választmányi tagoknak vagyon szavazatja a megjelenő hallgatóknak szabad jogában áll, hogyha öten észre vételt teendenek, a végzet tárgy után, a választmányt meg kérni azon tárgyat ujonan Nagy Gyülés eleibe terjeszteni, s azt elfogadni tartozik a Választmány. Gyülés alkalmául dohányozni meg nem engedődik."[2])

Jellemző azonban, hogy a gyüléseken mégis az iskola ügyeinek megtárgyalásán volt a hangsuly, amennyiben a hitközség érdekében történt intézkedésekkel szemben az iskola szellemi és anyagi ügyeit rendező határozatok vannak tulsulyban. Kimondják ezen az ülésen, hogy: „Singer Jósef és Klein Márcus rendeltetett az itt lévő gyermekeket conscribálni és az előljárónak béadni. Határoztatott, hogy az oskola felállitás végett a növendékek fizetései 15 kr. Tanátskozott s a schakter

1.) Jegyzőkönyv. I. 1. o. 2.) U. o I. 2—1.

pénz bejövetelből hetenként 14 vfr., a több kivántató az már ajánlók által igért adománybul pótolandó. Minek utána elő látásra való nézve nem elegendő az előbeni pont mód szerént annál fogva fel szólitódjanak a kik jó szivüségből ajándékot adni kivánnak, azt hetenkénti részletekben fizetni tartozzék. Az oskolákra való nézve választandnak hét személyek a község helybehagyásával a választmányi tagok által ajánltatik: Grünhut Ábr., Steiner Israel, Bauer Salamon, Böhm Móritz, Feigelstock Sámuel, Braun József és Wodyáner Sámuel."[1])

Ez évben a hitközségi iskola tanitója Stern I. volt évi 1000 frt. fizetéssel, aki elkésziti az iskola első szabályait, amelyet a választmány is el fogad.[2]) Ugyanezen év márciusában Reiniger Hermant is alkalmazza a hitközség tanitójául ő azonban már csak 270 pengő forint fizetést és lakást kap szolgálataiért s ezért „tartozik tanitói kötelezettségén kivül az oskolákat belőrül rendes megkivánható tiszta seprést költségén eszközöltetni, ugy szinte a gyermekeket jó tiszta ivóvizzel ellátni."[3])

Ugyancsak ez évben tartott „Elegyes gyülés" határozatából tudható meg az, hogy a hitközség iskolájában ez időben három osztály volt. A tandijat hetenként fizették és pedig az I. osztályban 20 kr. a II. osztályban 40 kr. a III. osztályban pedig heti 1 vfr. volt a tandij. A tandij elengedése vagy mérséklése a választmány hatáskörébe tartozott, amely bizonyára gyakran élt azzal a jogával, amelyet a jegyzőkönyv is emlit, hogy t. i. „akik nem fizethetnek ingyen tanittassanak."[4])

A hitközség ez esztendőben tetemesen leszállitotta az u. n. „schakter dij"-at, hogy ezáltal is megkönnyitse az iskola számára biztositott heti 10 vfr. hitközségi hozzájárulást és már ekkor felmerült az a terv is, hogy „alakulna egy alapszabállyal ugy nevezett Talmud Thora egyesület,"amely szintén az iskola anyagi támogatását lett volna hivatott előmozditani.[5])

De nem csupán anyagi téren, hanem szellemiekben is igyekeznek fejleszteni a hitközség iskoláját, amelynek ékes bizonysága az az 1845. december 14-én tartott „Nagy Gyülés" határozata, amely kimondja „Készitődjön oskolai terv a szegedi rabbi urnak helybehagyásával, mely terv tartalma légyen folyó télen minden osztályban levő tanoda tárgyak s határodjon mennyiség a tanitásban s a tanitók tartozzanak kötelezni folyó télen az elvállalt tárgyakat pontosan a gyermekeket tanitani."[6])

Ugyanily módon gondoskodott az iskola a gyermekek vallásos neveléséről is, mert elhatározzák, hogy „Stern ur megkéressen azon gyermekek, melyik 13 éves leend a szükséges ugynevezett hilchósz tefilin, valamely órában a tanoda időn kivül tanitani. Minden olyan atya tartozik három holnappal 13 éves előtt, az tanitónak jelenteni, hogy kivánja hogy azon tárgyat fiával tanulják."[7])

Az iskola felügyelete külön testület az iskolai választmány hatáskörébe tartozott, amelynek tagjai „köteleztettek az oskolákat gyakran megvizsgálni, az észrevételeket a közös választmány elibe terjeszteni."[8])

---

1) Jegyzőkönyv I. 2, 3, 4. 2.) U. o. I. 5, 12. 13. 3.) U. o. I. 7—19. 4) U. o. I. 8. o. 5.) U. o. I. 9, 26, 6.) Az elkészitett „Provisorischer Lehrplan für den Somme Kurs," teljes szövegét lásd Kemény: A hmvásárhelyi Izr. népiskola története 188 old. 7.) Jegyzőkönyv I. 112. 8.) U. o. 12, 34.

Ez év decemberében egy másik gyülésen rendezték a hitközség jövedelmét biztositó gabella ügyét is. Ez ugy történt, hogy a gabella-jogot elárverezték s azt ebben az évben a legtöbbet igérő Kohn Józsefnek adták bérbe heti 30 vfr.-ért. Megállapitották azonban a vágatási dijakat is s igy ennek értelmében „1 juhért vagy egy bornyuért 30 krajcárt, 1 báránért 16 krajcárt, 1 ludért vagy pulykáért 8 krajcárt, 1 rutzáért 4 krajcárt, 1 tyukért 3 krajcárt, 1 csirkéért az u. n. hosszunapig vagy engesztelő napig 2 krajcárt."[1]) vettek. Ez alkalommal határozták el, hogy „tiszteletes Grünhut Ábrahám megegyezésivel, hogy ő az templomban erős tilalmat az Izraelita mód szerint hirdessen, hogy tilalmas azon vidékről ide szállitandó hus, amellyek ha rajta érnének 5 forinttal büntetődik."[2]) 1846-ik évben uj előljáróságot választ a hitközség, mely következőképen alakult meg: Czukor Izrael előljáró, Kohn Jakab helyettes előljáró, Pulitzer Ignátz, Grünsfeld Dávid, Filipp Zsigmond, Popper Salamon választmányi tagok, Ulyheli Ignátz Pénztárnok, Kohn Joseph főkurátor, Wodyáner Márkus alkurátor, Klein Péter szentegyleti kurátor és Steiner Izrael.[3]) A hitközség pénztárkészlete ekkor 1738 vfr 30 kr, amelyből 500 fr. alapitványi összeg volt.

A hitközség jövedelmét a már emlitett tandij, gabella és alapitványon kivül a hitközség fürdőjének bérbeadásából származó bevételek képezték.

Ez időben a hitközség nem csupán tagjainak vallási intézménye volt, de gyakran a hivek magán ügyeinek intézéséhez is segitséget nyujtott. Igen jellemző erre a hitközség 1846 évből származó jegyzőkönyvének következő megállapodást tartalmazó feljegyzése: „Az özvegy Fischer Sály, Fischer Elkele leányával meg egyezett az atyai jussa szerint. Fischer Sály tartozik adni az eljegyzett napjakor Elkelének rendes fölkészitéssel, illendő ágyra valót és hatvan pengő forintokat, mint jegypénzt, egy év után ma fizetendő az izraelita községnek Elkeléért, ezen summáért van egy obligátion az Árchivába, Kohn Jakob ur jótállása mellett."[4]) Ugyancsak ezzel kapcsolatosan olvashatjuk, hogy: „Fischer Elkele Czukor Izrael urnak négy darab pénzt és egy pár szép arany fülbe valót őrizése alá bizatott az eljegyzés napjakor ismét tartozik saját kezéhez vissza szolgáltatni."[5])

A hitközségnek ez ideig nem volt rabbija. Előbb Steiner Izrael majd pedig Grünhut Ábrahám töltötték be a rabbi helyettes tisztséget s ily minőségben irányitották a gyülekezet vallási életét. 1846 március hó elsején tartott ülésen a már számszerüleg és intézményeit is tekintve jelentős vásárhelyi gyülekezet megválasztotta első rabbiját; Grünhut Ábrahám személyében, aki már eddig is, mint helyettes rabbi valószinüleg 1842-től kezdődően élénk részt vett a mindég fejlődő hitközség vallási irányitásában. A megválasztásáról szóló jegyzőkönyv tömör rövidséggel jelzi a hitközség benső életében történt nagy jelentőségü eseményt: „Az tisztelt Grünhut Ábrahám ur november hónaptól fogva három évre f. 8 heti fizetésivel mint Rábinus felvétetett."[6])

Grünhut Ábrahám a vásárhelyi gyülekezet első rabbija 1877-ben

1.) Jegyzőkönyv I. 13 40. 2.) U. o. I, 14 40. 3.) U. o. I. 16 4.) U. o. I. 18, 6—7 5.) U. o. 6.) Jegyzőkönyv I. 19. 9.

bekövetkezett haláláig töltötte be ezt a tisztséget s mindenkor élénk részt vett a hitközségi élet irányitásában és különösen nagy jelentősége volt annak a müködésének, amelyet az iskola szellemi fejlesztése érdekében kifejtett.

1846. április hó 13-án tartja gyülését a csongrád-megyei zsidóság Szentesen, a türelmi adó fizetése ügyében, ahol megállapitották azt, hogy az egyes hitközségek milyen összeget kötelesek fizetni. Hódmezővásárhely zsidóságára ez alkalommal évi 310 forintot róttak ki, amelyet arányosan felosztottak a hitközségi tagok között. Az egykoru jegyzőkönyv felsorolja a hitközség türelmi adó fizetésre kötelezett tagjait, akiknek száma 107 volt.[1]) Ha összehasonlitjuk ezt a névsort a hitközség 10 évvel korábbi 1836-ból származó lajstromával, ugy arra a meglepő megállapitásra juthatunk, hogy vásárhelyi gyülekezet egy évtized alatt háromszorosára növelkedett, holott a hitközségi tagság elnyerése bizonyos összeg lefizetése ellenében volt csupán elérhető.[2])

Emlitésre méltó adat még ez esztendőből, amely egyuttal jellemzi a helybeli zsidóknak a református egyházhoz való kapcsolatát is, hogy t. i. a hitközség ez időben 1238 frt. 30 kr. adósságot tüntet fel a helybeli árva alappal és 500 frt-ot a „Kálvinista alappal" szemben, amely összegeket bizonyára kölcsön vette nevezett intézményektől, folyton növekvő kiadásainak fedezésére.[3])

Ezen időpontig a jegyzőkönyvi feljegyzések bőséges adatot szolgáltatnak a hitközség történetére vonatkozólag. 1847-től kezdve azonban megritkulnak a gyülekezet annalesének feljegyzései. A jegyzőkönyvek magyar nyelvü irását is felváltja a héber betükkel irt német szöveg s ez is csupán csak néhány ülés jelentéktelen adatát tarja elénk. Igy többek között feltünteti a jegyzőkönyv az 1847 esztendőben a hódmezővásárhelyi zsidóságra kivetett türelmi adót, amely az előbbi évben megállapitott taxa összegével szemben 335 frt-ot tett ki,[4]) de sem a hitközség belső életére vonatkozólag, sem pedig az eddig oly részletesen ismertetett iskola ügyeire nézve adatokat nem szolgáltat. Csupán csak egy levéltári adat található még ez esztendőből, amely a hitközség vezetésével függ össze. „A Vásárhelyi Izraeliták Közönsége" 1847 december havában Politzer Lázárt választja meg előljárójának s ezen állásának megerősitése végett a község kérvénnyel fordul az „Alföldi Uradalom Kerületi Főügyésze Tekintetes Szabó László Urhoz." Ezen kérvény igy hangzik: „Tekintetes Kerületi Főügyész Ur! Közelebbről az Izraelita közönség részéről Politzer Lázár egyenlő akarattal Előljárónak választatván, esedezünk alázattal a Tekintetes Kerületi Főügyész Ur előtt méltóztassék a Tekintetes Uradalom részéről ezen Előljárónknak az izraelita közönség dolgaiban és ügyeiben intézkedésre és kormányzásra teljes hatalmat engedni. Mely alázatos kérésünk ismétlése mellett mély tisztelettel vagyunk a Tekintetes Kerületi Fő Ügyész Urnak alázatos szolgái: A H. M.

1.) Jegyzőkönyv I 20. A türelmi taxa fizetésére kötelezettek névsorában itt is szerepel Horgos, 2 adófizetővel — 2.) „Feigelstok a községnél mint idevaló lakos bevétett s ezért 4 fr-t letenni köteles." U. o I, 25, 24. 3.) U. o. I. 28, 4. 4.) U. o I. 32—35. Minthogy V. Ferdinand 1846-ban 1.200.000 forint fejében eltörölte a türelmi adót, ez az összeg a Vásárhelyi zsidókra eső részlet törlesztése volt.

Vásárhelyi Izraeliták közönsége."[1]) A főügyész elismeri a választást és a következő megjegyzéssel adja beleegyezését az uj előljáró működéséhez: „A Helybeli Izraelita Község ekkoráig is folytonos gyakorlatában lévén oly előljárónak választásában, aki egyházi kivetéseiket és abbéli tartozásaik beszedését uradalmi felügyelés alatt eszközlötte: Politzer Lázárnak azon hivatalra megválaszttatása tudományul vétetik és rendes Jegyzőkönyv vezetésére utasittatik. Költ H. M. Vásárhelyen dec. 24-én 1847. Szabó László urad. ker. ügyész."[2]) Politzer Lázár előljárót az illetékes szolgabiró is megerősiti állásában: „A fentebbirt előljárói hivatalos eljárásokra ujonnan választott Politzer Lázár általam megerősittetik. Költ H. M. Vásárhelyen dec. 29-én 1847. Basa Josef szolgabiró."[3])

1848-tól kezdve 1849 október haváig a jegyzőkönyvek vezetése teljesen megszünik. A magyar nemzet ezen nagy, izzó történeti pillanataiban a vásárhelyi magyarsággal nyelvben, lélekben és gondolkodásban amugy is összeforrt zsidóknak sem volt — minden bizonnyal — más problémájuk, mint az, amely ekkor az egész nemzet lelkiségét betöltötte: a Hon szabadságának kivivása. A feljegyzések emlitett hiánya bizonyitja, hogy a nagy és szent cél érdekében megszünik a vásárhelyi zsidó hitközség élete és miként azt a honi zsidóság egyeteme is tanusitotta, minden anyagi és szellemi erejével a szabadságharc szolgálatába szegődik. A zsidó iskola bezárta kapuit...[4]) A hitközség tagjai nemzetőrnek jelentkeznek...[5]) Csak egy oltár van amelyen ekkor áldozatot lehetett bemutatni: a haza oltára... S amint a dokumentumok bizonyitják, a vásárhelyi zsidók szorgoskodása nem csupán a polgári élet terére szoritkozott, de hüséggel buzgólkodtak és megállták a próbát a nemzetnek szabadságáért, jogaiért folytatott élet-halál harcában is.

1.) Hitközségi levéltár 44—847. 2.) U. o. 3.) U. o. 4.) Kemény: A hmvásárhelyi Izr népiskola története 190 o. 5.) 1848. conscriptio a hmvásárhelyi zsidókról a Rabbiság birtokában

A vásárhelyi zsidók az 1848-as szabadságharcban

Az évszázadok történetére visszatekintő magyarországi zsidóság sivár és nehéz helyzetében fordulópontot jelentett az a korszak, amelyet a magyar történelem „reformkorszaknak" nevez. A felvilágosodás nyomán felfogásában átalakuló közszellem, mindinkább hangoztatta azt a törekvését, amelynek célja a jogaiktól megfosztott vagy jogokban sohasem részesitett társadalmi rétegeknek emberi méltóságát és jogát s méginkább az önkényuralommal szemben az egész magyar nemzetnek szabadságát óhajtotta megszerezni. Érthető tehát az, hogy a magyarországi zsidóság, amely eddigelé a vele szemben megnyilatkozó jóindulatnak csak szorványos jelenségeit tapasztalhatta, hálás érzelemmel fordul azok felé, akik az országgyüléseken vagy a közéletben szóban vagy irásban hangoztatják a zsidók emancipátiójának szükségességét. Ezeknek száma a XIX. század elején mindinkább gyarapodik.

Berzeviczy Gergelytől kezdve Eötvös József báróig hosszu és fényes névsort alkot azoknak a fennkölt szellemü magyar államférfiaknak és gondolkodóknak sora, akik szivből óhajtották a magyarországi zsidó lakosság egyenjogositását s attól nemcsupán a jog és egyenlőség elvének megvalósulását remélhették, de gyakran rámutatnak arra is, hogy ennek törvényerőre emelkedése esetén a zsidóság szervesen beilleszthető tényezője lesz a magyar nemzet gazdasági és szellemi fejlődésének. Ennek az elvi felfogásnak hirdetői között találhatók a megyék követei is, amint azt Csongrád vármegye példája is mutatta.

A negyvenes évek emancipátiós törekvésében már nem a felvilágosodás gondolata volt az inditó jelszó, hanem a népi elv; a nép üdvének és boldogulásának eszméje. Márpedig a zsidóság a magyar nép egyik csoportjaként szerepelt és ezért mondotta Mihályi Máramaros vármegye követe az 1844-ik év országgyülésének emancipátiós tárgyalásakor: „Gyakran hivatkoznak a népre, feledik, hogy a kérdéses osztály (zsidók) annak egy részét teszik."[1])

1846-ban Gróf Zay Károly a magyarországi ág. ev. egyház főfelügyelője Pozsonyban kelt nyilatkozatában a magyar honi evangélikusok nevében hangoztatja nyilt bátorsággal: „Nem érthetnek egyet azokkal, akik azt állitják, hogy a zsidók polgárositása ellenkezik a keresztyén státus eszméjével, mivel annak a szerepe, a feláldozás és a humanitás

1.) Ballagi: A magyarországi zsidó emancipatio előzményei. Magyar Zsidó Szemle 1941, 63 o.

érzelmei miket a keresztyén vallás tanit, követőiben ébreszt, minden polgárában föltenni okvetlen kötelessége és pedig azért nem értenek egyet, mert tudják, hogy e tekintetben a zsidó vallás is követőinek érzelmeiről hasonló garanciát nyujt az országnak, mint a keresztyén hit, mert az is a szeretet, feláldozás és humanitás elveit tanitja. Egyet nem érthetnek azokkal, kik mondják: hogy a zsidók az alkotmányos jogok gyakorlására nem érettek, minthogy a polgári élet és gondolkozásuk tekintetében magukat a többi felekezetektől elkülönzik, és pedig azért nem, mert ezen állitásuk természetes következménye, hogy a zsidók az önkénynek maradjanak alárendelve, mintha az önkény szabadságra lehetne és képezné az embert. Valóban különös, az embert sárba tapodták, egészen szennyes s azért kell őt a müveltebb társaságból kizárni, mig le nem tisztitja magát, de erre tőle a viz és kefe megtagadtatik."[1])

Ha történt is némi javulás a zsidók közjogi helyzetében — mint amilyen pl. 1846-ban a türelmi adó eltörlése is volt — nagy általánosságban gyökeres változás nem tapasztalható e téren, amit legjobban bizonyit az, hogy az 1847—48 évi országgyülés, amely közvetlen megelőzte a márciusi eseményeket, a zsidók érdekében helyzetük javitására semmit sem tett.

Ez a magyarországi zsidóságra nézve szomoru tény, azonban mit sem változtatott magatartásukon, amellyel tanujelét adták, hogy a 48-as események kezdetén is, már szinte kivétel nélkül azoknak első soraiba álltak, akik önzetlenül és áldozatossággal a nemzet szabadságának és jogainak kivivására vállalkoztak.

A pesti márciusi események lelkesedéssel töltik el a nemzet minden rétegét. Hódmezővásárhely ekkor negyvenezer lelket számláló szintiszta magyarságának szivét is megdobbantja a nagy idők nagy eseménye, amint arról bennünket a tanács jegyzőkönyvének részletes leirása értesit a következőképpen: „A pesti márc. 15-iki események hallatára forrásba jött H. M. Vhely városának lakossága. Márt. 26-ik napjára a helybeli előljáróság által a Vásártérre népgyülésbe összehivatván, ezen összehivásra mintegy 15000-re menő sokaság gyülekezett az emlitett helyen már eleve felállitott emelvény körül össze. Ezen sokaság között a város előljárósága, melyet kilenc nemzeti zászlók alatt a város birája, Kovács Mihály, Török Bálint s más hét vezettek megjelenvén s az emlitett emelvényen helyt foglalván közülök Török Bálint a pesti történeteket előadta, a pesti 12 pontot az egész sokaság többszörös éljenzése között felolvasta s a nép felfogásához alkalmazott magyarázattal kifejtette s nyilvánitotta miképpen ezeket nagyrészben az országgyülési mint a nemzet kivánatait Ő Felsége elébe terjesztette és hogy ezen kivánatoknak telyesitését Ő Felsége meg is igérte s részben már telyesitette is, amennyiben felelős minisztérium elnökévé Gróf Batthány Lajost nevezte ki s egyszersmind telyes hiedelmét jelentvén ki az iránt, miképpen H. M. Vásárhely városának lakossága a szabadságot nem csak óhajtja, hanem követeli is, mint ilyen eme 12 pontot mely nélkül biztos szabadságot képzelni sem tud, maga kivánatainak is ismeri felhivá a jelen vol-

1.) Bernstein: A negyvennyolcas magyar szabadságharc és a zsidók — Tábor 1939, 19 o.

takat hogy a szabadság jelét képező nemzeti rózsát feltüzvén, a kiütött nemzeti lobogók alatt testvérileg egyesüljenek s vele együtt egy szivvel lélekkel kiáltsák éljen a szabadság, mely felhivásra roppant számu nép egész lelkesedéssel harsogta Éljen a szabadság. Ez után előadá miképpen szabadság rend nélkül fel nem állhat, hogy az ki a rendet polgártársa akár személyének, akár vagyonának megháboritásával megzavarná, az a szabadságot már csirájában folytaná meg, melyet megbecsülni nem akar, ki pedig a szabadságot megbecsülni nem tudja vagy nem akarja az arra nem érdemes, felszóllitá a jelen voltakat a rend fenntartására polgártársai személyének és jogainak tisztelésére, kijelentvén, hogy a nép szabadság elleneinek azon ürügye, mintha a nép a szabadságra még megérve nem volna s melynél fogva azt eddig ellenezték s akadályozták, éppen az által lesz megcáfolva. Végül pedig kimondá, miképpen ez alkalommal nem volna más hátra, mint az eddigieknél Istennek hálát adni; egyszersmind buzgón fohászkodni, hogy e szabad nemzetet virágoztassa minden időkön keresztül, tartsa meg annak királyát, a legelső felelős magyar minisztert Gr. Battyany Lajost s a szabadság tántorithatatlan bajnokait köztök kiemelve Kossuth Lajost s Klauzál Gábort, mely neveket egyenkint a nép szünni nem akaró harsogó éljene követett... Azután a helybeli református gimnázium terére vonult a nép, hol azon oskola egyik jeles tanitója Vincze Sándor által a néphez igen talpraesett alkalomszerü beszéd tartatott. Innen a városháza udvarára térvén vissza elhatároztatott a pesti választmányt az itteni történetekről tudósitani egyszersmind hazafias müködését megköszönve az iránt is megkérni, hogy e 40000 tősgyökeres magyar lakta város előljáróságával magát összeköttetésbe tévén, az ez után történendőkről időnként értesitse... melynek megtörténtével a nép azon szép renddel és csendességgel, mellyel magát az egész történet alatt viselte haza oszlott."[1])

E felemelő ünnepséget követő napokban alakulhatott meg a városban a nemzetőrség, amelyben jelentékeny számban szerepelnek zsidók is. A 127 családfőt számláló hmvásárhelyi zsidóság közül 40 nemzetőr került ki, akiknek névsora a következő: Bárány Ábrahám, Bárány Sámuel, Bauer Dávid, Blau Móricz, Bleier Márton, Braun Albert, Braun József, Brunner Fülöp, Csillag Márton, Czukor Izrael, Czukor Sámuel, Fülöp Zsigmond, Groszmann Bernát, Hilf Fülöp, Iritz Mózes, Iritz Sándor, Kis Márton, Klein Péter, Kohn Emánuel, Kohn Ignácz, Kohn Jakab, Müller Mátyás, Miskolczi Sámuel, Oblatt Lipót, Pauker Ádám, Pollák Sámuel, Popper Sámuel, Pulitzer Lázár, Rábenstein Jakab, Rubin Heinrich, Steiner Izrael, Steiner József, Ujhelyi Ignácz, Velesz Mózes, Veinstein Ignácz, Weisz Ábrahám, Weisz Farkas, Weisz Ignácz, Weisz Márton és Wodjáner Áron. Emlitésre méltó, hogy a felsoroltak között a legidősebb 59 éves, ezenkivül 50 éven felül négy van és kettő közülök külföldi születésü. Ezt a névsort a rabbiság birtokában lévő 1848-as hivatalos zsidó összeirás adatai bizonyitják. Ezenkivül a szabadságharcfolyamán, mint honvédek részt vettek a következő vásárhelyi zsidók:

1.) Tanácsjegyzőkönyv XVII. A. 239.

Tisztek: Brück Mózes főhadnagy,[1]) Groszmann Ignácz alhadnagy,[2]) Steiner Samu hadnagy.[3]) Örmesterek: Kohn Albert (házaló),[4]) Sweiger Mór[5]) és Weinberger Simon.[6]) Tizedesek: Ruhman Mór és Steiner Vilmos.[7]) Közhonvédek: Iritz Sándor, Müller Károly, Pollák Sámuel, Singer Károly és Singer Lőrincz.[8])

A század elején még életben voltak Sweiger Mór, Steiner Vilmos, Spitzer Lipót és Weinberger Simon. Ezeknek az akkor még életben lévő tanuknak, mint a szabadságharcban résztvevő honvédeknek elbeszélését örökitette meg a hitközségünkről szóló kéziratos dolgozatában Kemény Simon, amely fényesen rávilágit arra, hogy a vásárhelyi zsidóság köréből kikerült zsidó honvédek milyen formában tettek eleget honfiui kötelességüknek. „Sweiger Mór még 1845-ben soroztatott be a császári hadseregbe s mint ilyen Galiciába, majd Tarnopolba került helyörségbe. Az ezredben több magyar születésü, különösen alföldi fiu szolgált s kapitányuk is magyar ember, mégpedig vásárhelyi ember volt Astleitner Szilárd Adolf, kinek szülői háza a Kossuth-téren, a nagytakarék székháza helyén állott. Távol a hazától érte utól a 48-i események hire, a császári zászló alatt szolgáló magyar fiukat s szivük megdobbant e hirek hallatára. Az ajkak nem szóltak sokat, de a szivek összedobbanása csakhamar elárulta az agyukban felvillanó közös eszmét: menekülni a fekete-sárga zászló alól és sorakozni a trikolor alá a hazáért, a haza szabadságáért. Szilárd kapitány vezette őket s szerencsésen átjutva a határon nemsokára a magyar szabadság hős katonái lettek. De nem egy zászló alatt harcoltak; szétosztattak a szükséglet szerint a legkülönbözőbb fegyvernemekhez és ezredekhez. Igy Sweiger Mór a huszárokhoz jutott, s ott csakhamar őrmesteri rangfokozatot nyert s több ütközetben vett részt. Steiner Vilmos a gyalogsághoz került s őrmesteri rangban mint zászlótartó szolgálta a szabadság szent ügyét. Spitzer Lipót mint gyalogsági közvitéz szolgálta fegyverrel kezében a hazát. Weinberger Simon a vadász zászlóaljba soroztatott, ahol rövid idő mulva szintén őrmesteri rangra emeltetett. Steiner Samu, aki a komáromi várban Klapka alatt volt tüzérhadnagy, ott is lelte hősi küzdelem közt halálát a komáromi csillag sáncban. A zsidó iskolánál müködő tanitók közül kettő küzdötte végig tiszti rangban a szabadságharcot: Ungár Mór és Oesterreicher Mór mint hadnagyok, de ezek csak a szabadságharc lezajlása után kerültek a vásárhelyi iskola kötelékébe. Wodjáner Zsigmond, mint vörössapkás őrmester adta vitézségének tanujelét s egykoru tanuk állitása szerint az ő golyójától esett el Götz osztrák tábornok, de ott esett el ő is sok dicső társával együtt a váci csatatéren."[9])

Az 1848-as hivatalos zsidó összeirás teljes képet ád a hódmező-vásárhelyi zsidóságról. Eszerint ebben az időben 127 család élt Vásárhelyen, amely 629 lelket foglalt magában. A 629 személy közül 622 született Magyarországon, illetőleg Vásárhelyen s csak 7 személy szár-

1.) Bernstein: A negyvennyolcas magyar szabadságharc és a zsidók, 220 o l. Löw—Kulinyi: Szegedi Zsidók, XII. — 2.) U. o 217. o 3.) Kemény: A vásárhelyi Izr. Hitk. tört. 105 o. Nevezett a Bernstein által összeállitott névsorban nem szerepel. 4.) Bernstein: Idézett hely 224 o. 5.) U. o. 6.) U. o. 225 o. 7.) U. o. 226. 8.) U. o. 229—231. 9.) Kemény: Hmvásárhelyi Izr. Hitk története (kézirat) 103 o.

mazott külföldről. Csehországi származásu 3, Morvaországi 1, Bádeni 1, Würtenbergi 1 és „Burkus" országban született szintén egy személy. A Vásárhelyen születettek közül hárman XVIII.-ik században születtek, és pedig Pollák József 1782-ben Pollák Mendel és Pollák Mózes 1794-ben. A 127 családnak 369 gyermeke volt: 187 fiu 182 leány. Foglalkozásukat tekintve a következőképpen oszlott meg 1848-ban a vásárhelyi zsidóság: kereskedő és házaló 90; földmivelő és haszonbérlő 4; vattagyáros 1; timár 3; sebész 1; ezüstmüves 1; üveges 3; bádogos 2; fuvaros 1; mészáros 1; lakatos 1; piktor 1; német szücs 1; szappanos 1; rézöntő 1; szabó 3; suszter 1; sapkacsináló 1; napszámos, szolga 4.

Kétségtelen, hogy a kereskedők száma jóval felülmulja az iparosok és földmüvelők számát, ennek okát azonban a zsidóság foglalkozási rétegeződésének külső körülményei magyarázzák meg. Abban az időben u. i. a céhekbe alig néhányan vagy egyáltalán nem juthattak be. A földmüvelés lehetősége is majdnem teljesen el volt zárva előlük s igy kénytelenek voltak kereskedelemmel foglalkozni, ebben való jártasságukat és ügyességüket a város is gyakran igénybe veszi. Igy pl. az 1848. junius 3-ról keltezett városi tanács jegyzőkönyve tanusitja, hogy: „Polyák kereskedő pedig már megbizatott; hogy 10.000 gyutacsot és 2 q golyót a város részére Pestről szerezzen meg."[1]) Ugyanebben az esztendőben a város 10000 vfrtot vesz fel Politzer Lázár utján Kohn Herman pesti kereskedőtől.[2])

A vásárhelyi zsidók már az előző években is foglalkoztak földmüveléssel és valószinüleg tulajdonul is birtak kisebb földbirtokokat. A városi tanács jegyzőkönyve 1848-ban emlit hivatalosan először olyan adás-vételi szerződést, amely ilyen földbirtok megszerzését erősiti meg „Helybeli lakos Czukor Izrael Berényi Jósef helybeli lakossal a városházánál személyesen megjelenvén azt kivánták beirattatni, hogy Czukor Izrael Berényi Jóseftől f. év aug. 15. kötött egyezésüknél fogva vett 4/8 telek földet a már e mai napig készpénzbe kiadott 2574 ft-on felül járó 1336 vfr-al mai napon kifizetendő és pedig mivel jelenleg nála nintsen a házánál fogja kifizetni."[3])

Az 1848-as conscriptióból a hitközség alkalmazottainak száma is megállapitható. Ennek alapján tudjuk azt, hogy a több mint 600 lelket számláló hitközségnek egy rabbija, egy éneklője (kántor), három tanitója és egy templomszolgája volt. Ez is bizonyitja, hogy a vásárhelyi gyülekezetnek már ebben az időben fejlett és élénk hitélete volt, amelyet az 1848—49 évek eseménye szinte teljesen megszüntetett.

Az irásos emlékek mindennél jobban bizonyitják, hogy 1848-ban a magyar zsidók teljesen azonositották magukat a nemzet törekvéseivel s ennek keretében a vásárhelyi zsidóság — amely már 1848-ban jelentős gyülekezetet alkotott — nyelvében, érzésében, ténykedéseiben, minden vonatkozásban összeforrott a város lakóival, itt meggyökeresedett és a többi felekezetek fiaival együtt vette ki részét a békés alkotó munkából éppen ugy mint ahogy rendelkezésre állott akkor, amidőn a haza függetlenségének és szabadságának védelmére szólitotta a kötelesség szava.

1) Tanácsjegyzőkönyv XVII A. 251. o 2.) U. o. 283. 3.) U. o. XX. A 57.

Mindezeknek dokumentálására közöljük a következőkben teljes egészében azt a hivatalos okirat másolatot, amelyet a „Csongrád Vármegyébe kebelelezett H. M. Vásárhely Városában lakozó 1848-ik évi Nyárelő 26-án a belügyminiszter 1261. szám alatti intézménye következtében történt Héberek összeirásának lajstroma" cimen őriz rabbiságunk, hálával áldozva az ősöknek, akik Istennel, Hazával és Városukkal szemben hiven teljesitették kötelességüket.

A Csongrád Vármegyébe kebelezett H. M. Vásárhely Városában lakozó 1848-ik évi Nyárelő 26-án a belügyminiszter 1261. szám alatti intézménye következtében történt Héberek összeirásának lajstroma.

Összeiratott 1848. julius 19-én.[1])

1.) Ezt az összeirást Kemény Simon igazgató-tanító másolta le 1909. március havában az eredeti okiratból, amely ez időben Szeremlei Samu ref. lelkész birtokában volt.

Sorszám	Neve	Életkora	Születéshelye	
			Ország	Község
1	Puliczer Lázár	49	Magyarország	P. Makó
	Neje: Haj Fáni	44	„	
	Fiai: Bernard	12	„	Vásárhely
	Adolf	11	„	„
	Zsigmond	7	„	„
	Leányai: Lotti	16	„	„
	Nina	14	„	„
	Netti	8	„	„
	Berta	6	„	„
	Udvarosa:			
	Weisz Mózes	35	„	Surány [Nyitra-m]
2	Weinstein Ignácz	28	Magyarország	Tolcsva (Zempl.)
	Neje: Politzer Rozália	19	„	P. Makó
	Fia: Béla	1	„	Vásárhely
	Boltos segéd:		„	
	Csizik Sámuel	22	„	N. Mihály [Zempl]
3	Popper Sámuel	43	Magyarország	Ujvidék
	Neje: Politzer Száli	35	„	P. Makó
	Fiai: Sándor	16	„	„
	Antal	11	„	„
	Béla	7	„	Vásárhely
	Móricz	3	„	„
	Leányai: Johanna	17	„	P. Makó
	Szidonia	1	„	Vásárhely
	Timárlegénye:		„	
	Vogel Jakab	32	„	Kurtics (Arad)
	Neje: Klein Juli	20	„	Vásárhely
	Fiai: Ignácz	2	„	„
	Bernát	1	„	„
4	Böhm Móricz	41	Morvaország	Eibenschütz
	Neje: Politzer Johanna	31	Magyarország	P. Makó
	Fiai: Sámuel	12	„	Vásárhely
	Albert	6	„	„
	Béla	1	„	„

Ha külföldi van-e letelepedési engedélye	Ha nincs letelepedési engedélye Mióta lakik: Magyarországban	Ha nincs letelepedési engedélye Mióta lakik: A községben	Keresetmódja	Magaviselete	Észrevételek
			Kereskedő Szolga	A község előljáróitól kivette bizonyitvány szerint jó viseletü	Nemzetőr, beteges
			Vattagyáros és boltos Boltos s.	jóviseletü becsületes viseletü	Nemzetőr
			Timármest. Tanuló Segéd	jóviseletü	Nemzetőr
nincs	26 éve	17 éve	oklev. sebész	jóviseletü	Oklevele a ttes Vármegye 831 évi Szent Mihály hava 12.-én tartott közgyülésben közzétetetett.

Sorszám	Neve	Életkora	Születéshelye	
			Ország	Község
5	Grünsfeld Dávid	48	Baden nagyherc.	Grünsfeld
	Neje: Schlesinger Anna	39	Magyarország	Pest vármegye
	Fiai: Márton	14	„	Vásárhely
	Zsigmond	5	„	„
	Leányai: Jozefa	13	„	„
	Rozi	7	„	„
	Berta	3	„	„
6	Fülöp Zsigmond	37	Magyarország	Vásárhely
	Neje: Veisperger Anna	30	„	Bikiti (Bács)
	Fia: Károly	6	„	Vásárhely
	Leányai: Terézia	7	„	„
	Eszter	3	„	„
	Rozália	1	„	„
	Tanuló:		„	
	Weinstein Sámuel	17	„	Tolcsva (Zempl)
7	Grünhut Ábrahám	34	Magyarország	Nagy. Károly
	Neje: Klein Cili	35	„	Makó
	Fia: Dávid	7	„	„
	Leányai: Etelka	13	„	„
	Mari	11	„	„
	Betti	9	„	„
	Miltsi	4	„	Vásárhely
	Fáni	2	„	„
8	Kohn Jakab	42	Magyarország	Szeged
	Neje: Schön Engel Rozi	38	„	Versecz
	Fiai: Ferenc	16	„	Vásárhely
	Moric	11	„	„
	Adolf	10	„	„
	Mózes	5	„	„
	Leányai: Rézi	7	„	„
	Száli	1	„	„
	Timármesters. tanulók:		„	
	Kégel Ignácz	17	„	Orosháza
	Lévi Ignácz	17	„	Csaba

Ha külföldi van-e letelepedési engedélye	Ha nincs letelepedési engedélye Mióta lakik		Keresetmódja	Magaviselete	Észrevételek
	Magyarországban	A községben			
Van	32 éve	20 éve	Kereskedő Tanuló	jóviseletü	A Vásárhelyi Uradalomtól, mely 1829. évi jul. 26-án kelt, van engedelme itteni lakhatásra.
			Ezüst mives Ezüst miv. tan.	jóviseletü	Nemzetőr
			Rabbi	jóviseletü	Nincs észrevétel
			Timár Timár tanuló oskola tanuló oskola tanuló Timártanuló	jóviseletü	Nemzetőr

Sorszám	Neve	Életkora	Születéshelye	
			Ország	Község
9	Pollák M. Sámuel Neje: Böhm Háni Fiai: Mayer József	26 20 2 1	Magyarország „ „ „	Vásárhely Szabadka Vásárhely „
10	Pollák I. Sámuel Neje: Szekula Hanni Leányai: Náncsi Hanni Lizi	26 24 4 2 1	Magyarország „ „ „ „	Vásárhely Mohol (Bács) Vásárhely „ „
11	Pollák József Neje: Izsák Sári	66 62	Magyarország „	Vásárhely Aszód (Pest-m.)
12	Klein Antal Neje: Weisz Kata Fiai: Simon Bernárd Adolf Leánya: Hanni	29 24 1 5 3 4	Magyarország „ „ „ „ „	P. Makó Mindszent „ „ „ „
13	Müller Mihály Neje: Fischer Kata	67 65	Magyarország „	Sachet (Nyitra) Makó
14	Miskolczi Sámuel Neje: Czukor Mári	32 20	Magyarország „	Vásárhely Szentes
15	Klein Péter Neje: Anschl Mimi Fia: Móricz	52 52 22	Magyarország „ „	P. Makó Stompfa Makó

Ha külföldi van-e letelepedési engedélye	Ha nincs letelepedési engedélye Mióta lakik		Keresetmódja	Magaviselete	Észrevételek
	Magyarországban	A községben			
			Kalmár	jóviseletü	Nemzetőr
			Kalmár	jóviseletü	Nincs észrevétel
			Szegény ember	jóviseletü	Nincs észrevétel
			Kereskedő	jóviseletü	Nincs észrevétel
			Üveges	jóviseletü	Nincs észrevétel
			Kalmár	jóviseletü	Nemzetőr
			Kereskedő	jóviseletü	Nemzetőr

Sorszám	Neve	Életkora	Születéshelye	
			Ország	Község
16	Klein Sámuel	24	Magyarország	Makó
	Neje: Pauker Juli	18	„	Irsa
	Leányai: Netti	3	„	Vásárhely
	Juli	2	„	„
17	Czukor Sámuel	42	Magyarország	Szentes
	Neje: Deutsch Netti	35	„	Nagy-Körös
	Fia: Márton	4	„	Vásárhely
	Leányai: Pepi	15	„	Szentes
	Lotti	13	„	„
	Rozi	10	„	„
	Jusztin	3	„	Vásárhely
18	Heimann Sámuel	29	Magyarország	Csongrád
	Neje: Müller Lotti	23	„	Vásárhely
19	Pollák Mendl	54	Magyarország	Vásárhely
	Neje: Fischer Rózi	49	„	Sámson
	Fiai: Sámuel	22	„	Vásárhely
	Sándor	6	„	„
	Márton	4	„	„
	Leányai: Lidi	13	„	„
	Netti	11	„	„
	Örzsi	7	„	„
20	Tull Jakab	39	Magyarország	Temesvár
	Neje: Pollák Matild	28	„	Vásárhely
21	Schultz Ignácz	30	Magyarország	Rév-Komárom
	Neje: Neumann Regi	21	„	Vágvecse
	Fia: Mayer	2	„	Vásárhely
	Leányai: Zsófi	1	„	„
	Julis	4 hó	„	„

Ha külföldi van-e letelepedési engedélye	Ha nincs letelepedési engedélye Mióta lakik: Magyarországban	Mióta lakik: A községben	Keresetmódja	Magaviselete	Észrevételek
			Kereskedő	jóviseletü	Nincs észrevétel
			Kereskedő	jóviseletü	Nemzetőr
			Bádogos	jóviseletü	Nincs észrevétel
			Szegény ember	jóviseletü	Nincs észrevétel
			Szenzál	jóviseletü	Nincs észrevétel
			Kalmár	jóviseletü	Nincs észrevétel

Sorszám	Neve	Életkora	Születéshelye	
			Ország	Község
22	Fleiszig Bernárd	28	Magyarország	Algyő
23	Fleiszig Herman	28	„	„
	Testvérjük: Rózi	30	„	„
24	Müller Móricz	33	Magyarország	Szabadka
	Neje: Pollák Julianna	21	„	„
	Fiai: Ignác	3	„	„
	Lázár	2	„	„
25	Pollák Mózes	54	Magyarország	Vásárhely
	Neje: Kleinbárt Száli	38	„	Apostag
	Fiai: Lőrincz	22	„	Vásárhely
	Farkas	11	„	„
	Sámuel	½	„	„
	Leányai: Léni	16	„	„
	Rozi	13	„	„
	Mari	4	„	„
26	Böhm Izrael	55	Magyarország	Szabadka
	Neje: Pek Mari	45	„	
	Fiai: Sámuel	8	„	Vásárhely
	Ferenc	6	„	„
	Leányai: Etti	17	„	Szeged
	Babi	14	„	„
	Lencsi	12	„	„
	Pegri	10	„	„
	Szolgáló: Böhm Kati	14	„	Szabadka

Ha külföldi van-e letelepedési engedélye	Ha nincs letelepedési engedélye Mióta lakik: Magyarországban	Ha nincs letelepedési engedélye Mióta lakik: A községben	Keresetmódja	Magaviselete	Észrevételek
			Kereskedők	jóviseletüek	Ikertestvérek, nőtlenek, egy kenyéren. Algyőközségétől 1843 máj. 23 kelt az illető uradalom által is u. a. év aug. 5-én, aláirt elbocsátási levelük van.
			Kalmár	jóviseletü	Nincs észrevétel
			Haszonbérlő Sámsonban	jóviseletü	Nincs észrevétel
			Kereskedő	jóviseletü	Nincs észrevétel
			Szolgáló		

Sorszám	Neve	Életkora	Születéshelye	
			Ország	Község
27	Bőhm Ábrahám	35	Magyarország	Szabadka
	Neje: Garger Mari	22	„	„
	Fiai: Móricz	12	„	„
	Lipót	8	„	„
	Sámuel	3	„	„
	Leányai: Babi	5	„	„
	Teréz	1/2	„	Vásárhely
28	Böhm Jakab	27	Magyarország	Szabadka
	Neje: Bőhm Lizi	20	„	„
	Leánya: Teréz	2 hó	„	Vásárhely
29	Müller Mátyás	25	Magyarország	Vágujhely
	Neje: Fein Hanni	26	„	Makó
	Leánya: Rozi	2	„	Vásárhely
30	Steiner József	38	Magyarország	Pápa
	Neje: Grosz Kati	26	„	Makó
	Fogadott fia:			
	Reich József	14	„	N. Dém (Veszpr.)
31	Pollák Mihály	40	Magyarország	Vásárhely
	Neje: Spitzer Száli	48	„	Buda
	Mostoha fia:			
	Reniger Sándor	22	„	Vásárhely
32	Schenk Márkusz	66	Magyarország	Örmény (Nyitra)
	Neje: Spitzer Léni	48	„	„ „
33	Kis Márk	32	Magyarország	Makó
	Neje: Versitz Lotti	34	„	„
	Fiai: Abrahám	5	„	Vásárhely
	Móricz	1/2	„	„

Ha külföldi van-e letelepedési engedélye	Ha nincs letelepedési engedélye Mióta lakik: Magyarországban	Ha nincs letelepedési engedélye Mióta lakik: A községben	Keresetmódja	Magaviselete	Észrevételek
			Kereskedő	jóviseletü	Kis-Telek helységtől 1847 szept 9-én kiadott elbocsátó és félévi adólevéllel igazolja magát.
			Kereskedő	jóviseletü	Szabadkán 1847 ápr. 1-én kiadott elbocsátó és portió levéllel igazolja meg.
			Kereskedő	jóviseletü	Nemzetőr, gyermekkorától fogva itt lakott, taxát, portiót fizetett.
			Kalmár	jóviseletü	Nemzetőr
			Fuvaros	jóviseletü	Nincs észrevétel
			Kereskedő	jóviseletü	Örmény helységétől 1838 ápr. 18-án kiadott elbocsátó levéllel és 1838 okt 14-én kiadott uradalmi engedéllyel ellátatott.
			Kalmár	jóviseletü	Nincs észrevétel

Sorszám	Neve	Életkora	Születéshelye	
			Ország	Község
	Leányai: Vilner Fáni	10	Magyarország	Vásárhely
	Vilner Betti	8	„	„
	Kis Kati	4	„	„
	Kis Roza	2	„	„
34	Miskolczi József	60	Magyarország	Miskolcz
	Neje: Paskesz Julis	35	„	Algyő
	Fiai: Salamon	12	„	Vásárhely
	Dávid	7	„	„
	Herman	5	„	„
	Lipót	1	„	„
35	Steiner Izrael	59	Magyarország	Nyitra
	Neje: Klein Lotti	49	„	„
	Fia: Sámuel	17	„	Dárda (Baranya)
	Leánya: Léni	19	„	„ „
36	Lusztig Mózes	25	Magyarország	Szirák (Nógrád)
	Neje: Steiner Rézi	24	„	Dárda (Baranya)
	Fiai: Jakab	5	„	Csaba
	Károly	3	„	„
	Leánya: Kati	1	„	„
37	Weisz Márton	36	Csehország	Dirmant
	Neje: Müller Fáni	25	Magyarország	Vásárhely
	Fia: Vilmos	6	„	„
	Leányai: Pepi	7	„	„
	Rozi	4	„	„
	Lizi	3	„	„
	Náncsi	1	„	„
	Segédje: Weisz Bernát	22	Csehország	Dirmant
38	Bleyer Márton	42	Magyarország	Tétény (Pest-m.)
	Neje: Schweiger Kati	36	„	„

Ha külföldi van-e letelepedési engedélye	Ha nincs letelepedési engedélye Mióta lakik		Keresetmódja	Magaviselete	Észrevételek
	Magyarországban	A községben			
			Keresk. házaló	jóviseletü	Nincs észrevétel
			Kalmár tanuló	jóviseletü	Nemzetőr
			Kalmár	jóviseletü	Békés Csabától 1848 ápr. 10 kiadott elbocsátó levéllel igazolja magát.
van	19 éve	12 éve	Mészáros Segéd	jóviseletü	Az uradalomtól van engedelme 1840. évi Nemzetőr. gyermekségétől fogva testvérjével Weisz Mártonnal lakik.
			Lakatos mest.		Nemzetőr

Sorszám	Neve	Életkora	Születéshelye	
			Ország	Község
	Fiai: Móric	16	Magyarország	Tétény
	János	3	„	„
	Leányai: Hanni	3	„	„
	Régi	2	„	„
39	Stern Ignác	29	Magyarország	Bagota (Komárom)
	Neje: Vogel Léni	37	„	Kurtics (Arad)
	Fia: Béni	1	„	Vásárhely
	Mostoha leány			
	Pollák Hanni	13	„	„
40	Weisz Ignácz	32	Magyarország	Gesztely (Zempl)
	Neje: Lederer Pepi	27	„	Irsa (Pest)
	Fogadott leánya:			
	Freund Vera	5	„	Csongrád
	Segédjei:			
	Wolf Vilmos	45	„	Hernád [Németor]
	Rosner János	25	„	Sebes (Sáros)
41	Báró Mózes	44	Magyarország	Örmény (Nyitra)
	Neje: Kohn Fáni	38	„	Irsa (Pest)
	Fiai: Ignác	9	„	Vásárhely
	Márkusz	2 hó	„	„
	Leányai: Rozi	11	„	„
	Vera	4	„	„
	Száli	2	„	„
42	Schenk Bernárd	23	Magyarország	Pest várm.
	Neje: Spalma Hanni	20	Morvaország	Boskovitz
	Leánya: Pepi	1	Magyarország	Pest
43	Schenk Rudolf	29	Magyarország	Örmény (Nyitra)
	Neje: Weisz Betti	23	„	Mindszent
	Fia: Sámuel	2 hó	„	Vásárhely

Ha külföldi van-e letelepedési engedélye	Ha nincs letelepedési engedélye Mióta lakik		Keresetmódja	Magaviselete	Észrevételek
	Magyarországban	A községben			
			Tanuló		
			Oskola tanitó	jóviseletü	Nincs észrevétel
			Kalmár Segéd	jóviseletü	Nemzetőr 1845 dec. 2-án Gesztely, helységétől kiadott elbocsátó levéllel és egy év ótai adófizetési levéllel igazolja magát Gazdája portékáival házal.
			Házaló keresk.	jóviseletü	Nincs észrevétel
			Házaló keresk.	jóviseletü	Gyermekkora óta itt nevelkedett, itt tanult, itt lakott.
			Házaló keresk.	jóviseletü	lásd a 32 sz. alatt.

Sorszám	Neve	Életkora	Születéshelye	
			Ország	Község
44	Schenk Jakab	54	Magyarország	Örmény (Nyitra)
	Neje : Groszmann Teréz	59	„	Pest vármegye
45	Velesz Mihály	46	Magyarország	Örmény (Nyitra)
	Neje : Lévi Lentsi	28	„	Szabadka
	Fiai : Dávid	6	„	Mohol (Bács)
	Sándor	2	„	Vásárhely
	Leányai : Mari	8	„	Mohol (Bács)
	Hánni	4	„	Vásárhely
46	Herczfeld Jakab	33	Magyarország	Dömöny (Pest)
	Neje : Singer Hanni	30	„	Örmény (Nyitra)
	Fia : Áron	4	„	Dömöny (Pest)
	Leányai : Juli	8	„	„ „
	Száli	6	„	„ „
	Netti	2	„	Vásárhely
47	Purjesz János	65	Magyarország	Makó
	Neje : Stern Lotti	65	„	Irsa (Pestmegye)
	Fia : János	42	„	Makó
	Leánya : Hanni	17	„	„
48	Weisz Gábor	38	Magyarország	Makó
	Neje : Kohn Mari	27	„	Irsa (Pestmegye)
	Fiai : Jónás	11	„	Vásárhely
	Ádolf	9	„	„
	Zsigmond	7	„	„
	Károly	5	„	„
	Móricz	3	„	„
	Leánya : Pepi	4	„	„
49	Bauer Dávid	31	Magyarország	Szenicz (Nyitra)
	Neje : Purjesz Száli	24	„	Szentes

Ha külföldi van-e letelepedési engedélye	Ha nincs letelepedési engedélye Mióta lakik		Keresetmódja	Magaviselete	Észrevételek
	Magyarországban	A községben			
			Házaló keresk.	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Kalmár	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Házaló keresk.	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Házaló keresk.	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Házaló keresk.	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Kalmár	Jóviseletü	Nemzetőr

Sorszám	Neve	Életkora	Születéshelye	
			Ország	Község
	Fiai: Lajos	4	Magyarország	Vásárhely
	Móricz	2	„	„
	Leánya: Cili	3 hó	„	„
50	Ujhelyi Ignác	39	Magyarország	Makó
	Neje: Singer Kati	36	„	Miskolcz
	Fia: Hermann	13	„	Makó
	Leányai: Hanni	15	„	„
	Rozi	12	„	„
	Száli	10	„	„
	Pepi	8	„	Vásárhely
	Betti	6	„	„
	Netti	4	„	„
	Szolgáló:			
	Ehrlich Pepi	16	„	Szentes
51	Velesz Mózes	35	Magyarország	Örmény (Nyitra)
	Neje: Schenk Betti	24	„	Pest vármegye
	Fiai: Adolf	7	„	Vásárhely
	Ábrahám	5	„	„
	Leánya: Kati	2	„	„
52	Blau Móricz	36	Magyarország	Örmény (Nyitra)
	Neje: Kohn Kati	32	„	Irsa (Pestmegye)
	Fiai: Adolf	10	„	Vásárhely
	Mózsi	2	„	„
	Leányai: Éva	12	„	„
	Száli	8	„	„
	Vera	5	„	„
	Tanulók:			
	Czanker Móricz	19	„	Szulin (Sáros)
	Weisz Jakab	18	„	Sebes (Sáros)
53	Steiner Sámuel	42	Magyarország	Bugyi (Pest-m.)
	Neje: Deutsch Sári	31	„	Makó

Ha külföldi van-e letelepedési engedélye	a nincs letelepedési engedélye Mióta lakik		Keresetmódja	Magaviselete	Észrevételek
	Magyarországban	A községben			
			Boltos	jóviseletü	Nemzetőr
			Kereskedő	jóviseletü	Nemzetőr
			Pictor	jóviseletü	Nemzetőr
			Tanuló		
			Házaló	jóviseletü	Nincs észrevétel

Sorszám	Neve	Életkora	Születéshelye	
			Ország	Község
	Leányai: Kati	6	Magyarország	Vásárhely
	Lotti	3	„	„
54	Kis Márton	35	Magyarorsz ág	Makó
	Neje: Plon Rozál	27	„	„
	Fiai: Sámuel	5	„	Vásárhely
	Mózsi	1	„	„
	Leányai: Hanni	7	„	„
	Rozi	3	„	„
	Tanuló: Fein Lajos	16	„	Nagy-Lak
	Szolgáló:		„	
	Spitzer Hanni	10	„	Arad
			„	
55	Iritz Sándor	26	Magyarország	Makó
	Neje: Schenk Kati	20	„	Pest
	Fia: Rudolf	3	„	Vásárhely
	Tanuló:			
	Blencz Bernát	16	„	Orosháza
56	Feigelstock Sámuel	35	Magyarország	Lackenbach (Sopr)
	Neje: Iritz Eleonóra	37	„	Makó
	Fia: Ferdinánd	8	„	Vásárhely
	Leánya: Náncsi	16	„	„
	Hanni	14	„	„
	Tanuló:			
	Feigelstock Hienrich	16	„	Lackenbach
57	Csillag Márton	29	Magyaror szág	Gyömöre (Györ)
	nőtelen			
58	Messinger Salamon	40	Magyarország	Bugyi (Pest)
	Neje: Bárány Erzsók	39	„	Péczel

Ha külföldi van-e letelepedési engedélye	Ha nincs letelepedési engedélye Mióta lakik		Keresetmódja	Magaviselete	Észrevételek
	Magyarországban	A községben			
			Kalmár Tanuló Dajka	Jóviseletü	Nemzetőr
			Német-szücs	Jóviseletü	Nemzetőr
			Szappanos Tanuló	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Házaló keresk.		Egyedül uti levéllel van ellátva, beállott az önkéntesekhez.
			Házaló keresk.	jóviseletü	1841 évtől fogva taxa és portió levelekkel igazolja a lakhatási engedélyt.

Sorszám	Neve	Életkora	Születéshelye	
			Ország	Község
	Fia: József	10	Magyarország	Vásárhely
	Leánya: Panni	16	„	Bugyi (Pest-m.)
	Mari	13	„	„
	Klári	11	„	„
59	Kohn Mihály	37	Magyarország	Irsa (Pest-m.)
	Neje: Steiner Netti	29	„	Várda (Baranya)
	Fiai: Jakab	6	„	Vásárhely
	Móric	2	„	„
	Leányai: Kata	9	„	„
	Vera	4	„	„
	Fáni	9 hó	„	„
60	Özv. Román Simonné szül. Beck Netti	38	Magyarország „	Deszk (Torontál)
	Fiai: Dávid	11	„	Vásárhely
	Kóbi	9	„	„
	Ignác	4	„	„
	Leánya: Juli	6	„	„
61	Vogel Mayer	48	Magyarország	Kurtics (Arad)
	Neje: Beck Klári	36	„	Deszk (Torontál)
	Fiai: Sámuel	9	„	Vásárhely
	Ignác	7	„	„
	Leánya: Betti	14	„	„
	Fáni	6	„	„
	Rozi	2	„	„
62	Hátsek Sándor	40	Magyarország	Maglód
	Neje: Messinger-Netti	36	„	Bugyi
	Fiai: Móricz	3	„	Vásárhely
	Ignác	2	„	„
	József	5 hó	„	„
	Leánya: Lencsi	6	„	„

Ha külföldi van-e letelepedési engedélye	Ha nincs letelepedési engedélye Mióta lakik		Keresetmódja	Magaviselete	Észrevételek
	Magyarországban	A községben			
			Házaló keresk.	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Szatócs	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Házaló keresk.	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Házaló keresk.	Jóviseletü	Van Maglód községétől 1839 évi ápr. 26-ról kelt elbocsátó levele, vannak taxa és portió levelei, melyekkel letelepedését igazolja.

Sorszám	Neve	Életkora	Születéshelye	
			Ország	Község
63	Rabenstein Jakab nőtelen	23	Magyarország	Makó
64	Weisz Ábrahám nőtelen	31	Magyarország	Irsa (Pest)
65	Weisz Farkas nőtelen	19	Magyarország	Irsa (Pest)
66	Bárány Ábrahám Neje: Weisz Léni Fiai: Farkas Ádám Ignác Khon Jakab	56 37 22 19 17 20 3	Magyarország „ „ „ „ „ „	Rákos—Pécel „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ Vásárhely
67	Weisz Dávid Neje: Böhm Rozi	31 25	Magyarország „	Nyitra Vásárhely
68	Bárány Sámuel Neje: Goldner Kati Fiai: Mójzes Lipót Leányai: Rozi Mari	50 38 19 10 7 2	Magyarország „ „ „ „ „	Pécel (Pest) „ „ „ Vásárhely „
69	Fischer Márton Neje: Schweiger Lidi Fiai: Mózes Lázár	50 40 14 12	Magyarország „ „ „	Sámson (Bihar) Tétény (Pest) „ „

Ha külföldi van e letelepedési engedélye	Ha nincs letelepedési engedélye Mióta lakik		Keresetmódja	Magaviselete	Észrevételek
	Magyarországban	A községben			
			Kereskedő	Jóviseletü	Nemzetőr
			Keresk. segéd	Jóviseletü	Nemzetőr, mint kereskedősegéd 12 év óta van itt.
			Keresk. segéd	Jóviseletü	Nemzetőr, mint kereskedő segéd 3 hónap óta tartózkodik itt
			Házaló keresk.	Jóviseletü	Nemzetőr
			Házaló keresk.	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Házaló keresk.	Jóviseletü	1842 nov. 12. Pécel községtől kiadott elbocsátó és adólevelekkel igazolja magát. Nemzetőr
			Házaló keresk.	Jóviseletü	Nincs észrevétel

Sorszám	Neve	Életkora	Születéshelye	
			Ország	Község
	Lipót	10	Magyarország	Tétény (Pest-m.)
	Jakab	8	„	Vásárhely
	Sámuel	4	„	„
	Miksa	2	„	„
	Dávid	½	„	„
	Leánya: Julis	6	„	„
70	Schultz Sámuel	38	Magyarország	Tarnócz (Nyitra)
	Neje: Fischer Száli	35	„	Galánta (Pozs.)
	Fogadott leány: Juli	9	„	Tarnócz (Nyitra)
71	Pulitzer Ignác	61	Magyarország	Makó
	Neje: Fischer Kati	58	„	„
	Leány: Eszter	9	„	Vásárhely
72	Pauker Ádám	49	Magyarország	Irsa (Pest.)
	Neje: Stern Száli	46	„	„
	Fiai: Károly	21	„	„
	Emánuel	12	„	„
	Ábel	8	„	„
	Leánya: Száli	10	„	„
73	Imkker Jakab	28	Magyarország	Makó
	Neje: Fleiszig Lóri	20	„	Algyő
74	Pollák Jakab	48	Magyarország	Vásárhely
	Neje: Öffner Julia	37	„	Makó
	Fiai: József	14	„	Vásárhely
	Gábor	10	„	„
	Márton	6	„	„
	Leányai: Maris	18	„	„
	Kati	11	„	„
	Bette	7	„	„
	Eszter	4	„	„

Ha külföldi van-e letelepedési engedélye	Ha nincs letelepedési engedélye Mióta lakik		Keresetmódja	Magaviselete	Észrevételek
	Magyarországban	A községben			
			Házaló	Jóviseletü	Elbocsátott katona
			Kereskedő	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Házaló keresk.	Jóviseletü	8 év óta itt lakását a zsidó község bizonyitja. Nemzetőr.
			Szatócs	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Házaló	Jóviseletü	Nincs észrevétel

Sorszám	Neve	Életkora	Születéshelye	
			Ország	Község
75	Klein József	43	Magyarország	Makó
	Neje: Leipnik Száli	43	„	„
	Fiai: Gábor	11	„	„
	Bernát	8	„	„
	Márton	1/2	„	Vásárhely
	Leányai: Mari	9	„	Makó
	Kati	5	„	Vásárhely
	Háni	4	„	„
76	Engel Adolf	24	Magyarország	Bezdán
	Neje: Klein Pepi	20	„	Csárk (Borsod)
	Fia: Móricz	1/2	„	Vásárhely
77	Fleiszig Jakab	29	Magyarország	Vágujhely
78	Singer Ignác	53	Magyarország	Maglód
	Neje: Blau Sári	48	„	„
	Fia: Emánuel	7	„	„
	Leányai: Fáni	18	„	„
	Kati	9	„	„
	Netti	6	„	„
79	Wilheim Sándor	29	Magyarország	Nyitra
	Neje: Kohn Régi	21	„	Irsa (Pest)
	Leánya: Lotti	10h	„	Vásárhely
80	Rubin Heinrich	45	Würtemberg	Donau Essing
	Neje: Fleisner Sára	28	Csehország	Gussenplam
	Fiai: Márton	4	Magyarország	Vásárhely
	Lipót	2	„	„

Ha külföldi van-e letelepedési engedélye	Ha nincs letelepedési engedélye Mióta lakik		Keresetmódja	Magaviselete	Észrevételek
	Magyarországban	A községben			
			Házaló	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Rézöntő	Jóviseletü	I. Beő helységétől 1898 jan. 9-én kiadott elbocsátó levéllel igazolja magát.
			Szabó		Utlevél nélkül 8 hónapja Vásárhelyen tartózkodik. Feleségét Vágujhelyen hagyta.
			Napszámos		Maglód helységtől 1845 május 4-én kelt elbocsátó taxa és portió levelekkel igazolja magát.
			Házaló		Levelei az Uradalomnál vannak
Van			Zsibárus	Jóviseletü	1845. évi dec 1. napján nyert az uradalomtól letelepedési engedélyt. Nemzetőr.

Sorszám	Neve	Életkora	Születéshelye	
			Ország	Község
81	Beck Lőrincz	32	Magyarország	Irsa (Pest)
	Neje: Weisz Kati	26	„	„
	Fia: Zsigmond	4	„	Vásárhely
	Leánya: Kati	1/2	„	„
82	Vogel Lázár	31	Magyarország	Kurtics (Arad)
	Neje: Polyák Eszter	24	„	Vásárhely
	Fiai: Ignác	4	„	„
	Márton	2	„	„
83	Grosz Sámuel	24	Magyarország	Makó
	Neje: Polyák Fáni	22	„	Vásárhely
	Leánya: Lizi	1/2	„	„
84	Braun József	31	Magyarország	Miskolcz
	Neje: Böhm Julia	25	„	Szabadka
	Segédje:			
	Oestreicher Dávid	18	„	Csány (Heves)
85	Braun Albert	25	Magyarország	Miskolcz
	nőtelen			
	Özv. Braun Istvánné		„	
	Feichtmann Judit	56	„	„
86	Stern Dániel	22	Magyarország	N. Iklód (Zempl.)
	Neje: Braun Netti	19	„	Miskolcz
	Leánya: Gabi	3 hó	„	Vásárhely
87	Kohn Emánuel	38	Magyarország	Irsa (Pest)
	Neje: Schweiger Rozál	22	„	Tétény (Pest)
	Fia: Móricz	5	„	Vásárhely
	Leánya: Nina	3	„	„

Ha külföldi van-e letelepedési engedélye	Ha nincs letelepedési engedélye Mióta lakik		Keresetmódja	Magaviselete	Észrevételek
	Magyarországban	A községben			
			Kereskedő	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Házaló	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Házaló	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Kereskedő Segéd	Jóviseletü	Nemzetőr
			Kalmár	Jóviseletü	Nemzetőr Miskolcról 1847 máj. 7-én kelt elbocsátó és 1842 évi jun 11-én Hmvásárh kiadott igazoló levelük van
			Kalmár	Jóviseletü	Miskolcról 1847 máj. 6-án kelt elbocsátó levéllel igazolja magát.
			Kereskedő	Jóviseletü	Nemzetőr

Sorszám	Neve	Életkora	Születéshelye	
			Ország	Község
88	Vodjaner Márton	36	Magyarország	Vásárhely
	Neje: Fekete Kati	23	„	Csongrád
	Fia: Imre	6	„	Vásárhely
	Leánya: Juli	3 hó	„	„
89	Rosenberg Salamon	55	Burkusország	Glenvitz
	Neje: Schwartz Fáni	40	Magyarország	Kecskemét
	Fia: Ignác	10	„	Vásárhely
	Leányai: Kati	9	„	„
	Száli	8	„	„
	Netti	4	„	„
90	Fülöp Sámuel	42	Magyarország	Vásárhely
	Neje: Pollák Anna	34	„	Pécska (Arad)
	Fiai: Sámuel	11	„	Vásárhely
	Jakab	7	„	„
	Dávid	3	„	„
	Mátyás	1	„	„
	Leányai: Sári	12	„	„
	Rozi	9	„	„
	Borbála	5	„	„
91	Pollák Márton	36	Magyarország	Makó
	Neje: Purjesz Száli	25	„	„
	Fia: Fülöp	3	„	„
	Leánya: Kati	5	„	„
92	Singer Mózes nőtelen	33	Magyarország	Örmény (Nyitra)
93	Singer József	38	Magyarország	Örmény (Nyitra)
	Neje: Reisinger Mári	28	„	Szeged
	Fiai: Áron	8	„	Vásárhely
	Móricz	6	„	„

Ha külföldi van-e letelepedési engedélye	Ha nincs letelepedési engedélye Mióta lakik Magyarországban	A községben	Keresetmódja	Magaviselete	Észrevételek
			Kereskedő	Jóviseletü	1827 évi január 26 án bemutatott uradalmi engedmény Vásárhelyen lakhatásra
Van			Házaló	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Házaló	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Suszter	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Házaló	Jóviseletü	15 év ótai itt lakását a zsidó község igazolja.
			Kalmár	Jóviseletü	Nincs észrevétel

Sorszám	Neve	Életkora	Születéshelye	
			Ország	Község
	Lajos	1	Magyarország	Vásárhely
	Leányai: Verona	9	„	„
	Száli	5	„	„
94	Özv. Singer Áronné			
	szül. Engel Betti	55	Magyarország	Örmény (Nyitra)
	Fiai: Dániel	24	„	„
	Izrael	20	„	„
	Leánya: Cili	16	„	„
95	Bauer Salamon	54	Magyarország	Hanicz (Nyitra)
	Neje: Fülöp Sári	46	„	Vásárhely
	Fiai: Mózes	14	„	„
	Zsiga	10	„	„
	Leányai: Eszter	23	„	„
	Juci	16	„	„
	Panni	10	„	„
	Lóri	6	„	„
96	Brunner Fülöp	32	Magyarország	Bugyi (Pest-m.)
	Neje: Springer Katalin	25	„	„
	Fia: Adolf	2	„	„
	Leányai: Netti	5	„	„
	Kata	1	„	„
97	Weisz Bernát	31	Magyarország	Irsa (Pestmegye)
	Neje: Salinger Leni	30	„	Bucz
	Fia: Jakab	5	„	Vásárhely
	Leányai: Juli	3	„	„
	Rozi	1	„	„
98	Stern Jakab nőtelen	25	Magyarország	Irsa (Pestm.)

Ha külföldi van-e letelepedési engedélye	a nincs letelepedési engedélye Mióta lakik		Keresetmódja	Magaviselete	Észrevételek
	Magyarországban	A községben			
			Házaló Timársegéd	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Házaló	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Kalmár	Jóviseletü	Nemzetőr
			Házaló	Jóviseletü	Irsa helységétől 1843 ápr. 27 én ki adott elbocsátó levéllel és 1844 évi taxa levéllel igazolja magát
			Házaló		Bizonyitványai megszerzésére 8 nap engedtetett.

Sorszám	Neve	Életkora	Születéshelye	
			Ország	Község
99	Springer Márton	23	Magyarország	Ó-Buda
	Neje: Springer Kati	18	„	Vásárhely
100	Grünsfeld Ádám	34	Magyarország	Apostag
	Neje: Kohn Hanni	28	„	Szeged
	Leányai: Nina	9	„	Vásárhely
	Kati	7	„	„
	Eszter	5	„	„
	Liza	3	„	„
	Rózi	2	„	„
101	Rosenzweig Simon	42	Magyarország	Makó
	Neje: Lederer Léni	50	Csehország	Vinost
	Fia: Ignácz	8	Magyarország	Vásárhely
	Leányai: Betti	12	„	„
	Kati	10	„	„
	Rozi	6	„	„
	Fogadott fiai:			
	Rosenzweig József	3	„	Makó
	Fein Ábrahám	1	„	Lugos
102	Vodjaner Jakab	45	Magyarország	Vásárhely
	Neje: Kohn Gidi	38	„	Pest
	Fiai: Károly	13	„	Vásárhely
	Bernát	8	„	„
	Márton	1	„	„
	Leányai: Betti	14	„	„
	Pepi	5	„	„
	Fánni	4	„	„
103	Vodjaner Sámuel	47	Magyarország	Vásárhely
	Neje: Feyer Száli	31	„	Irsa (Pest)
	Fiai: Áron	3	„	Vásárhely
	Lőrinc	1	„	„
	Leányai: Évi	14	„	„

Ha külföldi van-e letelepedési engedélye	Ha nincs letelepedési engedélye Mióta lakik		Keresetmódja	Magaviselete	Észrevételek
	Magyarországban	A községben			
			Sipkacsináló	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Éneklő	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Temp. szolga	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Kereskedő	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Kereskedő	Jóviseletü	Nincs észrevétel

Sorszám	Neve	Életkora	Születéshelye	
			Ország	Község
	Pepi	12	Magyarország	Vásárhely
	Kati	7	„	„
	Mari	5	„	„
	Szolga: Beck Ábrahám	18	„	„
104	Czukor Izrael	40	Magyarország	Szentes
	Neje: Pollák Eszter	32	„	Vásárhely
	Fiai: Adolf	12	„	„
	Ignácz	6	„	„
	Márton	2 hó	„	„
	Leányai: Betti	14	„	„
	Roza	9	„	„
	Mari	4	„	„
	Szolgáló: Pollák Száli	16	„	„
105	Müller József	40	Magyarország	Vásárhely
	Neje: Kalmár Rozál	52	„	Irsa (Pest)
106	Oblat Lipót nőtelen	25	Magyarország	Zsámbék (Pest)
107	Bauer Izrael nőtelen	22	Magyarország	Irsa (Pest)
108	Engel Rudolf nőtelen	21	Magyarország	Kolta
109	Schrank Móric nőtelen	20	Magyarország	Csut (Komárom)
110	Flaschner Mózes	40	Magyarország	Tarpa (Bereg)

Ha külföldi van-e letelepedési engedélye	Ha nincs letelepedési engedélye Mióta lakik		Keresetmódja	Magaviselete	Észrevételek
	Magyarországban	A községben			
			Szolga		
			Földmivelő és kereskedő Szolgáló	Jóviseletü	Nemzetőr
			Üveges	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Üveges	Jóviseletü	Nemzetőr, taxa levelekkel igazolja magát.
			Házaló	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Rongyszedő	Jóviseletü	Sem elbocsátó sem letelepedési enged. nincsen adót nem f.
			Keresk. segéd	Jóviseletü	2 év óta mint kereskedősegéd tartózkodik itt.
			Házaló	Jóviseletü	Nincs észrevétel

Sorszám	Neve	Életkora	Születéshelye	
			Ország	Község
111	Reiniger Herman	46	Magyarország	Makó
	Neje: Böhm Rozi	26	»	Bezdán
	Fiai: Jakab	3 hó	»	Vásárhely
	Leánya: Eszter	2	»	»
	Fogadott fia: Jakab	8	»	Sámson
112	Özv. Vodjaner Józsefné szül. Deutsch Hanni	65	Magyarország	Miskolcz
	Fiai: Áron	28	»	Vásárhely
	Móricz	24	»	»
113	Grosz Jakab	28	Magyarország	Vásárhely
	Neje: Singer Léni	24	»	Örmény (Nyitra)
	Leánya: Cili	1	»	Vásárhely
114	Khon Ignácz	42	Magyarország	Vásárhely
	Neje: Fülöp Léni	32	»	»
	Fiai: Zsigmond	12	»	»
	Henrich	6	»	»
	Béla	4	»	»
	Móricz	2	»	»
	Leányai: Száli	8	»	»
	Hanni	7	»	»
	Berta	5	»	»
	Nina	1/2	»	»
	Segéd: Fleiszig Móricz	22	»	Algyő
115	Kohn József	50	Magyarország	Irsa (Pest-m.)
	Neje: Müller Eszter	36	»	Vásárhely
	Fiai: Ignácz	12	»	»
	Jakab	10	»	»
	Áron	6	»	»
	Móricz	5	»	»
	Fülöp	4	»	»
	Márton	2	»	»

Ha külföldi van-e letelepedési engedélye	Ha nincs letelepedési engedélye Mióta lakik		Keresetmódja	Magaviselete	Észrevételek
	Magyarországban	A községben			
			Oklev. tanitó	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Kereskedő	Jóviseletü	
			Orvos	Jóviseletü	Nemzetőr
			Kalmár	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Bádogos	Jóviseletü	Nemzetőr
			Segéd		
			Földmivelő	Jóviseletü	Nincs észrevétel

Sorszám	Neve	Életkora	Születéshelye	
			Ország	Község
	Leányai: Száli	13	Magyarország	Vásárhely
	Rozi	11	„	„
	Lizi	8	„	„
	Fánni	7	„	„
	Teréz	1/2	„	„
116	Groszmann Bernát	52	Magyarország	Pest
	Neje: Ritter Teréz	36	„	„
	Fiai: Ignácz	20	„	„
	Lipót	18	„	„
	Adolf	10	„	Vásárhely
	Jakab	9	„	„
	Sándor	1/2	„	„
	Leányai: Száli	7	„	„
	Pepi	6	„	„
	Netti	5	„	„
	Betti	2	„	„
	Helén	1	„	„
117	Kis Szakál Márton	56	Magyarország	Apostag
	Neje: Roth Lenni	50	„	„
	Fia: József	20	„	„
	Leányai: Julianna	18	„	„
	Mari	14	„	Vásárhely
118	Fischer Lipót nőtelen	25	Magyarország	Gyon (Pest)
119	Iritz Mózes	36	Magyarország	Makó
	Neje: Pollák Lili	26	„	Vásárhely
	Fiai: Márton	9	„	„
	Ignácz	7	„	„
	Leányai: Betti	5	„	„
	Netti	2	„	„
	Fogadott leány: Erzsók	13	„	„

Ha külföldi van-e letelepedési engedélye	Ha nincs letelepedési engedélye Mióta lakik: Magyarországban	Ha nincs letelepedési engedélye Mióta lakik: A községben	Keresetmódja	Magaviselete	Észrevételek
			Kereskedő	Jóviseletü	Nemzetőr
			Házaló	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Kereskedő	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Földmivelő és kereskedő	Jóviseletü	Nemzetőr

Sorszám	Neve	Életkora	Születéshelye	
			Ország	Község
120	Hilf Fülöp	26	Magyarország	Mezőtur
	Neje: Pollák Léni	19	„	Vásárhely
121	Pollák Gábor	20	Magyarország	Szentes
	nőtelen			
	Tanuló: Weisz Móricz	17	„	Szeged
122	Pulitzer Móricz	44	Magyarország	Irsa (Pestm.)
	Neje: Weisz Regina	30	„	„
	Fiai: Ignácz	8	„	Csongrád
	Fülöp	11 h.	„	Vásárhely
	Leányai: Teréz	5	„	Csongrád
	Netti	4	„	„
123	Kohn Lőrincz	46	Magyarország	Sárospatak
	Neje: Klein Mári	28	„	Makó
	Fiai: Mózes	7	„	Vásárhely
	Berman	4	„	„
	Márton	3	„	„
	Leányai: Netti	8	„	„
124	Krausz Farkas	45	Magyarország	Irsa (Pestmegye)
	Neje: Weisz Hanni	32	„	„
	Fiai: Ignácz	18	„	„
	Dávid	12	„	„
	Leányai: Kati	14	„	„
	Netti	12	„	„
125	Springer Izsák	48	Magyarország	Bugyi (Pest-m.)
	Neje: Fekete Mári	40	„	Csongrád
	Fiai: Sándor	11	„	Vásárhely
	Samu	9	„	„
	Leány: Panni	14	„	„

Ha külföldi van-e letelepedési engedélye	Ha nincs letelepedési engedélye Mióta lakik		Keresetmódja	Magaviselete	Észrevételek
	Magyarországban	A községben			
			Kalmár	Jóviseletü	Nemzetőr, elb. levele és lakhatási enged. van 1848. ápr. 5.
			Vásáros Tanuló	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Szabómester	Jóviseletü	6 hét óta tartózkodik Vásárhelyen, Csongrád városától van elbocsátó levele.
			Kalmár	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Szabó Rongyszedő	Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Napszámos	Jóviseletü	Nincs észrevétel

Sorszám	Neve	Életkora	Születéshelye	
			Ország	Község
126	Özv. Grünblatt Simonné szül. Henigsberg Mária	30	Magyarország	Pest
	Fiai: Sándor	10	„	„
	Samu	9	„	„
	Hermann	4	„	„
	Lipót	3	„	„
127	Spitzer Józsefné szül. Dénes Száli	35	Magyarország	Vásárhely
	Fiai: Lipót	18	„	„
	Móricz	13	„	„
	Adolf	6	„	„
	Leányai: Betti	14	„	„
	Kati	12	„	„

Ha külföldi van-e letelepedési engedélye	a nincs letelepedési engedélye Mióta lakik		Keresetmódja	Magaviselete	Észrevételek
	Magyarországban	A községben			
				Jóviseletü	Nincs észrevétel
			Házaló	Jóviseletü	Nincs észrevétel

Költ Hmvásárhelyen 1848 évi julius 19-én.

Pókai Sándor s. k.
küldöttségi tag.

Medveczky Antal s. k.
összeiró elnök.

Kovács Ferencz s. k.
szolgabiró.

Herczegh Ferencz s. k.
esküdt.

II.

Hitközségi élet 1849–67-ig.

A világosi fegyverletétel nem csupán a magyar szabadságküzdelmek után tesz pontot, hanem kezdetét jelentette annak a szomoru évtizednek, amely a magyar történelem legfájdalmasabb évei közé sorozható. A honi zsidóság pedig nagy mértékben részesült abban a bosszuhadjáratban is, amely ezekben az esztendőkben az osztrák uralom részéről érte az ország magyar lakosságát. Mig Szemere Bertalan miniszterelnök 1849. julius 28-án a Szegedre menekült nemzetgyülés elé terjesztette azt a lelkesedéstől fogadott zsidókra vonatkozó emancipációs törvényjavaslatot, amelyet ugy indokolt, hogy „Ha a zsidó nép szintén ott van a csatatéren és vérét ontja egy oly hazáért, amelynek ő még nem kijelentett polgára, ha ő vagyonát, életét örömest feláldozza azon szabadságért, melyet csak reményl azon jogokért, melyeket még nem bir, mit birnak a többiek, kik vele harcolnak, azt hiszem az igazság kivánja, hogy mig egyrészről az ellenség még nagyobb számokkal, terhekkel tetézi mint a többi népeket, eljött az idő, hogy a nemzetgyülés azon szent elvi kijelentést tovább ne halassza, miszerint a zsidók is a hazának polgárai jogban, kötelességben a többiekkel egyenlők.“[1]), addig néhány hónap mulva más indokokból ezt a „vádat“ megerősitve hangoztatja Haynau abból az alkalomból, midőn két millió 300 ezer forint hadisarc fizetésére kötelezi előbb Magyarország 6 zsidó hitközségét, majd később az ország egész zsidóságát azért „minthogy Magyarországban levő izraelitáknak legnagyobb része érzelmeik és gonosz cselekvésmódjuk által az ottani forradalmat, mely az ő közremüködésük nélkül sohasem nyerhetett volna olyan kiterjedést, előmozditották.“[2])

Ilyen hatalmas összeg lefizetése tulhaladta a szabadságharc oltárán amugyis sokat áldozó magyar zsidóság anyagi képességeit. Ezt belátta a bécsi kormány is s a kivetett hadisarc összegét egymillió forintra mérsékelte.

1850 november 17-én érkezik le a vásárhelyi zsidó gyülekezethez a hadisarc felosztását ismertető határozat amelyből kitünik az, hogy Csongrád vármegye zsidóságára 4100 forint jutott[3]) — Szeged kivételével, amely maga 10.400 forintot fizetett — s ezen összegből a vásárhelyi zsidóságot 1620 forint terhelte.[4])

De a pénzbeli büntetésnél is jobban sujtották a zsidóságot azok az intézkedések, amelyek az eddig élvezett jogaiknak csorbitását eredményezték. Már a szabadságharc befejezését követő hónapokban meg-

1.) Venetianer: A magyar zsidóság története 204. 2.) U. o. 205. 3.) Hitk. levéltár 45—1850. 4.) Itt ugyancsak emlitve van Horgos és Algyő. Hitk. levéltár 45|a—1851.

torlásképen számos magyar zsidót soroztak be az osztrák hadseregbe s ezek között 5 vásárhelyi zsidó nevét jegyzik fel a hivatalos okmányok. Ezek a következők voltak: Bárány Mihály, Baranyi Ádám, Böhm Sámuel, Dobos Károly, Pollák Sámuel.[1])

1851-ben jelent meg az a császári rendelet, amely megszüntette a „megbizhatatlan" hitközségek önkormányzatát és a hatóságok hatáskörébe utalta az előljárók kinevezését is. A császári biztosok ellenőrizték a hitközségek müködését, vizsgálták felül számadásaikat és hivták össze gyüléseiket.

A zsidó vallásu ifjak házasságkötését is külön hatósági engedélyhez kötötték, amelynek egyik bizonyitékát őrzi hitközségünk levéltárának következő okmánya: „Mi Hód-Mező-Vásárhely város Polgármestere, Főbirája és Tanácsa adjuk tudtul jelen levelünk értelmében az illetőknek, mikép helybeli lakós Zinger Ferenc izraelita megkeresése folytán miszerint nősülni szándékozván, részére több idő olta tanusitott magaviseletet igazoló erkölcsi bizonyitványt adnók, miután folyamodó erkölcsisége ellen városrendőrhatóságilag semmi észrevétel nincsen jelen bizonyitványt ezen értelemben, illető kapitány jelentés nyomán részére szokott hitelességgel kiadni elhatároztuk. Kelt Vásárhelyen 1851. nov. 6-án. Hód-Mező-Vásárhely város N. N. Polgármestere, Főbirája és Tanácsa.[2])"

Még 1850-ben adja ki azt a rendelkezését a királyi kormánybiztos és Csongrád-megye főnöke a „községi és héber előljáróknak" hogy ne adjanak ki igazoló leveleket, amelyeket a vándorlók felmutatni szoktak -- bizonyára azok, akik a szabadságharcban részt vettek s bujdosni kényszerülve voltak -- „miszerint az ilyen bizonyitványok elégtelenek lévén rendes utlevél hiányában besoroztatni s hazájukba kisértetni fognak."[3])

Ugyancsak ezt a célt szolgálhatta Vásárhely rendőrbiztosának a hitközséghez intézett azon átirata, amelyben az idegenek „minden koldusok ideértve az izraeliták is összeirassanak." Az átirat elismerőleg szól ugyan a helybeli izraelitákról „kik itt oly szép gyülekezetet tartanak fenn" mégis jellemző az elnyomatás szellemére az, hogy csavargóknak nevezi azokat, akik „a hitközség tagjainak névjegyzékébe beirva nincsenek." Az átirat szövege a következő: „A helybeli Izraelita Érdemes Községnek. Az Izraelita községben a rendet már rég óhajtottam, mert tudtam azt, hogy sokan vagynak a városban oly izraeliták, kik magukat a községnél be nem iratták és mégis mint lakosok itt tartózkodnak és igy ezáltal röviditik mintegy a tisztelt községet. Ezen rendetlenségnek meggátlására hogy t. i. minden izraelita ki városunkban lakik, a lakhatásra az Izraelita községtől is magának engedelmet szerezzen, annak kebelibe magát beirassa, most okot szolgáltatott Csongrád Megye Cs. Kir. Főnökének 6084. sz. a. kelt rendeletére, melyben szigoruan meghagyatik, hogy minden koldusok, ide értve az izrealiták is összeirassanak. Minthogy pedig a helybéli Izraeliták, kik itt oly szép gyülekezetet tartanak fenn, sokkal munkásabbak, hogysem közülök valamelyik koldulásra vetemednék, hogy mégis a városban lappangó, idegen izraelitákat kik magukat sem a város, sem az izraelita községnél be nem iratták, -- s még is itt tartózkodnak

1.) Bernstein: A negyvennyolcas magyar szabadságharc és a zsidók, IV. 233.
2) Hitk. levéltár 46—1851. 3.) Hitk. levéltár 47—1850.

s koldulnak, kitudhassam, megkérem a tisztelt Előljáróságot, hogy azoknak névsorát, kik a Vásárhelyi Izraelita községben magukat beiratták, a Rendőri Hivatalhoz megküldeni sziveskedjék, hogy igy mindazokat, kik ott beirva nem lesznek, mint idegen csavargókat befogathassam s őket vagy a rendes utra, t. i. neveik beiratására szoritsam, avagy ha meg nem érdemlik velük másként is intézkedhessem. Tisztelettel maradván a helybeli Izraelita Érdemes községnek Hm.Vásárhelyen Aug. 12. 1852. Peleskey János Városi-Rendőr-Biztos."[1])

A következő esztendőben ismét megismétli ilyen irányú felszólitását Peleskey János „helybeli rendőri tanácsnok" s most már szigorubb hangon követeli hogy nem csupán az idegeneket, de „a helyben létező minden izraeliták összeirandók": „Tekintetes Stammer Sándor cs. kir. közig. főszolg. urnak 2513 számu rendelete folytán a helyben létező minden Izraeliták személyválogatás nélkül összeirandók lévén, miután Uraságod által készitett névjegyzék e tekintetben nem kielégitő, oda hivom fel, hogy szombaton, azaz f. hó 10-én reggeli templom alkalmával az izraelita községnek tudomására adja, hogy mindenki adókönyvével együtt kétszer 48 óra alatt hivatalomba megjelenjen, hol neve, az erre már elkészitett Jegyzőkönyvbe be fog iratni. Ezen kivül tapasztaltatván az, miként a Városban sok idegen izraeliták vannak, erre nézve arra kéretik fel Uraságod, hogy a község szolgájának meghagyja, miként az ilyen csavargókat további intézkedés véget hivatalomnál azonnal bejelentse. Hm. Vásárhely, Dec. 9. 853. Peleskey János helyrendőri Tanácsnok."[2])

Ugyancsak a zsidó lakóság ellen irányul a császári helytartótanácsnak az az intézkedése is, amely megszigoritja a zsidók letelepedését a városban s amely rendelkezést a következő átiratban közli a kerületi főbiró a zsidó hitközséggel: „Cs. kir. Orsz. Helytartóság budai osztályától f. t. 4134 sz. a. rendelet folytán tettes Uraságod felhivatik, miszerint a kerületben lévő Izraelita Előljárókat és Rabbikat szorosan és felelet terhe alatt oda utasitsa, hogy semmiféle akár bel, akár külföldről származott Izraelita Egyént addig községünk kebelébe felvenni ne merészeljenek, mig az a helyhatóság által forma szerint meg nem lakosittatik, a rabbinak pedig bármely belföldről a Községbe került Israelitát megesketni csak akkor szabad, ha az a szabályszerü születési okmányt és illetőségi helyéről elbocsátó levelét felmutatni fogja, külföldiek irányában megkivánandó lévén azon hatóság elbocsátási bizonyitványának -- hol az illető egyén született -- és a meglakositási okmánynak előmutatása."[3])

A magyarországi zsidóság a szabadságharcban kifejtett tevékenységéért megkapja tehát büntetését. Az egymást követő megszoritó intézkedések egyik fájó megnyilatkozása volt az is, hogy amidőn a folyton sokasodó sérelmeik orvoslása érdekében mozgalom indul meg a bécsi hitközség vezetésével arra nézve, hogy felirattal forduljanak a császárhoz; a zsidókat folyton figyelő császári hatóságok a következő rendelettel akadályozzák meg ezt a törekvésüket s nyomják el csirájában szándékukat: „Anliegend beehrt man sich dem löblichen k.k. Komitats--Vorstande eine Abschrift der herabgelangten Militär distrikts Commands--Erlasses vom 16. d.m. betreffend die Überwachung der Juden mit dem diensthöflichen

1) Hitk. lev. 49—852. 2.) U. o. 50—1853. 3.) U. o. 51—1853.

Ersuchen zu übersenden, gefälligst das in dieser Beziehung geeignete nach eigenem Ermessen einzuleiten und von allenfalls gemachten Wahrnehmungen dem Militär—Stadt—Commando die Mittheilung machen zu wollen. Szegedin, am 19. ten October 853. Goelis Major. Ezen megkeresés a vele közlött rendelettel másolatban Szeged Vásárhely városi Polgármester és közig. Főbiró urakhoz oly meghagyással küldetik, hogy az izraelitákat kerületükben arra nézve, hogy nem történnek-e a kérdéses érdemben küzülök felhivások, aláirások vagy általában mozgalmak: szemmel tartsák, a netán tapaszfalandó kihágásoknak utját vegyék s az eredményről ide jelentést tegyenek. Szeged, okt. 19. 1853. Bonyhády, Csongrád Megye Cs. kir. Főnöke. Ezen rendelet másolatban, a közlemény pedig eredetben visszavárólag — azon felhivással közöltetik Pollák Dávid izraelita községi elöljáróval, miszerint a bennirtak érdemében 48 óra alatt jelentést adjon. Hm. Vásárhely, okt. 26. 1853. Stammer Sándor vásárhely ker. Cs. k. Főbiró."[1])

Ezt a célt szolgálja az a másik e tárgyban kibocsájtott rendelet is, amelynek a hitközséghez intézett utóiratában foglalt utasitásában ez olvasható: „Az ily testületekbe leendő beállás meggátlása vagy pedig a netalán meglévőnek felfedezése és legfeljebb 4 nap alatt teendő jelentés végett Pollák Dávid izraelita község elöljárójának kiadatik."[2])

Igy tehát a magyar zsidóság még jogos panaszát sem juttathatta el az arra illetékes fórumhoz. Elképzelhető, hogy ilyen körülmények között sok akadályba ütközött a hitközségek müködése, mert az osztrák szellemtől áthatott kormányzat állandó gyanusitásával kisérte a zsidó közületek hitéleti megmozdulását s rendeleteivel nehezitette meg helyzetüket.

Amint azt már előbb is emlitettük a vásárhelyi zsidóság gyülekezeti élete a szabadságharc ideje alatt szinte teljesen szünetelt. Sem gyülések tartásáról, sem pedig más vallási tényekedésről nem tesznek említést a feljegyzések. A szabadságharc után első gyülésüket 1849. október 9-én tartják meg. Ezen ülésről egy héber betükkel, de német nyelven megirt jegyzőkönyv számol be és örökiti meg az ujonan megválasztott elöljárók névsorát, akiknek hivatása volt, hogy ujból megerősitsék az alapjaiban megrenditett gyülekezetük szervezetét. Ennek érdekében 1850-ben Grünhut Ábrahám rabbit megerősitik ismét állásában és 6 évre meghosszabbitják alkalmaztatását. 1851-ben Wodiáner Sámuel foglalja el a a hitközség elöljárói tisztségét. A gyarapodó és folyton növekvő gyülekezet számára mindinkább sürgetőbbé válik annak a feladatnak a megoldása, hogy az eddig nem kimondottan templom céljaira épült imaház helyett méltó templomot épitsenek s ez inditja arra Wodiáner Sámuel elöljárót, hogy már 1852. január 11-én megtartott ülésen megpenditse az uj templom felépitését célzó javaslatát. „Der Herr Wodiáner stellt den Antrag da das Bedürfniss eines neuen Bethauses unumgängliches geworden ist, möge der Vorstand die Arten -Weise angeben wie man zu Mode gehen soll um zu diesem Ziele zu gelangen."[3])

A templomépités terve már ezt megelőzőleg felmerülhetett a vásárhelyi zsidók között, amit bizonyit az is, hogy az előbbi években is seré-

Hitk. levéltár: 52—1853 2) U. o. 53—1853. 3.) Jegyzőkönyv I 1851 47. o

nyen tevékenykednek az uj templom felépitését elősegitő intézkedések és előkészületeket illetőleg. Igy legelsősorban is a földesurhoz fordulnak ama kérésükkel, amelyben 300 ezer tégla és 30 ezer cserép kiégetésére kérnek engedélyt. Vásárhely ura Károlyi György gróf készségesen teljesiti a templomépitők kivánságát s következő leiratában ad engedélyt a tégla és cserép égetésre: „A Vásárhelyi kerületi Ügyészi Hivatalnak! A vásárhelyi Izraelita Közönségnek benyujtott folyamodása következtében egy imaház felépitésére megkivántató 300.000 darab tégla, és 30.000 darab cserép kiégethetése ugy engedtetik meg, hogy ezen kiégetendő mennyiség csak egyedül a kitett épitési czélra fordittatik, abból senkinek sem költsönözni sem pénzért eladni szabad nem lészen — s ezen felül minden kiégetendő egyezer téglától vagy cseréptől taksaképpen egy azaz 1 pfrtot a közös pénztárba befizessenek. Költ Pesten május 15-én 1851. Gróf Károlyi György."[1])

A hitközség az engedély birtokában még ugyanezen hónapban szerződést köt Balogh Ferenc és Kádár Samu illetőleg Vecseri Sámuel mesterekkel az emlitett tégla és cserép elkészitésére vonatkozólag, akik a tégla „ezriért 7 váltó forintot kapnak az egyháztól" de a hitközség köteles volt ezenkivül az előállitáshoz szükséges szerszámokat és eszközöket is nevezett mesterek rendelkezésére bocsájtani.[2])

A vásárhelyi zsidók szerény anyagi tehetségére vall az, hogy az épitéshez szükséges épületanyagokat egyedül akarta lassanként beszerezni s annak fuvarozására a helybeli egyházak segitségét kérte. Grünhut Ábrahám rabbi az evangélikus egyházhoz fordul ezen célból s annak presbitériuma a következő jegyzőkönyvi kivonnattal értesiti határozatáról a kérelmezőt: „A hmvásárhelyi ág. h. ev. egyház presbyteri gyüléseinek jegyzőkönyvéből. 1851. Julius 20-án. Jelen volt presbyter urak Dancs István, Stehl—Károly stb. 2.) Grünhut Ábrahám rabbiner a helyb. izraelita község nevében felszólitja az egyházat, hogy a most kezdendő sinagóga épitésnél az anyagok fuvarozásában segédkezet nyujtani sziveskedjék. Kérelme az egyház egyes tagjainak felebaráti szeretetéhez utasittatott, kik segedelmüket bizonyosan ez ügytől sem fogják megtagadni. Hm. Vásárhely 851. aug. 17."[3]) A hitközség azonban ezt a fuvarozást később saját költségére végezteti el,[4]) mint ahogyan maga hordat a leendő templom felépitéséhez 400 kocsi homokot is.[5])

1852. szept. 15-én tartott hitközségi ülésen véglegessé válik az uj templom felépitésének terve amikor is „Einstimmig beschlossen worden eine neue Sinagoga zu erbauen."[6]) Ezen az ülésen választják meg az épitő bizottságot is, amelynek tagjai a következők lettek: Blau Moritz, Müller Mór, Böhm Mór, Bleyer Mihály, Miskolczi Sámuel, Beck Lipót, Kohn Ignátz, Schultz Ignátz, Grosz Jakab, Fischer Lipót és Leopold N. A határozatuk értelmében még ugyanezen hónapban megkezdik a templom alapozási munkálatait, amelynek elvégzésére a vásárhelyi börtön rabjait akarják szerződtetni s ezért a várnagyhoz fordulnak, aki szerszámok hiányára hivatkozva a megjelölt időben nem tudja vállalni a munkát, amelyről a következő átiratában értesiti a hitközséget: „Mélyen tisz-

1.) Hitk. levéltár 54—1851. 2.) U o. 55—1851. 3.) U. o. 56—1851. 4.) U. o 56|a—1851. 5.) U. o. 56|b—1852. 6.) Jegyzőkönyv 1. 1852.—50.

telt Elöljáróság! A tisztelt kivánat szerént holnap azaz f. hó 27-én a rabokat közmunkára kibocsájtani avégből nem vagyok képes, mivel ámbár eszközök ugyan vannak vasakból, de abba való nyelek hiányzanak, azok tökéletes karban helyeztetése végett egy napot kikérnék, mit szives tisztelettel ajánlani következendő napon teljesiteni nem mulasztok. Hód-Mező-Vásárhelyen. szept. 25. 852. Igaz tisztelőjük Kovács Ágoston várnagy."[1])

Az előkészületek mégis az évben lehetővé tették azt, hogy kiirják a pályázatot a templom felépitésére. Aradi, kecskeméti, szegedi és szentesi épitőmesterek nyujtják be pályázataikat,[2]) de a hitközség ugy dönt, hogy a munkát Busch Miklós szentesi épitészre bizza, akivel szerződést is kötnek, amelynek értelmében nevezett épitész kötelezi magát arra, hogy 2600. forintért vállalja a kőmüvesmunkát s azt 1853. év őszéig be is fejezi. A szerződés szövege a következő: „Szerződés mely Busch Miklós mint épitőmester és a hmvásárhelyi izraelita közönség között az ez által itt Hm. Vásárhelyen felállitandó templom épittetése iránt — következő feltételek mellet köttetett: 1-ször: Én Busch Miklós, a hmvásárhelyi izraelita közönség temploma épitését, jelesen a kőmüvesmunka minden legkisebb részbeni készittetését magamra vállalván a megkivántató tégla, mész és homok épitési anyagoknak a közönség általi szolgáltatása mellett — tartozom a templomot a legtisztább és legcsinosabb alakban, diszes modorban elkésziteni, még pedig: a) A templom formája az általam aláirt minták szerint lészen készitendő; miután azonban az aláirt minták közt a templom külső két oldalai nincsenek felvéve, azért ezen külső oldalaknak ékitése a templom külső első részeihez lészen alkalmazandó; megjegyezvén azt is, hogy miután a közönség a mintának csupán formájához, de nem egyszersmind mértékéhez ragaszkodik, ennélfogva: b) A templom fundamentuma általában négyláb mélységre rakatik a föld szinén alól, a szükséghez képest azonban — ha a föld valahol nem elég tömöttnek találtatnék, ily helyeken tartozom azt mélyebbre ásatni és rakatni. c) A templom külmagassága a mostani földszintől kezdve a párkányzattal együtt a cserépig hat öl, az épület külhossza tizenhat öl, a külszélessége pedig nyolc öl és három láb. d) A fal vastagsága, még pedig: a fundamentom négy láb széles általában, a templom két oldala a fundamentumon felül a karzatig három láb és hat hüvelyk, a templom hátulja — a fundamentumon kivül — általában három láb széles leend. e) A templom stukatorát feljül téglával, ugyszintén a templom belső részében a szabad helyeket, járdákat, a község által szolgáltatandó anyaggal fogom kirakatni. f) Az oltár alapja és az oltár körül szükséges kőmüvesmunkák elkészittetése, a templom belje első részében a karzaton felül egy kéménnyel ellátott szoba, a templom elején kivül a lépcsők lerakatása, mely lépcsők azonban a 16 ölnyi templom hosszaságába nem esnek bele; s a templom becserepeztetése kötelességeim közé tartozik. g) Miután a kórus a mintában a templom közepéig van felvéve, a község kivánatához képest azonban a kórus a templom két oldalán egész végig lévén készitendő, ennélfogva tartozom ez ily módon végig rakandó kórusnál megkivántató kömüvesmunkákat elkészittetni. h.) A templom

1) Hitk. levéltár 57—1852. 2) Hitk. levéltár 58, 59, 59|a—1852.

fundamentuma ásatásához s készittetéséhez folyó évi október hó 12-én tartozom hozzá fogni s azt még a folyó év őszén a föld szinén feljül kihozni, az egész templomot pedig jövő 1853. év őszéig elkészittetni, megjegyezvén itt, hogy a községnek joga leend diszitési. változtatásokat az épitész modorban időközben is tenni s azt tartozom a kialkudt árban teljesiteni. i) Tartozom az alább kitett alkuárban napszámosokat saját költségemen ellátni, a fundamentumot kiásatni, az épitési eszközöket — az állásfákon és megkivántató deszkákon kivül -- adni, s a templomot kétszer bemeszeltetni. k) Ezen fentebbi templom épitéséért, a templom kétszeri bemeszeltetéséért, fundamentum kiásásáért, az épitési eszközöknek -- az állásfákon és deszkákon kivül -- megszerzéséért, napszámosok állitásáért, a Közönség alku szerint fizetend nekem 2600, azaz Kétezerhatszáz pengő forintokat, hogyha pedig az állásfákat és deszkákat a később történhető elvállalás után magam állitandom ki, ez esetre a kitett 2600 pft. összeg még 220, azaz Kétszázhusz pfttal javittatik s jelenleg a közönség foglalókép adand 100 azaz Egyszáz pfrtot, melyet az általam adott nyugta szerént valósággal fel is vettem, azonban a fundamentum lerakásánál a közönség ez évben több pénzt nem előlegez, jövőben pedig a munka előhaladásához képest fogja a szükséglendő pénzmennyiséget folytosan szolgáltatni, a fentmaradó összeget pedig a templom tökéletes elkészitésével adandja ki. 1. A templomnak a kialkudt időben s mód szerénti felépitése s annak állandósága iránt -- minden javaim lekötése mellett -- három évig jót állandok.

2.-szor Másrészről mi vásárhelyi izraelita közönség előljárói az általunk itt Hmvásárhelyen, felállitandó templom épittetésére nézve Busch Miklós urral a fentebbi pontok s feltételek alatt megegyezvén, kötelezzük mugunkat -- egyik a másikért jót állva -- miszerént a templomnak a fenntebbi pontokban irt módszerénti elkészitéséért a kialkudt 2600 pfrtot az állásfák és deszkák kiállitásának -- épitőmester ur általi elvállalása esetére pedig 2820 pfrtot a k.) pontbani feltételek szerént Busch Miklós urnak pontosan fizetendjük.

3-szor. Jelen szerződés bármely pontja meg nem tartásáért, a megtartó fél, a meg nem tartó félen annyiszor amennyiszer 1000 azaz Egyezer pfrt. kötbért általa szabadon választandó bíróság utján 832 6:20--840 11. t. cz. értelmében megvehet, vétethet.

Jelen két egyenlő párban készült szerződést, annak állandó megmásolhatatlan voltára mindkét felek jelesen épitőmester Buch Miklós és az izraelita közönség részéről annak Előljárói sajátkezüleg aláirván, egyik példány épitőmester Busch Miklósnak kézbesittetett, a másik példány pedig az izraelita közönség levéltárába tétetett. Kelt Hmvásárhelyen, 1852. évi október hó 10. napján. Busch Miklós épitőmester, Wodiáner Sámuel Előljáró, M. Böhm, Kohn Ignátz, Kohn József, Blau Móritz, Politzer Ignácz. Előttem: Szilágyi Gyula ügyvéd."[1])

A templom ácsmunkáját Gál Péter, Lázár Ferenc és Lázár István ácsmesterek vállalták 200 pengő forintért, az asztalosmunkákat 2067 pengö forintért Szabó Miklós asztalosmester végezte, a lakatosmunkát pedig Nánási Sámuel 258 forintért.[2])

1) Hitk levéltár 60—1852 2.) U o 61, 61|a, 61|b —1854

Ily módon a kitüzött időre a hitközség telkén felépitették ugyan a templomot, de az még sem volt teljesen készen minthogy nem volt teljes egészében berendezve, sem pedig a szükséges diszitő munkák nem készültek el erre az időre. Ennek oka egyrészt az áldatlan politikai helyzetre, -- másrészt a hitközség szegényes pénzügyi viszonyaira vezethető vissza, hiszen 1854. junius 14-én tartott ülés jegyzőkönyve szerint: „Die Vorsteher stellt die Frage ob die Bau vortgesetzt werden soll, oder nicht.“[1]) Habár a félig elkészült templom már alkalmas volt arra, hogy ott istentiszteleteket tartsanak, a szomoru közállapotok miatt csak 1856-ban került sor arra, hogy Bartakovics József pesti szobrásszal szerződést kötnek a templom berendezésének elkészitésére is.

A szobrászmüvész szokatlanul nagy összeget 2300 forintot kap a frigyszekrény, szószék, kandaláberek, az asztal és a kőtábla elkészitéséért, valamint az oszlopok aranyozásáért. A Bartakoviccsal megkötött szerződés alant közölt szövege a többi templomépitésre vonatkozó irásokkal ellentétben bizonyára a szobrászra való tekintettel német nyelven iratott: „Kontrakt. Am unten gesetzten Tage ist zwischen dem israelitischen Cultus-Vorstande zu Hmvásárhely an einem und dem Herrn Josef Bartakovics akademischen Bildhauer aus Pest am anderen Theile nachstehender Vertrag geschlossen worden.

1. Der Herr Bildhauer Josef Bartakovics übernimmt die Verbindlichkeit, das neu zu errichtende, sogenannte Aron--hakodesch den Predigstuhl, Candalaber in der Synagoge zu Hm. Vásárhely ganz so herzustellen, wie es der von ihm übergebene gotische Plan ausweiset, nebst dem achtzehn Galleriekköpfe, mit echt No. 3. Gold zu vergolden, das übrige in der Synagoge befindliche Eisenwerk zu bronziren. Die vier gemauerten Saulen gips-marmoriren und zu schleifen, eine sogenannten Schulchan daran eine eisernen bronzirten Rosenkranz, an der ausseren Tempelspitze die Zehngebote auf einer Marmorplatte mit hervorragenden vergoldeten Ebreischen Buchstaben zu machen und bürgt für die Dauerhaftigkeit seiner Arbeit auf zehn Jahre, wenn während dieser Zeit etwas verderben wird, auf seine Kosten zu repariren.

2. Der erwähnte Herr Bildhauer macht sich verbindlich die ihm bei dieser Arbeit obliegenden Vergoldungen aus No. 3. Gold zu verfertigen.

3. Verspricht Herr Josef Bartakovics die sämmtliche Arbeit bis am 20-sten August dieses Jahres ohne Verzug vollends herzustellen. Dagegen verbindet sich.

4. Der isr. Cultus--Vorstand zu Hm. Vásárhely dem Herrn Josef Bartakovics für seine Mühe und alle auf der erwähnten Arbeit verwendeten Kosten 2300 ft. lese Zweitausend dreihundert Gulden in Bankvaluta und zwar zweihundnrt Gulden in Bankvaluta sogleich nach geschlossenem Vertrage und zweihundert Gulden in Bankvaluta künftige Woche in Pest, im Monat Mai d. 7. Sechshundert Gulden in Bankvaluta, die übrigen 1300 fl. nach vollendeter Accordmässiger Arbeit zu bezahlen.

5. Die Tracht der Aron hakodesch Pest bis nach Szegedin mittelst

1.) Jegyzőköny 1854. 75.

Eisenbahn wird auch Gemeindekosten, von Szegedin bis hieher auf Kosten des Herrn I. Bartakovics befördert.

Zur Bekräftigung dessen ist dieser contract doppelt abgeschrieben von beiden Theilen unterfertigt, und jedem Theile gehörig eingehändigt worden. H. M. Vásárhely, am 11. Feber 1856. Emanuel Kohn. Bartakovics Josef Bildhauer."[1])

A templom csak a következő évben 1857-ben éri el teljes befejezését, amikoris ez esztendő május 15-én a szomszédos Szeged országos viszonylatban is leghiresebb rabbija, a magyar zsidóság akkor élő legnagyobb alakja Löw Lipót felavatja a nagy áldozatossággal emelt vásárhelyi zsinagógát,[2]) amely méreteiben és formájában akkoron a környéknek, sőt messze vidéknek egyik legmonumentálisabb zsidó temploma volt.

Teljesedett tehát a vásárhelyi zsidóság óhaja; felépült a templom amely hiven tükrözte vissza a hivek nemes törekvését és mutatta azt, hogy a legnehezebb viszonyok közepette is tudtak áldozatokat hozni nemes célokért. Az épités költsége erősen igénybevette a hitközség anyagf erejét s ha figyelembe vesszük azt, hogy a kifizetett összegek csak a munkabéreket fedezték, — mivelhogy az épitéshez szükséges anyagokat a hitközség maga vásárolta — ugy méginkább jelentősebbé válik az aránylag nem nagyszámu gyülekezet szent vállalkozása.

Emeli buzgólkodásuk értékét az is, hogy olyan körülmények között vállalták és végezték el ezt a feladatukat, amely minden vonatkozásban megnehezitette egyéni és közösségi életüket. A szabadságharc leverése után a zsidó hitközségek müködése állandó ellenőrzés alatt volt. Jegyzőkönyveink tanusitják, hogy a Bach korszakban több mint tiz esztendőn keresztül a hitközség minden ülésén jelen van a K. U. K. Oberstuhlrichter, akinek rendelkezése, szava, döntötte el az ügyek alakulását tekintet nélkül arra, hogy mi volt a község óhaja, terve és akarata.

Egyik jellemző megnyilatkozása volt e korszak önkényességének az a megyefőnöki intézkedés, amely elmozditotta állásából az előljárónak szabályosan megválasztott Wodiáner Sámuelt s helyébe kinevezte az uj előljárót, miről a következő átiratban értesiti őt: „T. cz. Pollák Dávid Vásárhelyi izraelita Község Vallás és nevelésügyi Előljárójának Helyben. Wodjaner Sámuel volt Előljáró folyamodványa következtében — ebbeli hivatalától Megyefőnöki 672 számu rendelete által felmentetett, s helyébe ugyanezen számu rendeletnél fogva — Előljáróul Czimzettséged neveztetett ki, — miről is azon hozzáadással értesitem, miként tisztjébeni felavatása eziránti értekezésre folyó hó 30-án reggeli 1|2 10 órakor e hivatalnál megjelenendő lészen. Vásárhely, Január 29. 853. Stammer vásárhelyi kerületi csász. kir. főszolgabiró"[3])

Az átirat „felmentésnek" nevezi ugyan az elmozditást, amely a volt előljáró kivánságára történt, de mindez csak szépiteni akarta eljárásuk jogtalanságát és erőszakosságát amit bizonyit az is, hogy a hitközség előljárói tisztségére csak azokat választhatták meg a későbbeni években is, akiket a császári megbizott erre kijelölt.

Különben is intézkedéseikkel állandóan megnehezitik a hitközség

1.) Jegyzőkönyv 1856—12. 2.) Löw—Kulinyi: Szegedi zsidók, 215. 3) Hitk levéltár 62—1853.

intézményeinek müködését. 1853-ban Stammer Sándor Vásárhely császári és királyi főbirája szólitja fel Pollák Dávid előljárót a zsidó iskola müködésére vonatkozólag s közli, hogy „tapasztalatok nyomán indulva ugy látom, miként a vásárhelyi Izraelita község iskoláibani tanitás a felsőbbi rendeletek dacára is nem a legnagyobb sikerrel folytattatik."[1]) — nem közli azonban átirata azt, hogy mi volt a megrovás oka. De sejteni engedi kifogásait átiratának további kitétele, amelyben megkivánja és nyomatékosan hangoztatja azt, hogy „a felsőbb rendeleteknek hódolólag nagyobb erélyt fejtsen ki" az elöljáró — amely bizonyára azt jelentette, hogy az iskola vezetésében és tanitási anyagában nagyobb helyet kapjon az osztrák uralom szelleme.

Általában a bécsi udvar helyi megbizottjai, hivatalnokai a hitközséghez intézett átirataikban a rideg hivatalos imperativusok stilusát használják különösen akkor, amidőn az adók behajtását szorgalmazzák, vagy pedig ha jelentést kérnek a hitközség ügyviteléről.

Jellemző erre nézve az az átirat, amelyet ugyancsak a főszolgabiró intéz Pollák Dávid előljáróhoz a zsigmondházi templom és iskola felépitésére inditott gyüjtés elszámolására vonatkozólag, amelyben figyelmezteti a hitközség vezetőjét, hogyha „jelentését 24 óra alatt fel nem terjeszti, a következőket magának tulajdonitsa".[2]) Kirivó ellentétet mutat ezzel szemben a város polgármestere által a hitközséghez intézett átiratok hangja, amely hivatalos ügyekben is udvarias és jóindulatu magatartásra vall a hitközség elöljáróságával szemben.[3]) A császári hivatal tisztviselőinek érintkezési formája csak akkor válik tapintatosabbá, ha az uralkodó vagy pedig a császári udvar tagjainak adandó tiszteletre szólitja fel a hitközséget. 1854-ben Albrecht főherceg jön Szegedre és ez alkalommal a főszolgabiró levéllel fordul Grünhut Ábrahám rabbihoz, amelyben a következőket irja: „Ő cs. kir. Fensége Főherceg Albrecht Magyarország katonai és polgári kormányzója a Czegléd-Szegedi Vasutak megnyitását f. é. Mart. 3-án fogja létesiteni s ekként a megyei lakosságot magas jelenlétével szerencsélteti, miről Rabbi urat és általa az izraelita községet értesitem, tekintőleg ezen ünnepélyre meghivni van szerencsém. — Ő Fensége 1—2 óra között váratván oda. Bizton hiszem, hogy e ritka szerencse benső érzeteinek tanusitása végett egyenként és testületileg egybeseregleni minden megyei lakos öntudata szerinti feladata leend. Stammer Sándor Vásárhelyi ker. cs. kir. főbiró".[4]) A hitközség ez alkalommal küldöttséget választ, amelynek tagjai: Grosz Jakab, Wodiáner Márkusz, Bleier Márkusz és Czukor Sámuel voltak.[5])

Ugyancsak ez évben szólitja fel a szolgabirói hivatal a hitközséget, hogy a király születésnapján ünnepi istentiszteletet tartsanak: „Aus Anlass des am 18. d. M. vorkommenden Geburtstages Seiner k. k. Apostolischen Majestät Unser Allergnädigsten Herrn wird die Gemeinde aufgefordert zur Verherrlichung dieses Tages einen Gottesdienst veranstalten zu wollen."[6])

A templomépitéssel járó nagy kiadásokat egyrészt az ülések eladásából és kölcsönökből fedezték, másrészt pedig a gabellából és adókból

1.) Hitk. lev. 63—1853. 2.) U. o. 64—1853. 3.) U. o. 65—1853. 4.) U. o. 65-a—1854. 5.) Jegyzőkönyv 1854—72 6.) Hitk. levéltár 66—1854.

származó jövedelem volt az amely a hitközség és az iskola fenntartása költségeit fedezte. Az adók nem mindég folytak be a szükségleteknek megfelelő módon s ez hatósági beavatkozásra ad okot, amelyet a következő főbirói átirat ismertet: „Több oldalról tudomásomra esett, de a legközelebb tartott választmányi ülésbe személyesen tudomást szereztem arról, hogy több helybeli izraelita lakosok egyházi és iskolai tartozásaikat lefizetni vonakodnak és ezen makatsságok folytán az egyházi ügykezelés megakadásnak indult, ezen hátrányon rögtönössen orvoslást szerezni óhajtván oda utasitom az Elöljáróságot, hogy a tartozásba lévő egyéneket lajstromba véve ezen lajstromot minden adóshoz látomozás végett küldesse el — és ha a látomozás után még valaki adós maradna — ezek jegyzékét végrehajtás eszközlése végett, mellybeli költséget a makats fizető fog viselni, hozzám felterjessze — e részben intézkedésem mindenesetre az Izraelita lakosok között közzéteendő. Stammer Sándor Vásárhely kerületi cs. k. főbiró.“[1])

De a sulyos terhek ellenére is a hitközség tagjainak áldozatossága nem egyszer mutatja azt, hogy készségesen állanak még anyagi erejükön felül is, sok nemes cél szolgálatára. Ennek fényes példáját tanusitja 1855-ben a vásárhelyi „Izraelita község“ amidőn a helybeli gimnáziumi tanárok fizetési alapitványához 200 forinttal járul hozzá, amelyről a következő emlékirat számol be: „Azon kegyes áldozatról, mely szerint az Érdemes Izraelita Község a tudományos és nemzeti miveltség előmozditása iránti buzgóságból a H. M. Vásárhelyi ujonnan szervezett, s az 1854-diki február 16-án a magas Minisztérium által nyilvánosságra emelt helvét hitvallásu al-gymnasiumban szükségelt tanárok fizetési alapitványához 200 azaz Kétszáz conventios forinttal járulni kegyeskedett. Mely hálásan elismert szent buzgóságát — legszivesebb köszönettet véve az Érdemes Izraelita Községre s utódaira Istentől áldást kérve. — ezennel a késő kor emlékezetében is örökiteni kivánjuk. Kelt Hmvásárhelyen Január 10-én 1855. A h. m. vásárhelyi helv. hitv. egyház elöljárói.“[2])

Annál is dicséretreméltóbb volt az a cselekedetük, minthogy a hatóságok állandó szigorral követelték tőlük a különböző adókat s azt a legkisebb késedelem esetében is kiméletlenül behajtották rajtuk. Egy ilyen esetről értesit bennünket a következő felszólitás: „A cs. kir. tekintetes szolgabirói hivataltól ez órában vett sürgető rendelet folytán oda szólitom fel a czimzett előljáróságot, miszerint az 1854-5 év első folyamára eső 72-4 Kr. pf. illeték egyenértéki tartozását az illető helyen 24 óra leforgása alatt okvetlen befizesse, ellenkező esetben az adó behajtása czéljából ide érkezett cs. kir. katonaság által végrehajtás utján fog beszedetni. H. M. Vásárhely 1855. április. 24-én délelőtt 10 órakór. Barta Sándor polgármester.“[3])

A császári hatóságok állandó vexaturája következtében s nem utolsósorban a felsőbbség nyomására a főbirói asszisztenciával megválasztott Pollák Dávid kénytelén „elnöki“[4]) tisztjét odahagyni s erről a szolgabiró hivatal átiratban értesiti a hitközséget s egyben elrendeli az uj választást: „A helybeli Izraelita Község Elöljáróinak. Miután Pollák Dá-

1.) Hitközségi levéltár 67—1854. 2.) U. o. 67 a—1855. 3.) U. o. 67-b—1855. 4) Pollák Dávid nem csupán a helyi hitközség elöljárói tisztjét töltötte be, de egyideig ő volt az iskolaalap csongrádmegyei pénztárnoka is. U. o. 67-c—1855.

vid a helybeli Izraelita Község elnöke a szolgabirói hivatalhoz beadott irásbeli nyilatkozata szerint az eddig viselt hivataloskodásáról lemondását kijelentette azt többé -- kivéve az oskolai igazgatóságot -- folytatni nem akarja, -- az uj Elnöknek választására szükséges gyűlés megtartását f. évi julius 3-ik napjának d. utáni 3 órájára a község házába rendelem s erről a községi Választmány tagokat értesiteni meghagyom."[1]) A megállapitott időben azonban a választmányi tagok nem jelentek meg s ennek következtében az uj előljáró választását nem is lehetett megtartani miért is a szolgabiró most már „nyilt parancsban" szólitja fel a választókat, hogy az ujonan kitűzött időben büntetés terhe alatt jelenjenek meg a hitközség székházában. A szolgabiró „nyilt parancsa" igy hangzik: „Miután julius 3-án délutáni 3 órára rendelt gyülésre az Izraelita községbeli tagokból oly kevés számmal jelentek meg a község házánál, hogy Pollák Dávid községi elöljáró által beadott irásbeli lemondás, illetőleg uj Előljárójának megválasztása eránt intézkedni nem lehetett, ennél fogva a mondott czélra f. évi Julius 19-ik napja dél utáni 3 órája rendeltetik határnapul egyszersmind meghagyatik, hogy akkoron az illető községi tagok büntetés terhe alatt a község házánál megjelenjenek."[2])

Mégis ezt a választást — talán ujabb részvétel hiánya miatt — csak augusztus 1-én tartották meg s ez alkalommal Kohn Emánuelt „Oberkultusvorsteher"-nek választják meg. Az uj előljáró ez év szeptember 5-én megtartott ülésen teszi le a hivatalos esküt a jelenlévő főbiró előtt, utána a következő imaformulát mondta el: „Allgütiger Vater! Segne den sämmtlichen Vorstand mit dem ewigem Frieden! Eintracht verbinde sie zur treuen Erfüllung ihres heiligen Berufes gegen ihre Mitbürger. Verleihe Ihnen Kraft und Erleuchtung, Ausdauer in ihrem Walten, dass sie mit ungetheiltem Herzen gottgefällige Einrichtungen treffen können um für ihre aussprachlosen Bemühungen ein bleibes Andenken bei den spätesten Nachkommen zurückzulassen. Amen!"[3])

Ez időben a már felépült uj templomban megtartott istentiszteleteiket is rendezni kivánják. Néhány hónappal ezt megelőzőleg Lodomérszky főbiró önkényesen beavatkozva a község hitéletének benső ügyeibe, a hitközséghez intézett Amtliche Verlautbarung-jában elrendeli: „Vermöge welchem kundgegeben wird, dass jeder Genosse der Israelitischen Kirchen gemeinde sich bei Abhaltung des Gottesdienstes sittlich benehmen und in Andacht seinen Site benützen soll — sonst wird jede Unkömmlichkeit auf Anzeige des betreffenden Vorstehers mit Strafe geahndet. H. M. Vásárhely, am 24. May 855. Emerich Ladomerszky k. k. Stuhlrichter."[4])

De ettől függetlenül a hitközség elöljárósága lépéseket tesz oly irányba; hogy az istentisztelet szépségét emelje. E célból még ez évben megválasztják Wittmann Izraelt főkántornak, aki egyben a hitközség jegyzője is volt. Emlitésreméltó, hogy mint jegyző megválasztásakor esküt tett az elöljáróság szine előtt arra, hogy becsületesen fogja szolgálni a közösség ügyét.[5])

1.) Hitk levéltár 68—1855 2.) U. o 69—1855. 3) Jegyzőkönyv 1855—4.
4.) Hitk. levéltár 70—1855. 5) Jegyzőkönyv 1855—5

1856-ban Wittmann főkántor megbizatást kap az elöljáróságtól, hogy a felállitandó templomi kórus megszervezésére Pesten megfelelő karvezetőt keressen. A hitközség szerződteti is erre az állásra Weisz Simon karmestert, aki évi 300 forint fizetést kap[1]) Bizonyára ez évben már működött is kórus a vásárhelyi zsinagóga istentiszteletein, amit bizonyit az is, hogy a jegyzőkönyvek különböző énekesek szerződtetéséről tesznek említést.

Ez évben 144 adófizetője van a vásárhelyi gyülekezetnek, akik adófizetés szempontjából 7 osztályba soroztattak. Az első osztályba tartozók 40 forintot, a 7-ikbe osztottak 2 forint évi adót fizettek.[2])

Az istentisztelet rendjére vonatkozott az elöljáróságnak az a rendelkezése is, hogy a királyért és az uralkodóházért szóló szombati imát német nyelven recitálja Wittmann Izrael kántor, minthogy Grünhut Ábrahám rabbi a német ima elmondását nem vállalta.[3])

Ugyancsak ebben az évben határozza el a hitközség azt, hogy az eddig csak fiuk számára fenntartott iskoláját leányiskolával bővíti ki s e célból 300 forint évi fizetéssel tanitónőt szerződtet.[4])

A hitközség benső élete mindinkább lüktetőbbé válik. Hiszen az idők erre alkalmasak is voltak, annál is inkább, minthogy ekkor kifelé nem nyilt tér a zsidóság érvényesülésére. A császári hatóságok még mindég a forradalom bűnöseit látták a zsidó lakosságban. Két dokumentum is bizonyitja ezt. Az egyik egy bizonyitvány, amelyet a hitközség, volt tanitójának Veigelstock Sámuel részére ad ki, amelyben bizonyitania kell a szabadságharc alatti magatartását, aki az igazoló irás szerint itt tanitó volt és „an der Revolution nicht beteiligt war".[5]) A másik okmány Politzer Lázár volt hitközségi tag folyamodványa, amelyben az elöljáróságtól a forradalom alatti magatartásáról kér bizonyitványt. „Bátor vagyok megkérni a tisztelt elöljáróságot", — irja kérvényben — „méltóztassék nekem bizonyitványt adni arról valjon a forradalom előtt vagy alatt tapasztalta-e a t. Elöljáróság, hogy én gyanus egyénekkel lettem volna összeköttetésben . . ."[6])

1857-ben Grünhut Ábrahám rabbit ujabb 6 esztendőre állásában megerősitik s ez alkalommal fizetését évi 400 forintban állapitják meg de egyben elöirják, hogy kötelessége ennek fejében „das Rabbinat zu versehen, die Matrikeln zu führen, und nur vier Predigten im Jahre zu haltan, als an ersten Tage Rosch haschonoh vor T'kias Schófar, Sabath schuvo, Kol Nidré, Sabbath hagadol so wie auch das Schlachten von Geflügel und klein Vieh zwar nur bei seiner Wohnung vollkommen zu versehen."[7])

Ez évben a helytartótanács elrendeli a megyei zsidó hitközségek összeirását s e szerint Vásárhelyen 130 család 805 lelket és pedig 406 férfit és 399 nőt számlál. Az iskolaköteles gyermekek száma 200 volt. Az iskolát azonban csak 106 fiu és 32 lány látogatta, mig 8 tanuló más felekezeti iskola növendéke volt.[8])

1858-ban Kohn Emánuel javaslatára 6 pontból álló templomi rend-

1.) Jegyzőkönyv 1856—19. 2.) U. o. 20 3.) U. o 24. 4) U. o 24. 5.) Jegyzőkönyv 1855—10. 6.) Hitk. levéltár 71—1856 7.) Jegyzőkönyv 1857— 8) Hitk. levéltár 71-a—1854.

szabályt alkotnak, amely az istentiszteletek méltó keretek között való lefolyását volt hivatva biztositani. A szabályzat egyik figyelemreméltó rendelkezése az volt, hogy 6 éven aluli gyermekek nem vehetnek részt az istentiszteleten, mig az 5-ik pontban pedig kimondották azt, hogy szombaton a Tóra elé csak az járulhat, aki „mit einem schwarzen Hute versehen ist."[1])

A Bach-korszak utolsó évében a hatóságok már több megértést tanusitanak a zsidó gyülekezetekkel szemben. Már 1858-ban a város által kiállitott bizonyitvány szerint Oesterreicher Ignátz zsidó férfi a város által fenntartott rajziskola tanitója volt,[2]) mig 1859-ben a város polgármestere értesiti a hitközséget, hogy a községi választmány segélyt szavazott meg a hitközség iskolájának, amelyet az alant közölt hivatalos értesités is „örvendetes közlemény"-nek nevez. „A községi választmánynak folyó évi Január 31-ik napján hozott 10 sz. határozata felsőbb helyen jóváhagyatván, van szerencsém a t. Közönséget értesiteni, hogy jövendőben a városi pénztárból 1 elemi iskolai tanitó 420 frttal, 1 Vasárnapi iskolai tanitó 52 frt. 50 fog fizettetni.. Hogy tehát ezen intézmény már a folyó tanév kezdetével életbe léptethessék, kérem a kitett állomásokra kijelölt tanitó urak névjegyzékét késedelem nélkül, jövendőben pedig minden tanév kezdetével alólirt hivatalának beküldeni. Ezen örvendetes közleményhez csak azon — a községi választmánynak világosan kikötött — záradékát teszem, hogy a kitett fizetések csak a kijelölelendők által élvezhetők, nem állván jogában az illető Egyháznak azokat más czélra forditani vagy a többi tanitók között felosztani. Hm. Vásárhely, Nov. 22. 859. Beszedits polgármester."[3])

Ezen átiratra a Hmvásárhelyi Izr. „Tanoda Igazgatósága" azt a választ adja, hogy „mindakét rendbeli segély összeg felvételére Engel Sándor III-ik osztálybeli tanitót" jelöli.[4]) Hasonló jóindulat nyilvánul meg a zsidó iskola tanulói iránt akkor, amidőn a szolgabirói hivatal szólitja fel a zsidó iskola vezetőségét 1859-ben, hogy „közölje a felügyelete alatt álló iskolák szegény tanulói számára szükségletbe tehető, a jegyzékben foglalt minőségü könyveknek számát..., hogy azoknak felsőbb helyről kieszközlése annak idejében teljesitthessék."[5]) Ezeket a könyveket — amint arról egy későbbi átirat tanuskodik — az iskola szegény növendékei meg is kapják.

A hitközség ezidőben aránylagosan nagy kiadásait a már emlitett jövedelmeken kivül a gabellából származó bevételek fedezték. 1859-ben a vágatási illetéket elárverezték, azt ez alkalommal heti 32 forint 58 kr. lefizetése ellenében Weisz Márton nyerte el, akinek kötelessége volt ezen összeget minden hét vasárnapján a hitközség pénztárába befizetni.[6]) A gyülekezet ingatlan vagyona is folytonosan gyarapodott. 1859. május hó 9-én kelt hivatalos birósági becslési jegyzőkönyv szerint a hitközségnek több háza volt, amelyet „Dóka Andor becslőbiztos es Fekete Mihály leltári biztos" Kóhn Emánuel előljáró jelenlétében 14.930 forintra értékeltek.[7]) Az ingatlanok egyrészét bérbeadták s ez is a hitközség egyik állandó bevételi forrása volt. Különben a templomépitéssel kapcsolatos

1) Jegyzőkönyv 1858. 53 2) Hitk. levéltár 72—1858. 3) U o. 73—1859. 4.) U o. 74—1859. 5) U. o. 75—1859. 6.) U. o. 76—1859. 7.) U o. 77—1859

nagy kiadások folytán még 1860-ban is 6000 forint adossága volt a gyülekezetnek, amelyet egyrészt az adókból, másrészt pedig az évről-évre emelkedő árverésre bocsájtott gabella bérlet bevételeivel törlesztettek. A hitközségi adó be nem fizetése gyakran kényszeritette az előljárókat arra, hogy a hatóság segitségét vegyék igénybe. 1861-ben Szomor Imre főszolgabiró utján szólitják fel az előljárók „mindazokat, akik az egyházi adóval mindekkoráig tartoznak, hogy azokat mihamarább letisztázni annyival is inkább szoros kötelességüknek tartsák, mert ellenkező esetben rajtok birói uton fog megvétetni."[1])

Ez évtől kezdődően a jegyzői teendőket Groszmann Ignátz látja el. Az ő pontos feljegyzéseiből tudjuk meg azt, hogy ezen időben milyen összeget tett ki a hitközség költségvetése. Ezek szerint 1860-ban 3548.70 forint, 1861-ben 3258.04 forint és 1862-ben 3337.20 forint volt a hitközség előirányzott bevétele.[2])

1862-ből való, a hitközség levéltárában ma is fellelhető kettős folio nagyságu iven calligrafikus betükkel rajzolt „Egyházrend". A már ismertetett 1858-ban elrendelt templom rendszabályokat váltotta fel ez a magyar és német nyelven megszerkesztett szabályzat, amely formáját tekintve bizonyára a templomban volt kifüggesztve. A 11. pontból álló rendszabály — Tempel—Ordnung — szövege a következő: 1. Az imaház bármely látogatója az istentisztelet ideje alatt minden zaj és lármától tartózkodjék. 2. Aki az istentisztelet közben be- vagy abból kilép, halkan tegye azt, mást imájában ne háborgasson, valamint az imaházat az istentisztelet bevégezte előtt el ne hagyja. 3. Az ülőkül szolgáló falapok vigyázva eresztessenek le, hogy ezáltal minden az áhitatot zavaró zaj kikerültessék, szintugy köteleztetik mindenki a hitszónoklat és Kadisch ima, valamint a Thóra kisérete alkalmával nyugodtan helyét megtartani. 4. Az általános éneklés csakis a karénekeknél engedtetik meg, minden egyéb ima csendesen mondandó, az imádkozást kisérő hanglejtés szigoruan tiltatik, nemkülönben a magánénekeknél is a lehető legteljesebb csend megőrzése ajánltatik. 5. A baloldalon levő négy utolsó pad a tanitó urak felügyelete alatt a tanonczok részére tartatik fel, tehát magától értetődik, hogy a szülők gyermekeiknek saját helyeiken leendő elhelyezésétől tartózkodjanak; egyben a szülőknek kötelességévé tétetik még nem iskolás gyermekeikre éber figyelmet forditani. 6. A jobboldali ülöhelyek utolsó két sora a biztos urak felügyelete alatt deákok és oly ifjak számára tartatik fel, kik az iskolákat már elhagyták. 7, Ha minden várakozás ellenére a biztos urak a csend és rend fenntartását emlékezetbe hozni kényszerittetnének, azokat ezen eljárásukban lehetőleg támogatni szigoru kötelességének ismerje. 8. A tisztelt templomlátogatók felkéretnek, hogy üléseiket a biztos urak kérelmére netalán jelentkező idegeneknek használatul átengedni sziveskedjenek. 9. Az időleges előimádkozások első sorban csak a község szolgálatában álló alkalmazottaknak engedtetik meg, de hétköznapokon és halottak évforduló napján gyászolóknak is megengedtetik. 10. A Maftir hangos olvasása csakis a község szolgálatában állót illeti, aki e rendszabály ellen vét, a megtiszteltetéstől egy- és mindenkorra megfosztatik, mely eset egyidejü-

1.) Hitk. levéltár 78 - 1861. 2.) U. o. 79—1862

leg jegyzőkönyvbe veendő. 11. Mindezen a rend és csend fenntartását czélzó s elősorolt pontozatok szigoru megtartása kivétel nélkül mindenkire kiterjed és az azok ellen vétők a bekövetkezendő kellemetlenségeket önmaguknak tulajdonitsák. Hm. Vásárhely, 862. nov. 8-án."[1])

Ugyancsak ekkor rendezik ujból a vágatási illetékeket s e szerint egy libáért 10, tyukért és kacsáért 5, bárányért 18, borjúért 30 kr. illetéket kellett fizetni. Ez alkalommal határozták meg a vágatási időt is, amely délelőtt 7—10-ig, délután 2—5-ig tartott.

1860-tól 1862-ig Czukor Izráel tölti be a hitközség elöljárói tisztségét. Ő azonban lemond állásáról s helyébe ismét Kóhn Emánuelt választják meg első elöljárónak. Megválasztása alkalmából a gyülésen jelenlevő Kossa László főszolgabiró előtt a következő szövegü esküt mondja el, ezuttal magyar nyelven: „Én Kohn Emánuel esküszöm az egy élő Istenre, s hitemre fogadom, hogy ő csász. kir. apostoli felségéhez Első Ferentz József ausztr. Császár, magyar és csehországi nem különben Dalmát-Horvát és Tótországok apostoli királyának örökké hü, engedelmes és hódoló, s a felsőbbség iránt kész engedelmességü leszek, továbbá, hogy községi elöljárói tisztemben magamat hiven és szorgalmasan viselendem, a község bel- és külügyeit lelkiismeretességgel kezelendem, annnak érdekeit tőlem telhetőleg előmozditani fogom, az előttem perlekedőknek minden személyválogatás nélkül Isten és az ő igazsága szerint tehetségem és törvényeinkhez képest jogos és igaz itéletet, igazságot és végrehajtást teszek. Valamint pedig jelenleg Ő csász. kir. apostoli felsége birtokain határain belül vagy kivül semmi titkos társaságnak s titkos szövetségnek tagja nem vagyok, ugy jövendőre is magamat semmi ilynemü szövetségbe semmi szin alatt nem avatom. Isten engem ugy segéljen!"[2])

A szabadságharcot követő időknek elnémetesitő törekvése a hitközségi életben is megnyilvánult, a hivatalos nyelv ugyanis német volt mindezideig s ez az első eset, amikor hivatalos tényező jelenlétében magyar nyelven beszéltek a hitközségi gyülésen. Pedig minden valószinüség szerint a vásárhelyi zsidók már hosszu évtizedek óta magyar nyelven értekeztek egymás között is, amit nem csupán az 1848 előtti időkből származó hitközségi hivatalos iratok és az iskola tanitási szelleme bizonyitanak, hanem az is, hogy ezidőben már a helybeli gimnázium növendékei között számos zsidó is akad, amit az iskola igazgató-tanárának a vásárhelyi rabbihoz intézett alábbi levele is tanusit: „Tisztelendő Ur! Exámeneink rendét van szerencsém megküldeni, s jelenlételét kikérni egyszersmind felkérvén tisztelendő urat méltóztassék egyházi községéhez tartozó tanitványainknak vallástani osztályzatát hozzám megküldeni. Hmvásárhely, julius 22. 1863. Tisztelendőségednek alázatos szolgája: Vitéz Lajos igazgató tanár."[3])

Különben a hitközségi élet ezidőben a régi tradiciók szellemében folyik. Az iskolában az intenziv héber oktatás, a templomban az istentiszteletek tradicionális megtartása, a családok vallási élete mind ezt bizonyitják. Általában a hitközség a hiveknek nem csupán hivatalosan összefogó intézménye volt, hanem magánéletük irányitója is. A jegyző-

1.) Hitk. levéltár 80—1862. 2.) Jegyzőkönyv 1862—24. 3.) Hitk. levéltár 81—1863.

könyvek értesitése szerint mindinkább többen kérik a „Gemeindeverband"-ba való felvételüket, amely azonban csak bizonyos összegnek a „Cedaka" pénztárába való előzetes lefizetése ellenében volt elérhető. A politikai helyzet enyhülése magával hozta a hitközségi élet megélénkülését is.

Ennek tudható be az, hogy 1864-ben Ujhely Ignátz több társával együtt panasszal fordul a megyei közgyüléshez, amelyben vádakat emel a hitközség előljáróságával szemben és többek között helyteleniti a hitközségi pénztár kezelésének módját. A panasz folytán a főszolgabiró vizsgálatot indit, majd összehivatja háromszor is a hitközség gyülését, amelynek lefolyásáról a következő jegyzőkönyvek számolnak be: „Helyettes elnök Böhm orvos ur felolvastatja azon panaszt, melyet több községi tag a megyei közgyüléshez beadtak és melynek folytán ma tekintetes Kossa László főszolgabiró ur vizsgálatot tartani akarván ezen gyülést a 114/864 számu levél folytán egybehivatta, felszólitja tehát panaszlókat, hogy panaszukat adják elő: Tekintetes Kossa László főszolgabiró ur, meghallgatván a többek által beadott panaszokat felszólitja a közgyülést, minthogy átlátja, hogy itt csak a pénztárkezelésről van a legtöbb szó, a hosszu vitát azzal záratná be, hogy a közgyülés válaszszon egy 3 tagu vizsgáló bizottmányt amelynek feladata legyen a Kánitzer pénztárnok ur által általadott pénztárkönyvet megvizsgálni és ha abba hibát találandnak, azokat feljelenteni. A közgyülés ezen inditványt elfogadja és szótöbbséggel Weisz Károly, Böhm Jakab és Ujhely Hermann urakat mint vizsgáló bizottmány tagokat választván, azoknak meghagyatik, hogy a vizsgálatot mennél rövidebb idő alatt bevégezzék, jelentést teendők. A közgyülés ezzel foloszlattatik.[1]) A következő ülést két nap mulva tartják meg amelynek jegyzőkönyve közli, hogy „Ttes Prehoffer Ignátz megyei esküttur kijelenti, hogy ttes Kossa László főszolgabiró urhoz a f. hó 2-án választott bizottmány jelentése folytán, hogy a megvizsgált községi pénztári főkönyv csak kiadásokat, de bevételeket nem mutat fel — nevezett főszolgabiró ur által kiküldetett ezen jelentés valódiságáról tudomást szerezni, egyuttal általadja az előljárósághoz cimzett levelet, melynek tartalma ez: A közgyülés az előljárósággal együtt válasszon 3 tagu vizsgáló bizottmányt a végből, hogy a községi pénztárt ideiglenesen kezelje, a pénztári számadásokat egyáltalában megvizsgálja és 8 napok alatt eljárásukról jelentést tegyen. Felszólitja tehát a jelenlevőket akarnak-e uj bizottmányt választani vagy pedig megmaradjon a már választottak? A közgyülés egyhangulag oda nyilatkozik, a már f. hó 2-án választott bizottmány maradjon meg és Böhm orvos ur javaslata hogy az előljáróságból is választassék 2 tag, kisebbségbe maradt."[2]) Erről az ügyről szóló 3-ik jegyzőkönyv a következő: „Kohn elnök ur a közgyülést arról értesiti, hogy hosszabb utazásából hazajövén, hallja, hogy mily panaszok és vádak adattak be a megyei közgyülléshez és nagyon fájlalja azt, hogy ugyanazon községi tagok melyek jóformán csak hogy egy éve megválasztották, oly kevés bizodalommal voltak eránvába, pedig azt jól tudhatja mindegyik jelenlevő, hogy ő is szintugy, mint bármely egyházi községi tag a rendet szereti és a rendet fenn is szokta tartani, mert ezelőtt 4 évvel, 5 évig folytonosan ezen

1.) Jegyzőkönyv 1864—60. 2.) U. o. 1864—61.

községben elnökösködött és nem hogy panasz lett volna ellene, hanem még megdicsérő okiratot nyert az akkori megye főnökétől; tehát nagyon sajnosnak látja azt, hogy ily izgatások történtek, megigérvén, hogy szigoru vizsgálatot fog tartani, mely célból oly bátor volt ttetes Főszolgabiró Urat ezen közgyülésre meghivni örülvén azon, hogy becses személyit itt láthatja. Felhivja eszerint panaszlókat, hogy panaszukat egyenként adják elő és ő kész mindenkinek felelni. Tekintetes Kossa László főszolgabiró kijelenti, hogy ő is resteli, hogy az egyetértés ezen községben izgatások által felbomlott és jóváhagyja Kóhn elnök ur felszólitását biztositva mindenkit, hogyha a beadott panasz alapos leend, azon kitelhetőleg segiteni fog, csendre figyelmeztet mindenkit és kéri, a panaszok előadásait. Ujhely Hermann ur felszólal, hogy ő az egész község nevében fogja a panaszt előadni. Elnök ur Ujhely urat figyelmezteti, hogy neki nincs joga az egész községért beszélni, mert azoktól felhatalmazva nincs, hanem a panaszosok nevében szólhat. Ujhely Hermann tehát a panaszlók nevében azon vádat hozza fel, miként azok az 5 tanitó felfogadásába nem egyeztek bele, hanem csak 4 tanitóról volt szó a 862|63. költségvetésbe, ugyszinte arról hogy 1863|64 évi kiadások fedezésére kivetett kultuszadóról nem tudnak semmit, egyszóval az előljáróság önként mindenkinek tudta nélkül hányja-veti a pénzt, ez csinálja az izgatást és hogyha mindenki a kiadásokról és bevételekről annak idején értesittetnék, panasz nem lehetne.[1])

Hosszas tárgyalások után a panasz beadvány szerzője: „Ujhely Ignácz ur mondja, hogy előljáróságot most csak egy évre választottak, mások meg azt kiáltják, 3 év a szokás. Főszolgabiró Ur figyelmeztet mindenkit, hogy az előljáróságot csak akkor lehetne lemondásra kényszeriteni, hogyha alapos vádak volnának ellene és a többség egy másik előljáróságot kivánna, de ugy hiszi, hogy Kohn elnök urral amint hallja is mindenki meg van elégedve és várja azt, hogy barátságos uton ezen ügy intéztessék el, ezzel a közgyülést feloszlatja.“[2])

Ez utóbbi felszólalás nyilvánvalóan mutatja, hogy az előljáróság intézkedését kritika tárgyává tevő panaszosok nem is annyira a szabálytalanságok elkövetését fájlalták, hanem inkább az volt mozgalmuk célja, hogy a tisztségben levő előljáróság helyett ujat választhassanak. Ez a mozgalmuk sikerrel is járt, minthogy még ez esztendőben Ujhely Hermann kerül az előljárói tisztségbe, aki megválasztása alkalmából a már ismertetett esküt szintén leteszi a szolgabiró kezébe.

Az uj előljáróság első teendője volt, hogy panasszal fordult a főbiróhoz, amelyben szóváteszi a hitközséget ért ama sérelmet, amely a tagok részéről érte a gyülekezetet azáltal, hogy nem vették igénybe a hivatalos vágatási szolgálatot, hanem azt egyedül végezték el s igy veszélyeztették a hitközség anyagi helyzetét. A hitközség erre vonatkozó beadványa a következő: „Tekintetes Kossa László főszolgabiró hivatalához. Helyben. A helybeli izr. hitközség rabbi, kántor s egyéb szolgai, mint nemkülönben költségeinek jelentékenyebb része a Gabellából azaz a vágatási fizetésből födöztetik; mely általános szokás szerint haszonbérbe adatik, de ez a község legjelentékenyebb jövedelmi ága az utóbbi időben visszaélések által oly annyit szenvedett, hogy már-már haszon-

1.) Jegyzőkönyv 1864—62. 2.) U. o. 1864—65.

bérlő sem akadt s a község azt az előljáróság által kezeltetni kénytelenitett. Ezen métely kebelünkben tenyészik, minthogy több ismert tagja a községnek törvényünk rendszeres vágástudományát értve, azt nem elég hogy saját maguknak használva az eklézsia jövedelmét csonkitva sőt mi még több, másoknak is vágnak s ezáltal ezen mint fönt mondók a község legsarkalatosabb jövedelmi forrása végképen önmagában elenyészni fenyeget. A tek. Főbiróság alázatosan megkéretik a községnek mielőbb illető rendelését kiadni méltóztassák, hogy a magán egyéneknél létező vágókéseiket 48 óra alatt a község előljáróságnál letegyék szoros büntetés terhe alatt egyszersmindenkorra olyan megjegyzéssel megrendelni sziveskedjék, hogy a községtül felállitott vágókon kivül vágni senki ne merészelyen, minekután csakis jogait élvezve állhat fenn a község."[1])

A főbiró az előljáróság felfogásának és a hitközség érdekeinek megfelelően intézi el ezt az ügyet, melyről az alant közölt átirat számol be: „Az izraelita hitközség t. c. előljáróságának. Helyben. F. hó 25-ről 97 sz. a. felterjesztés folytán a cz. előljáróság felhivatik, hogy mindazok akik a községi gabella jövedelem csonkitására maguk sőt mások számára is aprómarhákat vágnak, ezen szolgabiróság nevében nyilvános hiresztelés utján komolyan kötelezze, hogy ezen visszaéléssel rögtön felhagyjanak s vágókéseiket a község előljáróságánál letegyék, mert ellenkező esetben vagy is ha ezen visszaélést tovább is folytatják, — melyre nézve ugyanazok az előljáróság által folytonosan ellenőrzendők lesznek — és hivatal által szigoruan büntettetni s vágókéseik elkoboztatni és eladatni fognak."[2])

Mindezen anomáliák a következő esztendőben arra inditják az uj előljáróságot, hogy lépéseket tegyenek a gabella eltörlésére s az igy kieső jövedelmet más forrásból fedezzék. Különben is az iskola dijak beszedése, a vágatási jövedelem és a hitközségi adózás megnehezitették a község ügyvitelét, amely állandó kritikára és gyanusitásra adott okot s ennek folytán a hitközség 1865-ben ugy határozott, hogy eltörli az iskola dijat és a gabellát s ennek pótlására egy összegben vet ki adót a tagokra. Ez évben az adófizetők száma 227 volt, a kivetett adó összege pedig 4806 forint.

1866 augusztus 28-án tartott rendkivüli ülésen foglalkozott a hitközség azzal a két átirattal, amelyet a város főszolgabirája felsőbb utasitásra intézett a vásárhelyi hitközség előljárójához. Az egyik átiratban azt kéri a városi tanács, hogy a hitközség saját kebelében inditson külön gyüjtést a porosz-osztrák háboruban megsebesültek számára és az elesettek hozzátartozóinak felsegélyezésére. A másik átirat a főispán azon rendeletét közli, amelyben a hitközségtől 3 ujonc állitását kéri.

A közgyülés Ujhely Hermann előljáró inditványára nemes indokoktól vezérelve e felszólitásokat nem találja teljesithetőknek és jogos önérzettel hivatkozva az ebben rejlő méltánytalanságra, nyiltszavu s ezidőben bizonyára feltünést keltő határozottsággal utasitja vissza a rendeletekben közölt és követelt feltételeket. A két átiratra szóló válasz szövege a következő: „T. Cz. Főbiró ur! Hódmezővásárhely közönségének f. évi 17-én tartott bizottmányi ülés határozatánál fogva alólirt egyház községével is közöltetett azon felhivás, mely szerint hitközségünk a sebesültek

1) Hitk. levéltár 82—1864. 2) U o. 83—1864.

javára adakozás-gyüjtésre, illetve a gyüjtő iv köröztetésére van felhiva. Ámbár hitközségünk is át van hatva Vásárhely közönségének ebbeli nemes célu határozatától és tőle telhetőleg részvétteljes áldozattal kiván járulni a sebesültek felsegéléséhez, — miután azonban a helybeli izr. hitközség tagjai mint egyenlő adófizető lakosok a város többi hitfelekezetü lakosaival mindenben egyenlő adóztatással terheltetnek és hitközségünk külön adóközséget sohasem képezett, a megküldött adakozási ivet oly céllal, hogy azt a többi hitfelekezetbeliektől elkülönitve, saját hitsorsosai között köröztesse egyenlőségi és egyesülési elvénél fogva el nem fogadhatja, hanem azon tiszteletteljes kéréssel küldi vissza, hogy miután a tisztelt városi előljáróság különben is akként intézkedett, hogy az adakozási iv városszerte, tizedenként házról-házra köröztessék, — ezen intézkedést oda módositani kegyeskedjék, hogy az adakozási iv a sorban eső izraelita lakosok házait se kerülje ki. Teljes a reményünk, hogy minden e célból megkeresett hitsorsosunk — tehetségéhez mérten — hozzá fog járulni a nemes cél elősegitéséhez. Mély tisztelettel maradván. Ujhelyi H. Lipót elnök, Grosszmann Ignácz jegyző."[1])

A hitközség másik határozata ez volt: „Tekintetes Kossa László főszolgabiró urnak. Hm. Vásárhely. Folyó évi julius hó 20-án 1281. sz. a. kelt megkeresésében tudomására juttatván hitközségünknek hogy: „Miután a legfelsőbb helyen elrendelt második hadjutaléknak toborzás utján való kiállitása megengedtetett olyformán, ha az f. évi aug. hó 15-ig sikeresen eszközölhető; s hogy miután az ez érdemben Főispán ur ő méltósága elnöklete alatt f. hó 19-én tartott tanácskormányban elhatároztatott, hogy az Izraeliták, akik legtöbbnyire kereskedők lévén, adóalapul szolgáló vagyonnal aránylag igen kevesen birnak, hogy az államterhek ezen részének elviselésében aránylagosan részt vegyenek oly számu önkénteseknek saját költségükön leendő kiállitására köteleztessenek, amennyi az összes 5 korosztályból ezuttal reájuk esik." Ennek folytán oda hivja fel a helybeli izraelita község előljáróságát, hogy a fentebb elfogadott népességi arány szerint reá eső 3 ujoncot f. évi aug. hó 15-ig állitsa ki, ellen esetben azok a korosztályba eső izraelita egyének közül sorsolás utján fognak kiállittatni. Mely ebbeli felszólitásra egyházunk előljáróságа f. hó 29-én egyházi közgyülést tartván, ugyanott határozattá lőn, hogy ámbár az izraelita hitsorsosok testületileg épp ugy mint egyenkint hazafiui készséggel hajlandók az állami terheket vagyonarányilag viselni, — miután azonban egyenlőségi és egyesülési elveinél fogva éppen nem járulhat azon felfogáshoz, hogy az izr. község polgári tekintetben a többi hitfelekezetek községeitől elkülönitett testületet képezne s mint ilyen az államterhek viselésében is külön adózási kategoriába esnék, ugyanazért a reá népességi arány szerint eső 3 ujoncnak ily módon való kiállitását el nem fogadhatja s arra magát, semmiféle ez érdemben eddigelé kibocsátott felsőbb rendeletek s ujoncozási szabályok által — kötelezhetőnek el nem ismeri és el nem ismerheti anélkül, hogy elkülönözési vágy megrovásának ne tegye ki magát. De nem látja hitközségünk a fentebbi módot helyesnek gyakorlati, illetőleg a főispán ur ő méltósága elnöklete alatt tartott tanácskormány alkalmával indokul hasz-

1.) Jegyzőköny 1866—140.

nált azon szempontból sem, hogy az izraeliták mint jobbára kereskedők adóalapot képező vagyonnal aránylag kevesen birván, az államterhek viselésében más módon aránylagosan nem részesülhetnének. Hiszen köztudomás szerint a kereskedés, iparüzlet, mesterség és pénztőke éppen ugy adóalapot képez, mint a fekvőség s minthogy az államterhek egyébb neménél, jelesen az egyenes és közvetett adóknál is meg van határozva az aránykulcs, ugyanannak kell zsinórmértékül szolgálni a jelen hadjutaléki tehernél is. Melynek előre bocsátása után hivatalos tisztelettel kérjük a tek. Főszolgabiró urat: miszerint a fentebbi közgyülési határozat elveit és indokait, valamint azt is figyelembe véve, hogy ámbár az irányunkban jóakarólag elfogadott népességi aránykulcs anyagi tekintetben előnyösnek, illetőleg kedvezőnek látszik is első tekintetre, de politikai tekintetben az ebből származható seperatistikus törekvés elvi megrovásának nem ily alacsony becsü, de semmiféle kedvezmények árán sem lennénk hajlandók magunkat kitenni, — hivatalos befolyásával kieszközölni méltóztassék, hogy a kérdéses hadjutalékra nézve az izraelita község irányában is ugyanazon eljárási mód érvényesittessék ami a többi lakosra nézve Hmvásárhely város előljárósága részéről már eddig is eszközöltetett vagy ezután fog eszközöltetni."[1])

Az önérzetes és határozott válasznak bizonyára meg volt a kellő eredménye, minthogy sem a jegyzőkönyvek, sem pedig levéltári adatok nem tesznek többé említést az ügy folytatásáról. Mindenesetre Ujhely Hermann az előljárói tisztségre való rátermettségéről tett ezáltal bizonyságot. Mégis még ez évben a hitközségi tagok egyrésze bizalmatlanságát nyilvánitja az előljáróséggal szemben s Kóhn Emánuel vezetésével a megyei kisgyüléshes fordulnak azzal a kérelemmel, hogy az vizsgálja ki a gabella-adó megszüntetése és az előljáróságnak „ugy ez érdemben mint általjában a község igazgatási ügyekbeni önkénkedését." E célból Kossa László főbiró ez év december 13-án gyülést hiv egybe amelyben felszólitja a község tagjait nyilatkozattételre, hogy „a hitközségi előljáróság visszaélései és önkénkedései miben állanak?" „E felhivás folytán a jelenvolt községi tagok nagy többsége oda nyilatkozott, hogy a gabella-adózási rendszert megszüntetni és a mult évben gyakorlatba vett adózási rendszert továbbra is fenntartani kivánja, a község előljárósága ellen általánosságban felhozott önkénkedés és visszaélésekre nézve azonban hiteles adatokat felhozni, illetőleg az e részben általánosságban tett vádat adatokkal támogatni a panaszkodók képesek nem voltak, azonban ugy ők mint a jelenvolt községi tagok egyrésze kijelentették, hogy a jelenlegi előljáróséggal megelégedve nincsenek. Ennek folytában járási főszolgabiró ur által kijelentetett, hogy ez érdembeni jelentését a tiszti gyülésre a tapasztaltak szerint megtenni fogja a közgyülés általa feloszlattatott."[2])

Ez ügy végleges békés rendezése érdekében változás áll be a hitközség igazgatási szervezetében. Az 1867-ben ujjáalakuló előljáróság uj tisztségeket szervez. Ettől kezdve a hitközség élén „elnök" áll s ezenkivül megmaradt az első és második előljáró tisztsége is. Ezeken kivül választottak még pénztárnokot, ellenőrt, 9 ülnököt és 11 képviselő tagot. Mind-

1.) Jegyzőkönyv 1866—140. 2.) U. o. 1866—154.

azonáltal, hogy ez a változás meg is történt, nem tudta kiküszöbölni a község belső életében fellépő ellentéteket, minek következtében ez évben másodszor is elnököt választott a gyülekezet a lelépő Ulhely Hermann helyett Weisz Károly személyében. 1867-ben a hitközségnek már 263 adófizető tagja volt. Ez a szám bizonyitja azt, hogy a gyülekezet folytonosan gyarapodott, amely gyarapodás nem csupán a természetes szaporodásnak volt a következménye, hanem egyszersmind ujabb zsidó lakosok ide költözésének tudható be.

A hivek nagyobb száma s az ezzel kapcsolatos hitéleti gyarapodás szüksége érleli meg a gyülekezet azon óhaját, hogy Grünhut Ábrahám rabbi mellett egy „korszerinti hitszónok" választását határozza el. Ez még 1867-ben meg is történt s az erre vonatkozó közgyülési határozatot a szabályok értelmében az előljáróság jóváhagyás végett a főbirói hivatalhoz terjeszti fel, amely a következő átiratban veszi tudomásul a község elhatározását: „A helybeli izr. hitközség Előljárósága a f. hó 16-án tartott községi választmányban 87. és f. hó 22-én tartott közgyülésből 92 sz. a. kelt végzéseket, melyek szerint egy korszerinti hitszónok választása, a jelenlegi helyettes rabbinak eddigi fizetése mellett további megtartása és a leendő hitszónok fizetésének 1000 frtokbani megállapitása határoztatott, jóváhagyás végett bemutatja. A felterjesztett 92. számu határozat a szavazatképes 122 községi tagok felénél több egyénekből álló közgyülésben szótöbbséggel hozatván az ennek alapul szolgáló 87. sz. választmányi végzéssel helybenhagyatik s erről további használat és eljárás végett a hitközségi Előljáróság értesittetik. H. M. Vásárhelyt, Ápr. 24. 867. Kossa főszolgabiró."[1])

Ez a határozat azonban több mint egy évtized multával válik csak valósságá. Mindenesetre azonban adva voltak azok a feltételek, amelyek elősegitették azt, hogy a vásárhelyi gyülekezet a változó viszonyok folytán továbbhaladhasson fejlődésének ujabb állomásai felé.

1.) Hitk. levéltár 84—1867.

Orthodox hitközség alakulása. 1868--1878.

1868. fordulópontot jelent a magyar zsidóság történetében is. Az egyenjogositás áhitott és mindenképpen megvalósitásra megérett törvényét kapta meg ez évben az a zsidóság, amely a szabadságharcban s az azt követő önkényuralom alatt sokszorosan bebizonyitotta, hogy méltó a nemzet ezen elismerésére. Eötvös József báróé volt a nagy érdem a korszakalkotó törvény megteremtését illetőleg, aki már 1867-ben felszólitotta a magyar zsidóság képviseletét, hogy memorandumban foglalja össze kivánságát, óhaját. „Midőn Nagyméltóságod kegyes felszólitásának engedelmeskedve a magyarhoni izraeliták kivánságairól nyilatkozandók vagyunk, ugy véljük, hogy Nagyméltóságod felszólitása, nem vonatkozhatik azon viszonyokra, amelyeknek rendezését közönségesen az „emancipáció“ nevével szokták megjelölni. A mi meggyőződésünk az, hogy ami azon kérdést illeti, hogy a polgári szabadság megszünjék-e kiváltságos vallásfelekezetek előjogának lenni, — nekünk zsidóknak nincs mit mondanunk. — Az ország és a nemzet ügye az, ennek java fog a haladás ezen elutasithatatlan igényének teljesitése által előmozdittatni, s ennélfogva e kérdés megoldása megilleti a nemzeti törvényhozást, de mi nem érezzük magunkat hivatva e részben akár kérelmezőleg, akár panaszkodólag közbenjárni.“[1]) — irja többek között felterjesztésében a pesti izraelita hitközség, majd igy folytatja : „A viszonyok, melyek között az izraelita hitközségek léteznek, helyesebben többnyire csak tengődnek, oly sulyosak, — a bizonytalanság és ingatagság, mely az államhatóságoknak irányunkban követett eljárásában nyilvánult, oly bénitó, hogy ama közszellem és hitfelekezeti intézményeink iránti érdekeltség, melyet hitsorsosaink mindig oly kitünő mértékben tanusitottak, teszik egyedül megmagyarázhatóvá, hogy hitközségeink teljes bomlásnak még nem indultak. Nem lehet szándékunk, itt szomoru helyzetünk részletes fejtegetésébe bocsátkozni ; az eddigi rendszer legeclatánsabb hibái Nagyméltóságod előtt amugy is ismeretesek és igy elegendő lesz a közelmultból vett néhány példával igazolni, hogy hitfelekezetünk ügyeinek kezelésében gyökeres rendszerváltozás a legközelebbi jövőnek elutasithatatlan követelménye.“[2])

Ennek következtében 1867. november 25-én Andrássy Gyula miniszterelnők beterjeszti „Az izraeliták egyenjoguságáról polgári és politikai jogok tekintetében“ szóló javaslatát, mely még ez évben királyi szentesités folytán törvény lett. A magyar zsidóság vezető gyülekezete, a pesti hitközség ezuttal is átiratban fordul a testvér községekhez, amely-

1.) Hitk. levéltár 85—1867, 2) U. o.

ben lelkesedéstől ihletett szavakkal jelenti, hogy „A zsidó történelem egyik legfényesebb, örökemlékü mozzanatának, a dicső Makabeusok diadalának ezidei emlékünnepe a magyarhoni izr. lakosságra nézve kétszeres örömünneppé vált. Ezen napok körül ment teljesedésbe egy még dédatyáinkról reánk származott reményünk, mindnyájunk leghőbb óhajtása: törvényes egyenjogusittatásunk. Immár Isten és természetadta tehetségeinket, képességeinket mi is korlátlanul a magunk és a szeretett haza javára érvényesithetendjük; immár e hazát, melyet eddig is forrón szerettünk, magasztos érzettel mihazánknak is mondhatjuk, melyben ezentul nemcsak kötelességeket teljesiteni, hanem jogokban is részesülni fogunk. És örömünk annál bensőbb, lelkesedésünk annál nagyobb lehet, minthogy mindkét törvényhozó testület méltósággal, szivélyességgel még eddig semmi más országban nem mutatkozott egyetértéssel fogadta el egyenjogusittatásunk . . ."[1])

A vásárhelyi gyülekezet ez év január 30-án tartja első ülését s azon „tárgyaltatván Böhm Mór iskolai előljáró azon javaslata: hogy mától fogva a gyűlési jegyzőkönyvek magyar nyelven szerkesztessenek, — ezen előterjesztés örömmel vétetvén elfogadtatott s a gyűlési jegyzőkönyvnek szerkesztése mától fogva magyar nyelven elhatároztatott. A pesti izraelita hitközség azon tárgyu körlevele: mely szerint minden évben január hó 12-ik napja, mint melyen Ő Felsége által az egyenjogusitási törvény szentesittetett — örömnapul vétessék és ezen napon iskolai szünidővel párosulva isteni tisztelet tartassék — felolvastatott. Ezen körlevél tudomásul vétetvén, Ő cs. k. Felsége által szentesitett s községünk által is óhajtva várt egyenjogusitás valódi őrömnapul tekintetvén, e végből az ezt szülte január 12-ik nap mint örömnap jövőben iskolai szünidő és isteni tisztelet általi megörökittetése elfogadtatik,"[2])

Ezen időtől kezdődően a jegyzőkönyvek ujból kizárólag magyar nyelven szerkesztettek. Ezek a feljegyzések számolnak be a vásárhelyi hitközség ujabb korszakának eseményeiről.

A hitközség anyagi helyzete ezidőben az általános gazdasági viszonyok folytán olyannyira leromlott, hogy az 1865-ben eltörölt gabella illetéket ujból kénytelenek visszaállitani. A hitközség költségvetése pedig állandó növekedést mutat. 1868-ban 5603 forint, mig 1869-ben 5940 forintot tesz ki a község kiadásának végösszege. Ennek ellenére a vásárhelyi zsidóság kiveszi részét az országos vonatkozásu terhek viseléséből és ügyek intézéséből is. Az 1868-ban megtartott kongresszuson a csongrád megyei zsidóság képviselője dr. Berger Ferenc főorvos, a helyi zsidó iskola igazgatója lesz. Az ujonan megalkotott statumok értelmében a vásárhelyi hitközség a 22-ik, szegedi községkerülethez osztatott be s ettől kezdve szorosabb kapcsolat létesült a két hitközség között. 1870-ben a kerület vezetőségének felszólitására elkészül a hitközség 38 §-ból álló szabályzata, amely nyomtatásban is megjelent.[3])

Az ezt követő évekről szóló jegyzőkönyvek a hitközség költségvetésének ujabb növekedéséről számolnak be. Igy 1870-ben 5192 forint,

1.) Hitk. levéltár 86—1867. 2.) Jegyzőkönyv 1869—1. 3) A h. m. vásárhelyi izr. hitközség szabályzata. Elfogadtatott 1870. febr hó 6 án és 13-án tartott általános közgyülésen. Nyomatott Vodianer F.-nél. H. M. Vásárhely 1872.

viszont 1871-ben már 7874 forint volt az előirányzott összeg, amelynek jelentős részét a gabella bérbeadásából fedezték. 1872-ben 8147 forintra rugott a kiadások összege, ezzel szemben az évi gabella jövedelem 3650 forintot tett ki. A hitközség jövedelmét képezte a rendszeres városi segély is, valamint a tanulók által fizetett tandij.

Az előljáróságnak állandó gondot okozott a szükségletek előteremtése, valamint az adók kivetése, amikor is a hitközségi életben egy eddigelé ismeretlen jelenség ütötte fel a fejét, amely a különben is komplikált pénzügyi helyzetet még inkább veszélyeztette.

Braun József hitközségi elnök 1872. május 20-án az előző évi müködésről szóló jelentésében tesz először említést arról, hogy: „hitközségünk biztos léptekkel haladt a jólét felé és ezt tudva kétszeresen kárhoztatandók azok, kik megtörve a békét és nyugalmat minden intézménynek éltető elemét, hitközségünk haladását vétkes kezekkel akadályozzák csak azért, hogy hiuságukat kielégithessék."[1]) Még ugyanezen hónapban az elnökség jelentéssel fordul a polgármesteri hivatalhoz, amelyben értesiti arról „miszerint az izr. hitközség kebeléből néhányan elszakadtak. Miután ennek következtében anyakönyveinkben hiányosság jöhet létre, az anyakönyvekre nézve ezen elszakadottak irányában magunkról minden felelősséget elháritunk."[2])

A polgármesteri hivatal a beadványra vonatkozólag felhivja a hitközséget, hogy „a szakadároknak névszerinti jegyzékét alólirottnak hivatalával a további szükséges lépések megtétele iránt" ismertesse.[3])

Az elnökég válaszából tudjuk meg azt, hogy ezek a „szakadárok" Schenk Bernát, Czell Ignátz, Fleissig Bernát, Fleissig Hermann, Neumann Jakab, Kleinbart József és Fleissig Jakab névszerint felsorolt hitközségi tagok voltak, akik bizonyára sértett hiuságból kifolyólag orthodox hitközségbe tömörültek, külön imaházat béreltek és alkalmazottat tartottak.

Az anyahitközség tehetetlennek bizonyult az uj alakulattal szemben, minthogy szervezkedésük jogszerü volt s azt a hatóságok is megerősitették. Ezt bizonyitja a polgármesteri hivatalnak a hitközséghez intézett alant közölt átirata: „A Hm. Vásárhelyi Izr. Hitközség Elnökségének! E f. év május 29-ről 39 sz. a. kelt értesitésére tudatom, hogy a hmvásárhelyi autonom orthodox izraelita hitközség tagjai ellen azok anyakönyvei vezetését illetőleg táplált aggodalma a velök mai napon felvett jegyzőkönyv szerint amennyiben ők rendes hitközséggé alakulván anyakönyveiket rendesen vezetik — elenyészvén — a Czimzett hitközség irányukban az anyakönyvek vezetését illetőleg minden további felelősségtől felmentetik."[4])

Bizonyára az uj hitközség — minthogy terhei nem igen voltak, igy kisebb adót vetett tagjaira — az anyahitközség számos, ha nem is legtehetősebb tagját vonta szervezetébe s ez mindenesetre megnehezitette a régi adósságokkal és a meglevő sulyos kötelezettségekkel terhelt gyülekezet ügyvitelét. A hitközséget ez arra inditja, hogy a szakadást követő hónapban már kimondja a gabella eltörlését s az igy keletkező bevételi hiányt uj adózási móddal, a megajánlással igyekszik előteremteni.

A régi és uj hitközség között fenálló ellentétek fokozódtak akkor,

1.) Hitk. levéltár 88—1872. 2.) U. o. 89—1872. 3.) U o. 90—1872 4.) U. o. 91—1872.

amidőn az orthodox hitközség tagjainak gyermekeit csak külön beiratási dij ellenében vették fel az iskolába. S amidőn pedig néhány orthodox hivőre a hitközség, kiválásuk ellenére is adót rótt ki, az orthodox hitközség elnökei Fleissig Jakab és Schenk Bernát a következő panasszal fordulnak a polgármesterhez: „Tekintetes Polgármester Ur! A hmvásárhelyi orthodox izr. hitközség elnöksége kényszeritve látja magát a helybeli izr. hitközség részéről az orthodox hitfelekezet község tagjai ellen elkövetett méltánytalanságok iránti panaszát a ttes polgármester ur elé azon tisztelettelteljes kéréssel terjeszteni, azt béke utján lehetőleg orvosolni nevezetesen: daczára annak, hogy a helybeli orth. hitközség már 1872. január havában véglegesen megalakulva hatóságilag elismerve s igy az anyaközségtől tökéletesen elválva lévén, az ide átlépett községi tagok pedig adó tekintetben az előbbi községüknél eleget tettek, többek ez évben oly adókkal rovattak meg, mi őket már állásuknál fogva is soha meg nem illethette. A többiek között Schwartz Sámuel, ki családjának napi kenyerét házalás által alig keresheti meg, a félévi beiratási díját iskolás gyermekeiért 1872. évre meg is fizette, mindazonáltal 11 forint adóval rovatott meg, mely összeg erejéig a hitközség közbenjártával a helybeli kapitányi hivatal által holmijának egy része le is foglaltatott... Minthogy ezen itt emlitett egyén egész évi adója már vagyoni állásánál fogva soha annyira nem mehetett, de a hitközség az adókövetelés alkalmával az adó nemét ki sem deriti, szóval mindég csak aggodalmakat és az idetért tagoknak nyughatatlanságot szerezni keres, miáltal a folytonos civakodásnak vagyunk kitéve, mit ilyen eljárás eléggé bizonyit. Miután továbbá is az orthodox hitközségnek az anyahitközség iránt semminemü kötelezettsége nincs, ujonilag kérjük a ttes polgármester urat ezen igazságtalan s csak békeháboritó eljárást megvizsgálni s őket a fennálló törvények értelmében rendre utasitani méltóztatnék."[1])

A tények azonban azt bizonyitották, hogy a hitközség kebelében megindult szakadási mozgalom, — habár az 1875-ben rövid időre ujra kiujult, — nem volt tartós s igy három esztendő multával 1874-ben megegyezés jön létre a két hitközség között, melyről a következő jegyzőkönyv számol be: „Alelnök előadja, miszerint a hitközség kebeléből kilépett ugynevezett orthodoxok vissza óhajtanak lépni az anyahitközség kötelékébe, azonban kérik miszerint 250 forint adósságuk az anyahitközség által vállaltassék el, miért viszont összes aktiv vagyonukat a hitközség rendelkezése alá bocsájtják.[2])

A belső viszályok elcsendesültével tovább halad a hitközség a már megkezdett uton. 1873-ban Dr. Berger Ferenc iskolaszéki elnök javaslatára a már eddig is működő leányiskolát „főtanodai" iskolává fejlesztik s a leánygyermekek oktatására külön hivatásos tanitónőt alkalmaznak. Az előző évben eltörölt vágatási illetéket ismét visszaállitják, minthogy azonban a gabella fizetése majdnem két esztendőn keresztül szünetelt, az erre előirányzott összeg nem folyt be s ennek következtében 1874-ben 1100 forint költségvetési hiány mutatkozott, amelynek fedezésére az előljáróság pótadó kivetését határozza el.

1.) Hitk. levéltár 92—1872. 2) Jegyzőkönyv 1874 szept. 15.

1873-ban Hódmezővásárhely városa törvényhatósági jogot nyert. A város ünnepélyes külsőségek között megtartott ülésén iktatja be első főispánját, amelyre a zsidó hitközség is meghivót kap. A hitközség képviseletében annak elnöke tisztelgett a főispán előtt, amely aktusról a közgyűlésnek, a következő jelentést tette: „Elnök jelenti, hogy az előzetes megállapodás szerint a törvényhozás által önálló törvényhatósági joggal felruházott Hmvásárhely városának Ő Felsége által kinevezett és e hó 15-én ünnepélyesen beiktatott főispánjánál Dáni Ferenc őméltóságánál a hitközség részéről tisztelgett, mely alkalommal főispán ur őméltósága által legszivélyesebben fogadtatván, attól azon kegyes biztositást nyerte, miszerint őméltósága hitközségünk ügyeit élénk figyelemmel fogja kisérni és mindenben amennyire tőle telik gyámolitani fog.“[1])

A tanuló ifjak állandó szaporodása, valamint a korszerü tanitási mód miatt a régi épület mindinkább alkalmatlannak bizonyult s ezért már 1869-ben felmerül az a terv, hogy uj a követelményeknek megfelelő iskolát épittessen a hitközség. Erre a célra még ez évben a vallás és közoktatásügyi minisztérium országos izraelita alapja 6000 forint kölcsönt folyósit, amelyet 23 évi törlesztésre 6 %-os kamat mellett veszfel a hitközség, mely összegért Kánitzer Adolf, Kóhn Emánuel, Kánitzer Gottlieb, Schweicer József, Weisz Károly, dr. Berger Ferenc, Böhm N. Blau Jakab, Löwi Ferenc és Pollák D. hitközségi tagok kezeskedtek.[2])

Meg volt tehát az uj iskola felépitésének anyagi feltétele — minthogy a 6000 forintot már 1869-ben megkapta a hitközség[3]) — de az épitési anyagok drágasága miatt csak 1874-ben kezd az épitkezéshez az előljáróság, amely ebben az esztendőben befejezést is nyert.

Erre az esztendőre esik a már több mint egy évtizedet meghaladó áldásos müködést kifejtő hitközségi intézménynek a „Hmvásárhelyi Első Betegápoló Egylet“-nek feloszlatása, amelynek müködését ismeretlen okokból kifolyólag szüntette be a hitközség. A feloszlatott egylet 650 forintot kitevő vagyonát felosztotta a hitközség és a város karitativ intézményei között s jellemző, hogy ebből a keresztény Nőegylet 100 forint, az ovóda 50 forint, a kórház 50 forint, a liceum 100 forint és 50 szegény „vallás különbség nélkül“, összesen 50 forintos összegü adományban részesült.[4])

1875 október havában ujabb szakadás bontja meg a hitközség egységét. Dr. Iritz Ignátz vezetésével 28 hitközségi tag ujból megalakitja az orthodox hitközséget.[5]) Az anyahitközség éppen adókivetés előtt áll s attól tartva, hogy a mozgalom ismét megneheziti a költségvetéshez szükséges összeg előteremtését, kénytelen ujból eltörölni a gabellát, de egyben kimondja azt is, hogy az ujonnan alakult gyülekezet tagjainak gyermekeit nem veszi fel a hitközség iskolájába. Ez utóbbi intézkedés arra inditja az orthodox gyülekezet vezetőségét, hogy panasszal forduljon a polgármesterhez aki aztán ez ügyben jelentéstételre szólitja fel az anyahitközség előljáróságát. A hitközségnek erre adott válaszából tudjuk meg azt hogy „nevezett orthodoxok kik mi köztudomáson alapul — nem vallási jámborságból, hanem az anyaközség kárára önérdekből váltak ki és ezáltal az anyaközség anyagi helyzetét nagy mérv-

1.) Jegyzőkönyv 1873. junius 16. 2.) Hitk levéltár 94—1869. 3.) U o. 95—1869. 4.) U. o. 96—1874. 5.) U. o. 97—1875.

ben megingatták; a községi terhek és kötelezettségek alól orthodox ürügy alatt kibujtak, a hitk. egyáltalában nem látja kötelezve a kiváltakat a község élvezményeiben részesiteni. Miután az aut. orthodox zsidók részére megerősitett rendelet kimondja, hogy mielőbb megalakulnak felszerelt imaház, lelkész, sakter, iskola és tanitóval kell nekik ellátva lenni és ők mindezek hiányában az anyaközség kárára csak sakterokkal rendelkeznek és állnak fenn. Kérem a tek. Polgármester Urat a helyben alakult orthodox felekezetet a f. év május hó 2-án kelt 1508 sz. belügyminiszteri rendeletének IX. pontja értelmében, kik az alapszabályokban meghatározott célt és eljárást illetőleg hatáskörét meg nem tartják, hatóságilag felfüggeszteni."[1])

Mégis azonban a polgármester — Csongrád vármegye tanfelügyelőjének javaslatára — utasitja az anyahitközséget, nevezett gyermekeknek az iskolába való befogadására és oktatására.[2])

Minthogy nyilvánvaló volt az, hogy ezen ellentétek sem vallási meggyőződésből fakadtak, még ez év decemberében megindulnak a békéltető tárgyalások s ennek eredményeképen néhány nap alatt létrejön a megegyezés, amely 4 pontban foglalja össze a két hitközség kölcsönösen elfogadott megállapodását. Ezek szerint: 1. Az autonom orth. hitközség autonómiáját fenntartja és az isteni tisztelet megtarthatására az izr. anyaegyháztól egy helyiséget és Thórát kap. 2. Az anyaegyház átveszi az auton. orthod. községnek két hivatalnokát t. i. a saktert és a rabbihelyettest, eddigi itt nyert javadalmaik élvezése mellett. 3. Az anyaegyház átveszi az auton. orthodox község adósságait, ellenben ennek követeléseit is behajtja. 4. Az auton. orthod. község saját kebeléből választandó saját tagja által fogja magát az anyaegyház képviselőtestületében képviseltetni.[3])

Megállapodás ugyan autonómiáról szól, de ez csupán — ugy látszik — a kivált tagok hiuságának kielégitését szolgálta, mert az ezt követő időkben sem külön imaházról, sem pedig külön hitközségről adatok a feljegyzésekben nem találhatók.

Különben az ősi gyülekezet szeretete, a józan belátás és az egységben rejlő erő ösztönös felismerése nagyobb volt, mintsem hogy megtudta volna komolyan bolygatni a hitközség egységét. Az orthodox alakulat tagjai pedig bizonyára sem számban, sem pedig egyéni sulyban még kevésbbé anyagi helyzetüket tekintve nem voltak alkalmasak arra, hogy életképes gyülekezetet, vagy pedig intézményeket fenntarthassanak. Az egység tehát ismét helyreállott s a gyülekezet háborithatatlanul tovább folytathatta vallási, kulturális és szociális tevékenységét.

1876-ban már közel 10.000 forintra emelkedett a hitközség költségvetése, de az anyagi fejlődés mellett alakuláson ment át az istentisztelet rendje is. A magyarosodás tényét nem csupán az ülésekről szóló jegyzőkönyvek bizonyitják, hanem az is, hogy az istentiszteletek imarendjében helyet kapott a magyarnyelvü ima is. 1875-től kezdődően ugyanis a hazáért és királyért szóló imát magyar nyelven recitálja a hitközség rabbija. Amikor pedig 1876-ban a törvényhatóság Deák Ferencnek haláláról értesiti hivatalosan a hitközséget, az gyászülést tartott amelyről a

1.) Hitk. levéltár 98—1875. 2.) U. o. 99—1875. 3.) U. o. 100—1875.

következő jegyzőkönyv számol be: „A köztörvényhatósági átirat a legőszintébb fájdalommal vétetik tudomásul és áthatva azon tudattól, hogy a boldogult nagy hazafi elhalálozásával hazánkat pótolhatatlan vesztesség érte, egyhangúlag elhatároztatik, miszerint a „haza bölcse" Deák Ferenc páratlanul sziklaszilárd, tántorithatatlan jellemü nagy hazafi elhunyta fölötti nagy fájdalmát jegyzőkönyvileg megörökiti és határozatilag kimondja, miszerint az elhunyt nagy hazafi végtisztességére f. hó 6-án d. u. 3 órakor gyászistentiszteletet tartand; a gyászbeszéd megtartásával Dr. Berger Ferenc tiszteltetik meg. A gyászünnepély rendezésével Pollák Gábor kultuszelnök, Feuer Salamon, Schwartz Mór és jegyző bizatnak meg."[1]) A megtartott gyászistentiszteleten tehát Dr. Berger Ferenc magyar nyelven emlékezett meg, a vásárhelyi zsinagógában, a nemzet nagy halottjáról.

1877. december 6-án 34 éves vásárhelyi működése után eltávozik az élők sorából a hitközség első rabbija Grünhut Ábrahám. Végtisztességén nem csupán hivei, hanem a környező gyülekezetek képviselői is megjelentek. Az 1878. január 3-án megtartott gyászünnepélyen, Fischer Enoch makói főrabbi mondott felette emlékbeszédet.

A megüresedett rabbi széket ideiglenesen Weisz Lipót rabbihelyettes töltötte be, de a hitközség elérkezettnek látta az időt arra, hogy a már 1867-ben, a rabbi állás betöltésére hozott határozatát a legrövidebb időn belül érvényesitse s a hitközség élére olyan lelki vezetőt állitson, akitől méltán remélhette jogos igényeinek kielégitése mellett azt, hogy a magyar zsidóságnak ezt a jelentős gyülekezetét, multjához méltó fejlődés utján a tradiciók szellemében, de az uj idők követelményeihez alkalmazkodva, a szebb jövőbe elvezesse.

1.) Kemény: Hitk. története 205.

A hitközség története 1879-től 1914-ig.

Seltmann Lajos főrabbi.

Az 1879 tavaszán bekövetkezett szegedi árviz katasztrófája menekülésre kényszerítette a szegedi zsidók egyrészét. Mintegy 30 család ezek közül Hmvásárhelyre került, akiket meleg szeretettel fogad a városi hatóság. Bár az egyes hitközségi tagok vendégbarátsága is bizonyára lehetővé tette, hogy az árviz elől menekülők békés menedéket találjanak a vásárhelyi zsidók otthonaiban, mégis a gyülekezet is kötelességének tartotta, hogy mint testület is a segitség szolgálatába állitsa anyagi és erkölcsi erejét.

Az előljáróság ülést hiv egybe s az erről szóló jegyzőkönyv szerint elnök jelenti: „hogy a szegedi árvízkárosultak közül mintegy 30 zsidó család hozzánk menekült, kik ez idő szerint a város hatósága által elszállásoltattak és élelmeztetnek ugyan, mindazonáltal szükségesnek látja, hogy a menekültek a küszöbön álló husvéti ünnepek alatt zsidóknál s állásoltassanak el és élelmeztessenek: kéri tehát a közgyűlést, hogy e tekintetben határozzon.“[1])

Ezt a javaslatot a közgyűlés egyhangúlag elfogadja, majd bizottságot választanak erre a célra, amelynek tagjai Epstein János, Ujhelyi Ignátz, Deutsch Lipót, Neumann József és Mandl Ignátz lettek. De egyben 500 forint azonnali segély kiutalását határozzák el s utasitják a megalakult bizottságot, hogy az árviz miatt menekültek érdekében haladéktalanul tegye meg a szükséges intézkedéseket.

Az idemenekültek között volt Seltmann Lajos[2]) is, a szegediek fiatal „rabbinátus ülnöke“, aki alig 8 hónapos müködés után volt kénytelen odahagyni állását.

Löw Lipót halála után Löw Immánuel foglalja el congeniális atyja rabbi székét s a szegedi hitközség 1878 junius 9-én tartott közgyülésén

---

1.) Kemény: Hik. története 21 2.) Született 854 jan. 17 (Tévész 18.) Tisza nánán. Atyja tanító volt s egyben első oktatója Született korán elvesztette. Gyermekkora és tanulmányi évei a legnagyobb nélkülözések között teltek el. Ifjuságának történetét maga irja meg az Imit 1895 évi évkönyvében Első mestere Poroszló község rabbija, majd a kisvárdai jesiván fol tatja tanulmányait Innen Pozsonyba kerül ahol a rabbi iskola növendéke lesz Külföldi utja során elkerül Berlinbe is, ahol egy ideig Hildesheimer által vezetett Rabbiképző előadásait hallgatja. Rabbiképesitő okleveleit Perls Mayer nagykárolyi Weinberger Ábrahám kisvárdai és Liber N. W. pozsonyi rabbiktól, korának kiváló talmud tudósaitól nyerte el Mesterei nem győzik eléggé dicsérni nagy szorgalmát a hagyományos irodalomban való jártasságát, szikrázó észelemejüségét és jámborságát, amelyek őt a legmeltóbbá teszik arra, hogy a papi hivatást betöltse. 1. Dr. Seltmann: Seltmann Lajos főrabbi emlékezete 7.

főrabbija mellett, a rabbinátus ülnöki állást, Seltmann Lajossal tölti be. Az erről szóló jegyzőkönyv igy hangzik: „Jegyzőkönyv, felvétetett a Szegedi Izraelita Hitközség képviselete részéről 1878. évi junius 9-én tartott közgyűlésről. Elnök Holtzer Salamon cult. előljáró ur, jegyző Ganzfried Sándor és a jelenlevők. 17. A mai közgyűlés egyedüli tárgyát a rabbinátus ülnöki állás leendő betöltése képezvén, az előljáróság, illetve a pályázók képesitettségének megvizsgálására kiküldött bizottság Seltmann Lajos urat, ki a pünkösdi ünnepnapok alkalmával templomunkban tartott próbahitszónoklataival köztetszést aratott mint pályázó társai közül a legérdemesebbet ajánlja a dajani állásra leendő megválasztásra. E javaslat elfogadtatik és jelenleg Pozsonyban hitoktatói minőségben müködő Seltmann Lajos ur az ebbeli pályázat, valamint az illető bizottság által kidolgozott és közgyűlésileg jóváhagyott tiszti szabályzat értelmében f. évi julius elsejétől számitandó 3 egymás után következő évre 800 frt. évi fizetés, 200 frt. lakbér általány és a szokásos dijak élvezése mellett a hitközség rabbinátus ülnökének egyhangúlag megválasztatott. Miről megválasztott jegyzőkönyvi kivonat leendő kézbesitése által értesittetni határozatván, a jegyzőkönyv berekesztetett.“[1])

A vásárhelyi gyülekezet Grünhut Ábrahám rabbinak már több mint egy éve bekövetkezett halála óta állandóan napirenden tartja megüresedett rabbiszékének betöltését s e végből Deutsch Lipót hitközségi elnök vezetésével bizottságot alakitanak, amelynek feladata volt a rabbiállás betöltése körül felmerülő tervek keresztülvitelének szorgalmazása. E bizottság egyik tagjának inditványára Rosenberg Sándor dr. kaposvári rabbit óhajtják megnyerni a vásárhelyi hitközség rabbi — székére de a magyar rabbikarnak ez a már akkor is igéretes kiválósága elháritja magától e megtisztelő bizalmat. Bizonyára számos jelölt tartott bemutatkozó prédikációt a vásárhelyi zsinagógában, de több mint egy esztendeig a gyülekezet nem tudott megnyugtatólag dönteni a rabbiállás betöltésének kérdésében. Megváltozott azonban a helyzet akkor, amidőn az árviz elől idemenekülő Seltmann Lajost a hitközség felkéri arra, hogy templomában beszédet tartson.

1879 március 22-én mondja el első beszédét s ennek hatása alatt már másnap összegyült a hitközség közgyűlése, amelynek lefolyásáról a következő jegyzőkönyv számol be: „Jegyzőkönyv. Felvétetett 1879. Március 23-án a hitközs. közgyűlésében. Jelenlevők: Deutsch Lipót elnök stb. . . . A rabbikérdés megbeszélését megelőzőleg Weisz Károly vezetése alatt . . . hitközségi tagokból álló küldöttség megjelenvén, Weisz Károly a vele megjelent küldöttség, valamint a hitközség több tagjának kivánalma folytán kijelenté: hogy a tegnapi napon szónokolt Seltmann Lajos rabbival minden tekintetben annyira meg vannak elégedve, hogy azt rabbinak megválasztani óhajtják, kéri, miszerint további próbaszónoklatokra való meghivásokat megszüntetve, a választási közgyűlés mielőbb összehivassék. Az e tárgyban, a hitközségi képviselet és a küldöttség között felmerült eszmecsere és nézetkülönbség megvitatása után tetemes szótöbbséggel határoztatik: miszerint a rabbiválasztás érdekében folyó hó 30-án délután 2 órára, az összes választóképes hitközségi tago

1.) Szegedi Izr. Hitk. jegyzőkönyve 1878 junius 9.—17.

általános közgyűlésre meghivó ív utján összehivandók. Ezzel kapcsolatban Weisz Károly, Ujhely Ignátz, Dr. Iritz Ignác, Blau Jakab, Mayer Sándor, Steiner L. József és Weisz Hermann urakból álló bizottság azzal menesztettek a rabbi urhoz, miszerint őt felkérnék, hogy még jövő szombaton át maradna közöttünk, — a közgyűlés pedig tovább ülésez. Weisz Károly a közgyűléshez visszatérvén előadja, miszerint Seltmann Lajos rabbi ur az ajánlatot köszönettel elfogadja. Tudomásul vétetik."[1])

E határozat értelmében még március 30-án megtörténik a rabbiválasztó ősgyűlés, amelyről a következő jegyzőkönyv számol be: „Felvétetett 1879. március hó 30-án a hitközség általános közgyűlésében. Jelenlevők: Deutsch Lipót elnök stb. (106 tag), Elnök üdvözli a szép számban egybegyült hitközségi tagokat, a közgyűlést megnyitottnak nyilvánitá, előadja: miszerint a közgyűlés folyó hó 23-án a képviseleti közgyűlés alkalmával Weisz Károly vezetése alatt megjelent 45 hitközségi tag kivánsága folytán, rabbi választás tárgyában lett összehívva miután azonban a rabbiválasztási ügy vezetésére kiküldött bizottság ebbeli munkálatát még be nem fejezte és kiküldetéséről véleményes jelentést nem tett, azon kérdést intézi a közgyűléshez, hogy a rabbiválasztás végrehajtassék-e e gyűlés folyama alatt, vagy pedig hivattatna még más rabbi is próbaszónoklatra? Az e tárgyban felmerült vita és nézetkülönbség megvitatása után, a nagy többség határozatilag kimondja a választás azonnali foganatosítását, a választás megkezdetett és daczára az eddigi véleménykülönbségnek ezen hitközség rabbijává Seltmann Lajos egyhangúlag megválasztatott. A választás megtörténte után, az éppen itt időzött rabbihoz egy Klein Sámuel mérnök, Czukor Márton, Dr. Iritz Ignác, Beregi Lajos, Schenk Bernát, Lusztig Mór, Bleier Márton, Löwy Ferenc, Hoffmann Farkas, Blau Jakab, Brunner Fülöp, Weisz Hermann és Weinstein Mór hitközségi tagokból álló küldöttség menesztetett, értesiteni őt a történtekről és meghivni a választás szinhelyére. A megválasztott rabbi a gyülésteremben megjelenvén, megválasztását megható szép magyar és német beszéddel köszönte meg, biztositván a választó közönséget ernyedetlen és buzgó hivataloskodásáról, — zajos éljenzés kiáltása után a közgyülés feloszlott."[2])

„A rom városból menekülőt tárt karokkal"[3]) fogadta tehát a vásárhelyi hitközség minden tagja. A népes gyülekezet mindezideig nélkülözni volt kénytelen azt a lelki vezetőt, aki az emancipáció után kibontakozott, vallási felfogásában sokszor rétegeződő és gyakran ellentéteket szitó egyedek lelkiségét közös nevezőre tudta volna hozni. Seltmann Lajost, páratlan lelkészi rátermettsége, a theológiában és világiakban egyaránt hatalmas tudása és nem utolsó sorban ragyogó elokvenciája, mindenképen alkalmassá tették erre a feladatra. Már székfoglaló beszédét is egyöntetü lelkesedéssel fogadja nem csupán gyülekezete, hanem a város közönsége is. Nagy és maradandó hatása volt a magyar szónak, amely először hangzott fel ajkán a vásárhelyi zsinagógában. A helyi zsidóság érzelmeinek adott kifejezést a sajtó, amikor igy ir megválasztása alkalmából: „Éreztük, hogy nagyon elmaradtunk, éreztük, hogy olyanok va-

1) Dr. Seltmann Imre: Seltmann Lajos főrabbi emlékezete: 8, 2.) U. o. 3.) Löw: Kétszáz beszéd II. 227.

gyunk, mint az elszéledt nyáj, azért hangoztattuk, hogy lelkipásztorra van szükségünk! S im! eljött egy fiatal ember, mondott egy beszédet s megválasztották, de nem: kikiáltották egyhangúlag papnak! S miért? mert magyarul prédikált! Volt itt előtte egy másik is, derék tudós férfiu, beszédei magvasak, velősek voltak, de nem tudott magyarul, nem kellet! S valóban, aki vásárhelyi zsidóknak papja akar lenni, legyen jó zsidó, jó pap, de legyen ám jó magyar is, szóban szivben egyaránt!... Ez érzetnek köszönheti ifju papunk megválasztatását, e közérzet oltotta a szivekbe és csalta minden ajakra azt a lelkesedést, mellyel fogadtuk, mikor még csak vendégünk volt s fogadjuk most, mikor már a mienk! A magyar szónak volt ily hatása, melyet az ő szája hangoztatott templomunkban először ily jól, ily ékesen!"[1])

Beköszöntő beszéde még 3 esztendő multával is lelkesedésre hangolja az arról megemlékező ujságirót: „S az csakugyan tény, hogy oly fenkölt szellemü s elfogultságtól annyira ment egyházi beszédet ritkán lehet hallani, milyen Seltmann ur beköszöntője volt. Ott voltunk személyesen, ott volt városunk közönségének felekezeti külömbség nélkül egy igen tekintélyes része: s mindnyájan a legnagyobb elismeréssel, sőt több! igaz lelkesültséggel hallgattuk végig az ifju, mivelt lelkü, magyar érzelmü rabbi szónoklatát."[2])

Seltmann Lajos 53 esztendeig töltötte be állását a vásárhelyi rabbi székben, de már pályája kezdetétől fogva utólérhetetlen müvészettel formált, mély tudással és csillogó szellemmel telitett, zamatos magyarsággal elmondott beszédeinek emelkedettségét szónoki minőségben, élete utolsó prédikációjáig mindvégig, a maga töretlenségében megtartotta, úgyhogy „finom fordulataiért, az Irás szellemes alkalmazásaiért, szentbeszédei városszerte eseményszámba mentek."[3])

Sokkal jelentősebb volt azonban mint beszédeinél, mint pedig feltünést keltő irodalmi és tudományos munkálkodásánál[4]) az a pasztorizációs munka, amelyet itt hivei körében több mint egy fél évszázad alatt elvégzett. Az 53 esztendős papi müködése valósággal rányomja bélyegét, a gyülekezet életére. Hiveit kivételes szelleme, tántorithatatlan egyénisége és szilárd jelleme, magnetikus erővel vonja magához és viszont „hálás igénytelensége, mindvégig idekötötte, ittmarasztalta."[5]) Ami, a több mint félszázados müködése alatt a vásárhelyi gyülekezetben történt, az az ő egyéniségének és szellemének nyomát mutatja.

Teljesedett tehát a vásárhelyi zsidóság kivánsága s az ujonnan megválasztott rabbi nagy figyelemmel várt müködését, meg is kezdi. Megreformálja a hitközség iskolájának vallásoktatását, amelynek keretében ezideig a biblia és héber nyelv tanitása nem sok helyet nyert. Át-

1.) Vásárhelyi Közlöny 1879 XI 25. 2) U. o. XIII 46. 3) Löw: Kétszáz beszéd II, 227 4.) Irodalmi munkássága koránt sincs arányban óriási tudományos felkészültségével. Beszédei közül alig néhány jelent meg nyomtatásban. Cikkei héber nyelven az Ocár ha Szifrut, a Hajehudi lapokban, az Imit évkönyvében, a Magyar Zsidó Szemlében jelentek meg. Önálló tudományos műve: A nő a talmudban. Irodalmi körökben is különös feltünést keltettek az Imit évkönyvekben megjelenő Életképei, amelyek ma sem vesztettek semmit csillogó irodalmi és művészi értékükből és hiven visszatükrözik egy nagy szellem alkotó készségét. 5) Dr. Seltmann: Seltmann Lajos főrabbi emlékezete. 10. 5) Löw Kétszáz beszéd II. 227.

veszi a helyi középiskolában tanuló nagyszámú ifjuság hitoktatását, amely rabbi hiányában, az elemi iskola tanitóira volt bizva. Templomi beszédeit kéthetenként felváltva magyar és német nyelven mondja el.

A hitközség nagy többségének ragaszkodása következtében 1881. november 27-én megtartott közgyülésen, Seltmann Lajos főrabbit véglegesitik állásában. Ekkor a véglegesitést a hitközség egy csekély hányada peticióval támadja meg. Jellemző felfogásukra az az érdekes helyi zsidó vonatkozású kortörténeti adat, hogy a választás ellen beadott panaszuk legkirivóbb és egyetlen felemlitett sérelme az volt, hogy Seltmann rabbi „egy programmot dolgozott ki, melyben követelte, hogy a 4 osztályú iskola növendékei a Mózes V. könyvét egészen, a Próféták iratait pedig nagyrészben héberül okvetlenül lefordítsák. Az izraelita végnélküli sok imákat könyv nélkül betanulják. . . .— igy akarta a vásárhelyi izr. ifjuságot felneveltetni".[1]) Ezt a peticiót későbben tartalma komolytalanságához méltóan, a felsőbb egyházi szervek elutasitották.

Ebben az időben éri el a hitközség fennállása óta legmagasabb lélekszámát. Az 1880-as conscripció feljegyzése szerint ekkor a hitközségben 400 család lakott, amely 1760 lelket számlált.[2])

Jellemző a hitközségi tagok vallásfelfogási külömbözőségére, hogy mig ezidőben bizonyára voltak a községnek orthodox érzelmü egyedei is, addig 1881-ben már Kun Miksa képviselőtestületi tag javaslatára, templomi orgona beszerzési alapja javára pénzt gyüjtenek.

1882-ben tisztujitó választást tart a hitközség s ez alkalommal a gyülekezet irányitásában eddig is jelentős szerepet vállalt Beregi Lajost választja meg elnökének a közgyülés. A város kereskedelmi élete e jelentős tényezőjének elnöki munkássága, új irányt jelent a hitközség müködésében és fejlődésében is. Elnöki székfoglaló beszédében jelzi már törekvéseinek fő célját; „És most Uraim, fel a munkára! Isten segitségével rakjuk le egyházi életünk alapjait oly szilárdan és erősen, hogy még a távol jövendő netán elkövetkezendő minden viharaival és megpróbáltatásaival szemben is dicsőségesen megállja helyét és fénye és tekintélye az idők multával, Isten dicsőségére növekedjék és gyarapodjék."[3])

Beregi Lajos elnöki működésének idejére esik az oroszországi véres pogromok következtében Nyugateurópába menekült zsidóknak megsegitését célzó gyüjtési akció megindítása. Az országos iroda felszólitására 200 forintot küld a hitközség e célra. Ez évben vásárhelyi református gyülekezetét látogatja meg Révész Bálint debreceni püspök, aki maga is felszólitotta hiveit a hazájukból kiüldözött orosz zsidók segélyezésére. Az akkor itt időző nemes humanizmussal telitett és a felekezetközi béke szolgálatában magasztos érzelmü főpapot, Seltmann Lajos főrabbi is üdvözli s beszéde a tiszaeszlári pör által megbolygatott időkben országos feltünést keltő hatást váltott ki, amelyről az egykori helyi sajtó igy számol be: „Ezen valóban szónoki képességre való jeles beszédet szünni nem akaró ovációban részesitette a jelen volt diszes társaság és igyekezett mindenki a szabadszellemü, szép képzettséggel biró

1.) Vásárhelyi Közlöny 1881, XIII. 48. 2.) „Emlékkönyve a h.m.vásárhelyi hitközségnek az 1880. évi augusztus hóban eszközölt Conscriptió szerint." Hitk. levéltár. 3) Jegyzőkönyv: 1882. jan. 12.

főrabbi úrral kezet szoritani. Majd felemelkedett városunk kitünő vendége: a püspök ur ő nagysága, eleibe ment nt. Seltmann Lajos urnak s átölelve őt, — megcsókolta. Engedtessék meg itt nekünk, hogy tisztünktől eltérőleg a történtekre néhány szóval, mely — bár városunk napi eseményéhez nem tartozik, de ezzel mégis szoros összefüggésben van, megemlékezzünk. Most midőn hazánkban az antiszemitaság annyira lábra kapott, itt Hódmezővásárhelyen, a reformáció szivében egyik legrégibb és legnagyobb ősi fészkében, Magyarország első református főpapja a helybeli református egyház tösgyökeres magyarsága előtt s annak „éljen" riadala között, testvéri csókkal tüntette ki azon hitfelekezet egyik papját, mely épp a mostani időben annyi zaklatásnak van kitéve. Révész Bálint a szabadszellemű kitünő magyar főpap, a református egyházkerület püspöke, nyiltan, mindenki szeme láttára s örömére megöleli és megcsókolja Hódmezővásárhely város zsidóságának főrabbiját, Seltmann Lajost. Örömmel konstatáljuk az esetet, hozzuk nyilvánosságra: hadd lássa Magyarország józan és értelmes lakossága, mint cselekszik főpapja, ki mint az „Urnak szolgája" bizonyára többet ért a talmudhoz, mint akárhány olyan antiszemita izgató szélcsap. Örömmel konstatáljuk e tényt ugy, hogy ez városunkban, a tiszta magyarság ősi hajlékában történt meg."[1])

Az új elnök működése nem csupán a hitközségi terhek előteremtésében nyilvánult meg, hanem főképen a hitközség iskolájának és intézményeinek fejlesztése voltak fő feladatai. A kehila benső életébe enged bepillantást nyernünk egy jellemző adat, amelyről a jegyzőkönyvek tesznek említést. D. F. hitközségi tagot ugyanis az elöljáróság előtt panasszal illeti a templom gondnoka, hogy nevezett hitközségi tag illetlen viselkedésével a templomi áhitatot megzavarta. Az elöljáróság D. F.-et bünösnek mondta ki s ezért reá a következő büntetést rótta: „Elnök elöadja Mandl Ignátz templomgondnok szóbeli panaszát, mely szerint D. F. őt Szimchasz Tóra reggel az istentisztelet alkalmával személyesen sértegette és a templomban botrányt okozott. Kérte ezért D. F. urat megbirságolni. Az elöljáróság megütközéssel veszi tudomásul az előadott panaszt, közmegegyezéssel határoztatik: miszerint D. F. botrányos magaviseletéért és a templomban elkövetett sértésért, — azon körülmények figyelembevétele után — hogy panaszlottat még eddig hasonnemű kihágás nem terheli — 4 szegény iskolásfiu felruházásában elmarasztaltassék." Még érdekesebb az, hogy „panaszlott D. F. a gyülés elé hivatván és elnök a reá szabott birságot előtte kihirdeté, — panaszlott az ellene felhozott panaszt beismervén, bocsánatot kért és a reá szabott birságot elfogadta."[2])

Általában a hitközség belső életének megszilárdulására és megélénkülésére mutatnak azok az intézkedések, amelyek ezidőben az elöljáróságot foglalkoztatják. Már ekkor müködött a hitközségben szegényeket segélyező egylet, mely a rászorulókat jelentős összegekkel támogatta. Külön iskolagondnok hatáskörébe tartozott a szegény iskolásgyermekek ruhával és élelemmel való ellátása és fontos feladatának tartotta a hitközség, hogy a zsidó árvákat kellő gondozásban részesitse s őket zsidó otthonokban helyezze el.

1.) Vásárhelyi Közlöny 1882. VI. 9 2.) Jegyzőkönyv 1882. okt. 8—81.

1882-ben Seltmann Lajos főrabbi indítványára a hitközség átiratban üdvözli az európai-hirü bécsi rabbit, Jellinek Adolfot, mig 1885-ben külön ülésen emlékezik meg a világ zsidóságának gyászáról, a nagy zsidó filantrop, Sir Moses Montefiore haláláról. Erről az ülésről szóló jegyzőkönyv szövege a következő: „Beregi Lajos hitközségi elnök mély megilletődéssel jelenti, hogy Sir Moses Montefiore, a zsidóság egyik legkimagaslóbb alakja elhunyt s inditványozza, hogy a közgyülés ebbeli fájdalmát jegyzőkönyvbe iktassa és mély részvétének átiratban is adjon kifejezést a gyászoló család iránt. A közgyűlés mély megilletődéssel veszi tudomásúl a zsidóságot ért nagy gyászesetet s áthatva azon meggyőződéstől, hogy az istenben boldogult Moses Montefiora elhalálozásával az egész zsidóságot pótolhatatlan vesztesség érte, — egyhangulag elhatározza, hogy Sir Moses Montefiore elhunyta fölötti nagy fájdalmát jegyzőkönyvileg megörökiti és erről valamint mély s őszinte részvétéről a gyászoló családot értesiti.“[1])

1888-ban esketési dijszabályzatot készit a hitközség, amely szerint a helyi tagok 5, a vidékiek pedig 3 fizetési osztályba soroztattak. 1889-ben pedig a hitközség elkésziti az új s az idők követelményeinek megfelelő alapszabályzatát, amelyet a minisztérium is jóváhagy. 1890-ben a hitközség állandó paplakás céljaira megvásárolja a Weisz Ignátz és felesége tulajdonát képező Ujvilág-utcai házat. A vételár egyrészét, 2000 forintot a Szentegylet bocsájtja a hitközség rendelkezésére, mig a fennmaradó 4000 forintot egyik helyi pénzintézet kölcsönként folyósitja.

Ez esztendőben egy országos vonatkozású zsidó felekezeti üggyel kapcsolatosan Seltmann Lajos, a vásárhelyi zsidóság papja, feltünést keltő cselekedetével gyarapitja amugyis mindég növekvő hirnevét. A vásárhelyi rabbi ugyanis, egy házassági ügyből kifolyólag nyiltan szembehelyezkedett a vallás és közoktatásügyi miniszter rendeletével. Löw Immánuel ismertette az Egyenlőség cimü lapban azt az esetet, mely a következő volt: „W. R. hódmezővásárhelyi lakosnő még 1885. évben nyujtott be egy folyamodványt a vallás- és közokt. minisztériumhoz, melyben az ottani izraelita hitközséget szándékolt másodszori házasságra lépésének kihirdetésére utasitani, esetleg magát a kihirdetés alól felmenteni kérte. Ezen ügyben a minisztérium a Magyarországi Izraeliták Országos Irodáját meghallgatván, ez a hódmezővásárhelyi rabbi úrtól bekivánt jelentés alapján oda nyilatkozott, hogy W. R. férjétől csak birói itélettel lett elválasztva, de zsidó házassági kötelék végfelbontásának bizonyitékául csakis a „Get“-levélnek szabályszerűen történt átadása és átvétele szolgálhat és minthogy ennek hiánya határozottan házassági akadályt képez, folyamodót kérelmével feltétlenül elutasitandónak tartja. A minisztérium az 1886. évi 4890. sz. a. rendeletében azt az álláspontot foglalta el, hogy „a kihirdetés tisztán az állam által előirt polgári aktus, melyet a rabbi teljesiteni tartozik“, utasitotta tehát a rabbit „legkomolyabban“ a kihirdetés eszközlésére és megjegyezte, hogy késedelmezés esetén azon joggal fog élni „mely a kancelláriai rendeletben a kihirdetések alól felmentések körül a polgári hatóságoknak fenntartatott“. A hódmezővásárhelyi izr. hitk. rabbija, a kihirdetést mégis megtagadta s

1) Jegyzőkönyv 1885. aug. 2.

ennélfogva folyamodó nőnek a kihirdetés alóli felmentés az 1886. évi 9990 sz. rend. megadatott oly megjegyzéssel, hogy „a házasság tényleges megkötésére Seltmann Lajos főrabbi nem kényszerithető.“ A miniszteri rendelet egyuttal a házasulandókat rabbijuk „illetékessége alól felszabaditotta és bármely rabbit vagy vallástanitót felhatalmazott arra, hogy a jegyeseket érvényesen összeadhassa. „Találtak is egy egyént, aki őket egybeadta és erről részükre bizonyitványt is kiállitott, melynek alapján folyamodtak a kultuszminiszterhez, hogy házasságuknak az izraelita esketési anyakönyvbe bevezetése elrendeltessék ...“

„Ime a bölcs miniszteri döntés szószerinti szövegében“:

...„Ezen itéletek által a házasság végleg és jogérvényesen felbontatott és mindkét házastársnak már jogerőre emelkedett birói itélet alapján joga van, hogy újabb, más házasságra léphessenek. Polgári magánjogi szempontból tehát egészen lényegtelen kérdés, hogy a válólevél átadatott és elfogadtatott-e? Ilyen körülmények között M. M. és W. R. által W. G. előtt 1886. évi április hó 6-án kötött házasság állami, illetve polgári magánjogi szempontból érvényesen kötöttnek, sőt ezen házasság a zsidó házassági jog értelmében is alakilag érvényesen kötöttnek tekintendő. Az érvényesen kötött házasság pedig az anyakönyvbe bevezetendő lévén, felhivom a közönséget, utasitsa a hódmezővásárhelyi izr. hitközség anyakönyvi kerületének anyakönyvvezetőjét, hogy a nőtlen M.M. és törvényesen elvált W. R. között 1886. évi április hó 6-án Hódmezővásárhelyen W. G. mint esketö, S. Zs., M. K. és S. H. mint tanuk előtt kötött házasságot a kezeinél lévő esketési anyakönyvbe- jelen rendeletem kelte és számára való hivatkozás mellett — utólagosan jegyezze be.“ ...

„Seltmann Lajos mint öntudatos és feladata magaslatán álló rabbi a miniszteri leiratnak nem engedelmeskedett, mert nem engedelmeskedhetett, amit a következő, ép oly érdekes, mint tanulságos feliratban fejtett ki:“

...„ezennel van szerencsém mély tisztelettel jelenteni, hogy a felhivásnak, miszerint a M. M. és W. R. között 1886. évi április hó 6-án W. G. közvetitésével létrejött állitólagos házasságot a kezeimnél lévő esketési anyakönyvbe bejegyezzem, legnagyobb sajnálatomra azon indokból nem tehetek eleget: Mert W. R. a zsidó házassági jog szerint kétségtelenül férjezett K. D.-nénak tekintendő mindaddig, mig ugyanezen házassági jog szabványai szerint férjétől, K. D.-tól el nem vált és miután én, a reám bizott házassági anyakönyvbe csupán csak a zsidó vallás szerint kötött házasságokat jegyzem be, világos, hogy az emlitett házasságot, mely ha törvényesnek nyilvánittatnék, egyenes arconütése volna azon vallásnak, melynek szolgálatában állok, az anyakönyvbe be nem iktathatom. . . . De még egy harmadik oknál fogva sem lehet az emlitett házasságot törvényesnek nyilvánitani, mivel az emlitett kancelláriai rendelet, mint az 1885. évi november hó 13-án 1924. sz. a. kiadott kultuszminiszteri rendelet, de még a tekintetes polgármester ur felhivásának alapjául szolgáló miniszteri leirat is világosan kimondja, hogy csak rabbi, rabbihelyettes vagy vallástanitó eszközölhet esketéseket, már pedig W. G. sem rabbihelyettes, sem nem vallástanitó, hanem egyszerüen, egy irni olvasni alig tudó házaló, aki egész hosszú életen át az

imádságos könyvön kivül más könyvet nem forgatott soha és az esketési funkcióra sem képességgel, sem jogosultsággal nem bir. Egy házaló által közvetitett házasságot pedig törvényesnek nyilvánitani, nemcsak hogy a közerkölcsiség rovására történhetnék, de valósággal arra szolgálhatna alkalmul, hogy a hivek a házasság szentségébe és komolyságába vetett bizalmát alaposan megingassa, melyet megengedhetőnek annál kevésbbé tartok, mert ha törvényeink szigorú büntetést szabnak a zugirászokra és kuruzslókra, mennyivel inkább kell sujtaniok a minden tudás nélküli kontárkodó papokat, kik az őket igénybe vevő tudatlan népnek nemcsak vagyonában, nemcsak egészségében, de hitében és boldogságában is helyrehozhatatlan kárt okozhatnak. Mindezek alapján tisztelettel kérem a Tekintetes Polgármester Urat, miszerint ezen nyilatkozatomat a Nagyméltóságú vall. és közokt. Miniszter Urhoz, ki az itt kifejtettek alapján a leiratában foglalt intézkedéshez bizonyára tovább ragaszkodni nem fog, sérelmes és vallási szabványainkba ütköző rendelkezéseinek megváltoztatása céljából fölterjeszteni méltóztassék."[1])

Ezen bátor önérzetes és a papi, valamint a zsidó felekezet méltóságát megvédő cselekedetszámba menő kiállás büszke, örömmel töltötte el a hitközség előljáróságát, amely 1890. december 17-én foglalkozva ez üggyel, azonositva magát rabbijával „általános lelkesedéssel egyhangúlag" fogadta el dr. Wilheim Arnold ama inditványát, hogy „tekintettel azon körülményre, hogy a vallás és közoktatásügyi miniszter a helybeli rabbinak egy vallásunk szabályai ellenére kötött házasságnak az anyakönyvbe leendő bejegyzését meghagyta, inditványozza miszerint a miniszternek ezen sérelmes és autonómiánkba ütköző rendelkezése ellen, a kormányhoz felirat intéztessék és ezen felirat pártolás végett a többi hitközségeknek is megküldessék.[2]) De ezenkivül a Magyar Izraeliták Országos Irodájának vezetősége is erre vonatkozólag úgy nyilatkozott, hogy „egyenesen Seltmann, Hódmezővásárhely derék főrabbija önérzetes fellépésének köszönhető, hogy a tudatlanság és vétkes gondatlanság leálcáztatott, de közvetve nagy az ő érdeme abban is, hogy a felekezet nyilt sebét képező házassági judikatura megváltoztatásának kérdése az itt szóbanforgó ügy megbotránkoztató részleteinél fogva aktuális jelentőségre vergődött."[3]) Amikor pedig ezen ügy Seltmann Lajos főrabbi részéről befejezést nyert, ugyancsak „Dr. Wilheim Arnold iskolaszéki elnök inditványozza, hogy Seltmann főrabbi úrnak, az országszerte ismeretessé vált házassági ügyben a vallás és közoktatásügyi miniszternek vallási dogmáinkba való beavatkozásával szemben tanusitott bátor és erélyes magatartásáért, köszönet szavaztassék és ugyanő hitközségünk támogatásáról biztositassék. Az inditvány általános lelkesedéssel egyhangúlag elfogadtatván, a jegyzőkönyvbe foglalt köszönetnyilvánitás Beregi Lajos elnöklete alatt Böhm Sámuel, Dr. Wilheim Arnold, Neumann József, Kánitzer Adolf, Kohn Mór és Kun Mór tagokból álló bizottság által rabbi urnak átadatni határoztatik."[4])

A hitközség ezidőben is igyekszik kivenni részét az általános vo-

1.) Löw: A vásárhelyi eset Egyenlőség. 1890—47 2) Jegyzőkönyv 1890. dec. 17—55. 3.) Mezey Ferenc: Észrevételek. Magyar Zsidó Szemle 1891. 4.) Jegyzőkönyv 1891 január 25—12

natkozású emberbaráti áldozatosságból is. Igy például ez évben is néhány nap alatt 900 forintot gyüjt tagjai között, az Oroszországból kiüldözött zsidók felsegitésére, amely összeget Hatvani Deutsch Bernáthoz, az országos bizottság pénztárosához juttat el.

1892-ben nagy fénnyel ünnepli meg a vásárhelyi zsidóság I. Ferenc József 25 éves koronázási jubileumát, melyet nem csupán az ünnepélyes templomi istentisztelet tett emlékezetessé, hanem az a tény is, hogy ez alkalommal a hitközség 200 forintos alapitványt tesz, amelynek kamatait minden évben az iskola két szegénysorsú növendéke nyeri el. A hitközségi előljáróság gondolkodására vall és magyaros szellemét tükrözi vissza ez évben megtartott egyik közgyűlési határozata, amely szerint egyik budapesti jótékonysági egylet kérését azzal az indokkal utasitja el, hogy azt tárgyalás alá sem bocsájtja, minthogy átirata német nyelven van szerkesztve.[1])

Beregi Lajos, aki előbb 1882-től 1888-ig volt a hitközség elnöke, majd pedig újból 1891-től kezdődően tölti be ezt a tisztségét, tiszteletreméltó buzgólkodással fáradozik azon, hogy a hitközség intézményeit fejlessze és vagyonát gyarapitsa. Már első elnöksége idejében 1884. január 23-án megtartott közgyűlésen felveti azt a már régebben is ismertetett tervét, hogy „. . . az ódonszerű és átalakitásra nem érdemes épület helyére épittessék egy, a szükségeknek és az igényeknek megfelelő épület, de emellett olyat, mely azon térnek, ahol áll, mely maholnap a város egyik legszebb tere lesz, diszére legyen, magától értetődik, hogy az épület emeletes lenne és felső része szolgálna hitközségi célokra, alsó része pedig üzleteknek lenne kiadható."[2]) De a hitközségi székház felépitése, habár ezt a javaslatot követőleg többször is szerepel a gyűlések tárgysorozatában,[3]) kedvezőtlen körülmények következtében nem valósulhatott meg ez időben.

Beregi Lajos második elnöki ciklusa alatt 1893-ban ismét, most már határozott formában felveti a hitközségi székház felépitésének tervét. Inditványát a közgyűlés egyhangúlag teszi magáévá s a terv kivitelének megkönnyitése céljából bizottságot szerveznek, amelynek tagjai Beregi Lajos elnöklete alatt a következők voltak: Neumann József, ifj. Müller Lajos, Grossmann Adolf, Brunner Adolf, Dániel Ármin, Bauer Sándor, Czukor Márton, Fischer Jakab, Keleti Adolf, Kun Mór és Ujhelyi József.[4])

A bizottság munkája gyorsan halad a megvalósulás stádiuma felé s még ez év márciusában elkészül a székház terve is. Az épület tervezője Petrec Pál épitész, aki az épitésre előirányzott kiadásokat 34.000 forintban állapitja meg. Bár a hitközség még ekkor nem döntött a szükséges fedezet előteremtéséről, már május 4-én megtörténik az alapkő letétele s a megindulo épitkezés előálló költségeit a tehetősebb hitközségi tagok váltófedezetére felvett kölcsönökből fedezik. Később a székházépitésnek 1894-ben történt befejezésekor a hitközség, a hmvásárhelyi takarékpénztártól vesz fel 35 éves törlesztésre 30.000 forintot, a hiányzó

1.) Jegyzőkönyv 1892. május 8—18. 2.) U. o. 1884. január 23. 18. 3.) U o 1884. február 17. március 2, 1889. március 14. 4.) U. o. 1893. febr. 28—17.

összeg egy részét 3000 forintot a helybeli Szentegylet, 2500 forintot pedig a Nőegylet bocsájt kamatmentesen, a hitközség rendelkezésére.

A maga egyszerűségében is monumentális emeletes székház földszintén kávéház volt, míg emeletét tisztviselő lakások és a hitközség jegyzői irodája, valamint a méreteiben is impozáns diszterem foglalta el. Az új épület nem csupán a város egyik diszes épülete lett, de méreteiben és formájában a legnagyobb magyarhoni gyülekezetnek is dicséretére vált volna. A székház felépitésével járó adósság tetemesen megnövesztette a hitközség költségvetését, úgyhogy az 1895-ben már 12.599 forint végösszeget tett ki. De mindezek sem gátolták meg a hitközséget abban, hogy szociális, kulturális és egyébirányú kötelezettségének eleget tegyen.

1894-ben a hitkőzség azoknak első sorában van, akik a budapesti Kossuth szobor felállitási költségéhez hozzájárulnak, míg 1896-ban az Orsz. Magyar Izraelita Közalapra 1000 forintos hozzájárulást szavaznak meg, melyet 10 éven keresztül évi 100 forintos részletekben törlesztenek.

A hitközség vallási életének szilárdságát és közéletének lehiggadtságát mutatja ez időben egy inditványnak hatása, amelyet az előljárósághoz intézett annak egyik tagja, a vegyes házasságok tárgyában. Az inditványról a következő jegyzőkönyv számol be: „Az előljáróság beterjeszti Bauer Sándor hitközségi képviselőnek a hitközségi elnökhöz intézett irásban nyujtott következő interpellációját: 1.) Milyen állást foglal el a tek. Elnök ur s vele a tek. előljáróság a rabbi konferencia határozataival szemben, megengedhetőnek tartja-e, hogy az ottani határozatok hitközségünkben is érvényesüljenek és ha nem, intézett-e már kérdést vagy szándékozik-e olyat a főtisztelendő rabbi úrhoz intézni az iránt, hogy mely gyakorlatot szándékozik ő a jövőben különböző vallásuak vagy törvényesen elváltak azon kivánságaival szemben követni, hogy házasságuk felekezetünk szertartásai szerint is megköttessék, szintúgy az ily házasságokból származó és törvényszerint felekezetünkhöz tartozó gyermekekkel szemben. 2.) Nem tartja-e a tek. Elnök ur és vele együtt a tek. előljáróság szükségesnek, hogy azon esetben, ha a főtisztelendő rabbi ur a konferencia többségének határozataihoz ragaszkodnék, hogy mindenkor hangoztatott vallásos tanainknak és hazafias kötelezettségünknek megfelelően az ország törvényeihez hitközségünk is alkalmazkodjék és azoknak megfelelő intézkedések minden körülmények között létesittessenek. Mely interpelláció az előljáróság által tárgyalás alá vétetvén azon javaslattal terjesztetik be a hitközségi közgyűléshez, miszerint anélkül, hogy az inditvány részleteinek tárgyalásába a közgyűlés ez alkalommal belebocsájtkoznék, mondja ki a közgyűlés egyszerüen azt, hogy Rosenberg Sándor aradi rabbi úrnak a rabbikonferencia által elvetett, a vegyes házasságok megáldására vonatkozó szabadelvü és hazafias inditványát üdvözli s helyesli és Seltmann Lajos rabbi úrhoz intézendő átiratban adjon kifejezést annak, miszerint örömmel fogadná és őt arra fel is kéri, hogy a vegyes házaspárok megáldásának kérdésében szintén ilyen álláspontra helyezkedni sziveskedjék.“[1])

1) Jegyzőkönyv 1895. október 27—84.

Anélkül azonban, hogy a szokatlan és tradicióellenes határozat a közgyűlésben nagyobb összetüzésre, vagy az ellentétek kirobbanására adott volna okot, a gyűlés bölcs higgadtsággal ugy határozott, hogy miután: „a kérdéshez pro és kontra többen hozzászólván, minthogy az interpelláció és az abból folyó előljárósági inditvány a tárgysorozatba felvéve nem volt s igy az kellő megfontolás tárgyát sem képezhette, ezen tárgy egyelőre a napirendről levétetni határoztatik."[1])

Ugyanez a nemes mértékletesség nyilatkozott meg a hitközség vezetőségének véleménynyilvánitásában, amikor e tárgyra vonatkozólag a pécsi hitközség átiratát tárgyalja a közgyűlés, amely szerint „a vegyes házasságok megáldását kivánatosnak tartja és ezen határozatát közli a nagyobb hazai hitközségekkel állásfoglalás végett", a felelet az volt, hogy „a közgyűlés beható tanácskozás és hosszabb vita után szótöbbséggel elhatározza, hogy a pécsi izr. hitközség átirata felett napirendre tér."[2])

1894-től kezdődően a hitközség adminisztrációjában is változás áll be. A mindég szaporodó munkát a hitközség jegyzője egyedül elvégezni képtelen, azért mellé könyvelőt alkalmaznak. A hitközség első ilyen alkalmazottja Bleyer Mór volt. A jegyző a hitközség fogalmazási ügykörét, a jegyzőkönyvek vezetését vállalta, mig a könyvelő az adminisztrativ ügyeket, az adók behajtását, a vágójegyek eladását stb. végezte. A jegyzői tisztet 1897-től kezdődően tisztetetbeli állássá alakitották át s azt először a hitközség képviselőtestületének két tagja Ániszfeld Sándor és Fischer Jakab vállalták el.

1895-ben a város tanácsa felszólitja a hitközség előljáróságát, hogy Szeremlei Sámuel református lelkész által megirandó s a város történetét tárgyaló könyvhöz a hitközségre vonatkozó adatokat bocsássa a szerző rendelkezésére. A hitközség vezetősége készségesen tesz eleget e kérésnek, de egyben emelkedettebb felfogására vall az, hogy ez alkalommal megragadja az alkalmat arra is, hogy megbizatást adjon az iskola tudós igazgatójának, Kemény Simon tanitónak, a hitközség és az iskola történetének megirására. Kemény, 1896-ban el is készült az iskola történetének megirásával s az nyomtatásban is napvilágot lát.[3])

A hitközség ezidőben már a haladó szellemű hitközségek útjain jár. Ezt bizonyitja az is, hogy 1897-ben a templomban orgona beépitését határozza el. Az erre megválasztott szervező bizottság rövid idő leforgása alatt 2898 forintot gyüjt össze s még ez évben Sonkenics János szegedi orgonakészitővel 3050 forintért megépitteti a templom orgonáját. A hitközség úgy határoz, hogy az orgonát a templom nyugati falánál lévő női karzat padjai mögé helyezi el. Ezt követi a rendszeres templomkórus megszervezése, mely 1899-ben meg is alakul.

1902-ben Bauer Mór inditványára elhatározza a közgyülés azt, hogy a templomban ezentúl a szónoklatok nyelve kizárólagosan magyar lehet, igy a nagyréha német nyelven elmondott beszédek ez időtől fogva teljesen megszűntek, ami természetes is volt, hiszen a legidősebb generáció is magyar nyelven beszélt már akkor.[4])

1) Jegyzőkönyv 1904. junius 22 2.) U. ö. 1896. jan. 26—11. 3.) Kemény Simon A Hódmezővásárhelyi Izr. Népiskola története 1896 4.) Jegyzőkönyv 1902, szept. 7.

A hitközség 1903-ban a meglévő alapszabályai mellett elkészíti gyüléseinek ügyrend tervezetét is, amely pontosan meghatározza az ülések tárgysorozatának rendjét és körülírja a gyűlések lefolytatásának módját. Ezidőben ujra szomorú alkalom adódik arra, hogy a vásárhelyi gyülekezet áldozatosságát kinyilvánithassa. Az ujabb oroszországi véres pogromok áldozatainak hozzátartozói számára megindult gyüjtés alkalmával ugyanis a hitközség 100 koronával, tagjai pedig 941 koronával járulnak hozzá a szerencsétlenek megsegitéséhez.

1904-ben nagy ünnepe volt a hitközség egyetemének. Ez év június 22-én töltötte be negyedszázados jubileumát a hitközség lelki életének vezetője, Seltmann Lajos főrabbi. Az e napon megtartott ünnepélyes közgyűlés lefolyásáról a következő jegyzőkönyv számol be: „Beregi Lajos hitközségi elnök meleg szavak kiséretében terjeszti elő a hitközség közgyülése által, a Seltmann Lajos 25 éves működése alkalmából rendezendő jubileum előkészitésére kiküldött bizottság azon javaslatát, hogy az ünnepély tisztán a hitközség képviseletének keretében tartassék meg és ezen célból egy ünnepi közgyűlés tartassék, melynek a főtisztelendő főrabbi ur müködését méltató jegyzőkönyvi kivonata a jubiláns főrabbi úrnak az előljáróság által nyujtassék át.“ [1]) A folyton munkálkodó és ékesszavú tanitómester iránt megnyilatkozó szeretet és tisztelet csendül ki, a hálásan érző hitközség átiratának minden szavából, amely egyszersmind a gyülekezet benső harmoniáját is visszatükrözte.

A következő évben a hitközség hálája elnöke, Beregi Lajos felé fordul, aki 1905-ben elnöki müködésének 25 esztendős évfordulójához érkezik el. Keleti Adolf javaslatára nevezett vezetésével bizottság alakul, amelynek inditványára a közgyűlés elhatározza azt, hogy a hitközség megfesteti kiváló elnöke arcképét s egyben ünnepélyes keretek között juttatja kifejezésre nagyrabecsülését, a 25 év óta lankadatlanúl dolgozó vezetője iránt. 1905. december 29-én folyt le az ünnepély, mely nem csupán a hitközség házi ünnepsége volt, de azon a város akkori vezetősége, Vásárhely szine-java felekezeti különbség nélkül jelen volt. A jubileumi ünnepélyt rendező bizottság megbizásából Seltmann Lajos főrabbi mondott beszédet, méltatta Beregi Lajos bokros érdemeit s vázolta önzetlen buzgólkodását, amelyet a hitközség érdekében oly önzetlenül kifejtett.

A jubiláló elnök multjához híven még ez évben újabb nagyszabású tervet indit el a megvalósulás felé ; a hitközség templomának átalakitásával kapcsolatosan.

Ez időben már 50 esztendeje mult annak, hogy felépült a hitközség temploma, amelynek tetőszerkezete az idő viszontagságai következtében annyira tönkrement, hogy a hitközség előljárósága szükségesnek tartotta annak megjavitását. Beregi Lajos elnök javaslata következtében azonban a javitási munkák terve mindinkább megérlelte azt a gondolatot hogy renoválás helyett a templomot átalakitsák, újjáépitsék. 1905. november 12-én megtartott ülésen a közgyűlés végleg elhatározza a templom átalakitását s ezen célból az elnök vezetése alatt egy 30 tagból álló bizottságot választot, amely bizottság 1906-ban tervpályázatot hirdetett.

1.) Jegyzőkönyv 1904 junius 22—28.

De minthogy ez eredménytelen maradt, a bizottság javaslatára a hitközség még ez évben megbizta Müller Miksa szegedi műépitészt a tervek kidolgozásával, aki 67.900 korona költségvetés keretében elkészitette az ujjáépülő templom tervét. A tervezet alapján a régi templomépület teljes átalakitáson ment keresztül, minthogy az előirányzott költségben benne foglaltatott: a) a templom menyezetének vasbetonból való elkészitése, b) a női templom lépcsőházának tüzbiztos anyagokból való elkészitése, c) a templom új homlokzatának kiépitése, d) az orgonának a templom keleti oldalára leendő áthelyezése és ez által 140 új női ülés elhelyezése és új padokkal való ellátása, valamint új szentély (ál memor) épitése. Ez azonban később még módosult is, minthogy uj szines diszablakokkal és új padokkal cserélték fel a régieket, ugyhogy végeredményben az előirányzott összeg helyett közel 100.000 koronába került az eredetileg 50.000 koronára kontemplált munka. A nagyszabású épitkezés 1906 október 15-én kezdődött el és véglegesen 1908 szeptember havában fejeződött be. Ekkor nyerte el hitközségünk temploma mai külső és belső formáját. A hitközség előljárósága a templom újjáépitéséről „Jelentés a hmvásárhelyi izraelita imaház épitéséről az adományozók névsorával"[1]) cimen összefoglaló jelentést adott ki. Ennek alapján nem lehet megindultság nélkül regisztrálni a vásárhelyi gyülekezet buzgó erőfeszitését, hogy alig néhány esztendővel az impozáns székház felépitése után. újabb nagy cselekedetével, nemes áldozatkészségével, hogyan avatja a maga évtizedét, a hitközség ideális alkotó hőskorává. Csupa tevékenység, merő idealizmus és tettekkel megigazolt nagy rajongás a felekezettel és a kehilával szemben.

Az emlitett templomépitési költség nagy összegét egyrészt kölcsönből, másrészt a hivek templomépitési megadóztatásából, a fennmaradó összeget pedig adományokból fedezték. Az utóbbiak sorában is első helyen áll, 2600 koronás készpénzadományával Beregi Lajos elnök. Ámbár a város nem járul hozzá a templomépités költségeihez, azt a hitközség teljesen a maga erejéből és hiveink adományaiból fedezi, — mégis megörökitésre méltó az a felemelő tény ezzel kapcsolatosan, amelyet Beregi Lajos elnök 1907 február 3-án megtartott ülésen jelent be, hogy „Tereh Gyula ref. lelkész személyesen megjelent nála és előadta, hogy ő várta miszerint templomunk épitésére gyüjtőivek fognak kibocsájtatni adományok gyüjtésére, de mivel a hitközség templomának céljára gyüjtést nem eszközölt, 10 koronát ad át, hogy ez mint szerény adomány az ő részéről fogadtassék el."[2])

A templom ünnepélyes felavatása kedvezőtlen viszonyok miatt elmaradt. Az első istentiszteletet az új templomban 5668 (1908) Ros Hasanah ünnepén tartották, amikor Seltmann Lajos főrabbi beszédében méltatta, a templomépités nagy jetentőségét.

1909. július 10-én mozgalmas napja van ismét a gyülekezetnek. A XXII. Községkerület ugyanis itt tartja meg rendes évi ülését. A következő esztendőben pedig módot talál arra a hitközség, hogy meleg szeretettel ünnepelje alelnökét, Neumann Józsefet 80-ik születése napja alkalmával. Az ünnepi közgyűlésen a hitközség elnöke méltatja jubiláris

1.) Hmvásárhely 1909. 2.) Jegyzőkönyv 1907. február 3.—21.

elnöktársa 50 esztendős hitéleti munkásságát, aki ekkor már egyedül volt életben azok közül, akik az első templomépitésnél is tevékenykedtek.

1910-ben mélységes gyász szakad a vásárhelyi gyülekezetre. A közel 30 esztendőn keresztül alkotó, irányitó és áldozatos lelkű elnökének, Beregi Lajosnak halálát jelenti a november 28-án megtartott hitközségi és szentegyleti közös gyászülésen, Neumann József alelnök. A nagy vesztesség bensőséges átérzése megállitja a hitközség jelenéért és jövőjéért aggódó lelkek tevékenységét és a jegyzőkönyvek adatai bizonyitják, hogy ez alkalommal a hitközség egyeteme megérezte azt, hogy egyik legnagyobb fiát, legtevékenyebb elnökét vesztette el. Kétségtelen, hogy indokolt volt a hitközség mélységes gyásza, mert Beregi Lajos valóban nem csupán a nagy hitközségi vezetők első sorába tartozott, de puritán közéleti szereplésével is mindég a köz javára törekedett. Nagy lélek, melegszivű ember és hitének, felekezetének hűséges fia volt, aki a székház felépitésével és a templom ujjáalakitásával, a vásárhelyi gyülekezet mind a mai napig egyedüli értékeivel, maradandóan bevéste nevét a hitközség történetébe.

Helyére, a következő évben, Ániszfeld Sándort állitja a hitközség bizalma, aki már szintén évtizedek óta dolgozott a hitközségi életben s aki tiszteletreméltó buzgólkodással igyekezett folytatni, nagynevű elődjének munkáját.

1911-ben az előljáróság a szabadkai hitközség első felszólitására azonnal csatlakozik a magyar zsidóság unifikációs mozgalmához s a közgyülés megbizta főrabbiját, elnökét, valamint dr. Weisz Adolf és Steiner Ferenc előljárókat, hogy a mozgalom által összehivott budapesti gyülésen képviseljék a hitközséget.

1913-ban az előljáróság régtől fogva fennálló problémát old meg. A hitközségnek már évtizedek óta óhaja volt, hogy megfelelő paplakást épittessen. Ez év február 16-án tartott ülésen elhatározza a közgyülés, hogy e célból megvásárolja a Csáky Albin-tér egyik házát, amelyet lebontat s telkén főrabbija és főkántora számára lakást épittet. Reich Ede főmérnök, dijmentesen elkészíti az épitkezés tervét, amely szerint Kiss Bálint és Matók Imre épitőmesterek 20.000 koronás költség keretében felépitik a hitközség ma is emlitett célokat szolgáló új épületeit.

Az új előljáróságnak ez volt első nagyobbszabású ténykedése, amikor a békés fejlődés, az alkotó tevékenység szabályos ütemét világszerte megállitja, az 1914-ben bekövetkezett világháború kitörése s ez egy csapásra olyan légkört teremtett, amely lehetetlenné tette azt, hogy a szép eredményekkel méltán dicsekvő vásárhelyi gyülekezet továbbfolytassa, a hitközség érdekében kifejtett tevékenységét.

III.

A világháború és a forradalom.

Hitélet 1914-től 1932-ig.

Az 1914-ben kitört világháború, a vásárhelyi zsidóság lelki és fizikai erejét teljes egészében a honfiui kötelességek teljesitésének első vonalába állitja. A hitközségi tagok jelentős része katonai szolgálatot teljesit s ennek következtében a hitközségi élet eddigi tapasztalt mozgalmassága, szinte teljesen megbénult. Mi sem bizonyitja ezt jobban mint az a tény, hogy 1914-ben a háború kitörését követő hónapokban, az első hitközségi ülést csak november 8-án tartják meg. Ugyanez a jelenség tapasztalható azonban a háború következő éveiben is: 1915-ben három, 1916-ban öt, 1917-ben öt és 1918-ban csak négy ülést tart a hitközség elöljárósága. Az emlitett üléseken is nagyrészt a háborúval kapcsolatos kérdések megoldását igyekeztek megvalósitani. Míg a hitközség hadköteles tagjai a különböző harctereken teljesitenek szolgálatot, addig az itthonmaradottak is kiveszik részüket, a kötelesség teljesitéséből. Igy a zsidó iskola tanulói már a háború első évében a harcoló katonák részére jelentős számú téli ruhafelszerelést készitenek, a hitközség és a szentegylet pedig együttesen tart fenn kórházat, a sebesültek számára.

De számosan hoznak áldozatot anyagi téren is; hadikölcsön jegyzésével és a hadirokkantak számára történt gyüjtésekhez való hozzájárulásukkal.

Ezenkivül, a 4 esztendős háború alatt a hitközség benső életében semminéven nevezett jelentős esemény nem történt, hiszen a háborúval járó gondok és aggodalmak teljesen lekötötték a hitközségi tagok minden erőfeszitését.

1917-ben a hitközség számos tagjának távollétére való tekintettel elhatározza a közgyűlés, hogy a háború tartama alatt, nem tart új választásokat.

Minthogy a hadbavonultak, a hitközségi adó fizetésének kötelezettsége alól nagyrészt mentesitve voltak, súlyos gondot okozott a vezetőségnek az anyagi eszközök előteremtése, amellyel a hitközség és intézményeinek fenntartását biztositani tudták.

1918-ban Pollák Sándor gazdasági előljáró tesz 2300 koronás alapitványt, amelynek célja a tisztviselők nyugdijalapjának megteremtése lett volna. Ez az összeg azonban a háború végével értékben löcsökkent, minthogy értékét vesztette a hitközség minden jelentős alapitványa is.

Ma már nem állapitható meg pontosan, hogy a hitközségnek hány tagja vett részt a világháborúban, de kétségtelen az, hogy a vásárhelyi zsidóság számarányához mérten, jelentősen kivette részét abból a küzdelemből, amelyet nemcsak az érzésben és nyelvben, de a közös sors tudatában összeforrott más felekezetű magyarsággal, a hazáért és a nemzetért megvivott. Attól eltekintve, hogy számos zsidó hadviselt kapott vitézségi érmet, jó néhány pedig az idegen fogság keserü kenyerén sinylődött, semmisem bizonyitja jobban a gyülekezet fiainak háborús kötelességteljesitését mint éppen az, hogy tagjai közül 30-an áldozták életüket a különböző csatatereken. A háborúban elesett vásárhelyi zsidók dicső névsora a következő:

Dr. Langfelder Arthur őrnagy-orvos, Schillinger Mihály főhadnagy, dr. Engel László hadnagy, dr. Erdős Gyula hadnagy, Szilárd Ferenc hadnagy, Téván István hadnagy, Horovitz Imre zászlós, Popper Imre zászlós, Popper Pál hadapród, Gonda Ernő hadapród, Fleiszig Ignátz őrmester, Grossz Ernő őrmester, Hochhauser Márton őrmester, Hacsek Zoltán szakaszvezető, Deutsch Imre tizedes, Weisz Imre önkéntes tizedes, dr. Wilheim Károly önkéntes tizedes, Szántó Béla, Berg István, Dobosi Zoltán, Eisler Dezső, Engel Ferenc, Fein Márton, Hacsek József, Kardos Hugó, Patzauer Béla, Schwartz Ignátz, Spitzer József, Singer József, Wertheimer Dezső honvédek.

A háborút követő forradalmaktól szinte teljesen távoltartotta magát a vásárhelyi zsidóság,[1]) sőt nem egy található ma is közöttük, aki részt vett az ellenforradalom szegedi tisztigárdájában. Ugyancsak innen vitték el a kommunisták mint tuszokat a következő vásárhelyi zsidókat: Keleti Adolfot, Groák Dezsőt, Kis Bertalant, Lampel Jakabot és Toffler Fülöpöt. A kommunizmus alatt Vásárhelyen garázdálkodó terrorcsapatok helyi áldozata 3 zsidó ember volt, névszerint Weisz Mihály bornagykereskedő és fia Weisz Henrik, valamint Havas Henrik mozgófényképszinház tulajdonos, akiket 1919. április 26-án bestiális kegyetlenséggel, otthonukból elhurcolva, kivégeztek. Az ezt követő román megszállás szintén megkövetelte a vásárhelyi mártir magyarok között, a maga zsidó áldozatát is. Strasser Gábor iparossegédet végezték ki 1919 juliusában a románok.

A vásárhelyi zsidóság tehát meghozta véráldozatát akkor is, amidőn a forradalmak pusztitó vihara száguldott át a háború szenvedéseitől megtépázott országon. Csak lassan indult meg ujra a trianoni béklyótól lekötött hazában, a vásárhelyi zsidó gyülekezet ujból megkezdett munkájának üteme.

1919-ben békeszerető, bölcslelkü főpásztorának, Seltmann Lajosnak 40 éves jubileumát ünnepli meg a gyülekezet.

A közállapotok konszolidációjával együtt, megindul a hitközség benső életének további fejlődése is. 1921-ben a már 3 esztendővel ezelőtt felvetett tisztviselő nyugdijalap tervét valósitja meg a hitközség és elkésziti nyugdijszabályzatát.

A felekezetközi békének, e városban megnyilatkozó nagy bizony-

1. Dr. László Jenő: A forradalom története Hódmezővásárhelyen. 1924

ságát jelezte 1921-ben két esemény is. Ez évben Szeremlei Sámuelt, a vásárhelyi református gyülekezet nagytudású lelkipásztorát, a város krónikását üdvözli a hitközség abból az alkalomból, hogy 50 éves lelkészi szolgálatát betölti. A hitközség üdvözlő levelére válaszolva igy ír a tudós pap: „Hálás elismeréssel és köszönettel vettem itteni lelkészkedésem 50-ik évfordulója alkalmából a magam és egyházam irányában kifejezett szives üdvözletüket. Habár természetesnek lehet találni, hogy egyházunk és az én igénytelenségem szabadságra és egyenlőségre törekszünk s ez méltánylásra talál izraelita atyánkfiai hitközségénél is, mely hitének fő bizonyságait ugyanazon szent forrásból meriti melyre mi is támaszkodunk s amely forrás a folytonos tökéletesedést és az atyafiui szeretet teszi első törvényünkké: mindazonáltal kiváló örömömre szolgál, hogy gondolataim és érzelmeim ilyetén találkozásának és egységének jeléül tekinthetem fentebbi hozzám intézett, engem igen megtisztelő soraikat is, — mint visszhangját annak a kiáltó szónak, melyet én mind élő szóval, mind irásban oly sok évtized óta hangoztatok és terjesztek. Szivemből kivánom, hogy árassza a mi közös mennyei Atyánk áldását egész hitközségükre s különösen annak tisztelt és szeretett rabbijára és elnökére a szerint, amint az irás mondja: Jevárechechá Ádonáj vejismerecha; jáer Ádonáj pánáv élecha vichunekka; jiszá Ádonáj pánáv élechá vejászém lecha sálom. Őszinte tisztelettel vagyok: Szeremley Sámuel református lelkész.“[1])

Ugyancsak ez esztendőben látogatja meg vásárhelyi hiveit Balthazár Dezső debreceni püspök, akit a hitközség nevében Seltmann főrabbi üdvözöl, a gyülekezet pedig mély tisztelétéből fakadóan 20.000 koronás alapítványt tesz nevére a helyi református gimnáziumban. A fenkölt lelkű főpap, a magyar reformátusság európai hirű pásztora, a következő levelet intézi ez alkalommal a vásárhelyi hitközséghez: „Mélyen tisztelt Hitközség! Benső örömmel tölt el, hogy a hódmezővásárhelyi templom-jubileum alkalmul szolgált a hódmezővásárhelyi társadalom lelki emelkedettségének bebizonyitására. A lelki emelkedettség legklasszikusabb bizonysága a vallási béke, a lelki alacsonyságnak pedig a vallási türelmetlenség, annál inkább a vallási üldözés. Boldog vagyok, hogy a lelki emelkedettségbe én is bele adhattam a magam lelkének szerető melegségét s ezt az Önök lelkében jócselekedetek teremtő erejévé tehettem. Nagy megtiszteltetésnek veszem, hogy a Hódmezővásárhelyi Izraelita Hitközség ottani látogatásom emlékére igénytelen nevemre 20.0000 koronás ösztöndíj alapítványt méltoztatott tenni a református főgimnázium javára. Illesse érette hálás köszönet a nemeslelkű kezdeményezőt és a fénylő példája nyomán járó lelkeket. Én azt a zászlót, amire becses levelük céloz tovább is magasan tartva viszem előre, mert a szeretet nagy Istene adta kezembe a személyi válogatást nem ismerő mennyei Atya. Az emberi testvériség zászlója lesz zászlóm a sirig és a sírban összeomlott testem takarója, lelkemnek pedig égbevivő szárnya. Mindnyájukat szeretettel és áldáskéréssel köszöntöm.“[2])

1923. július havában a hitközség határozata folytán, a templom belső északi falán elhelyezik a hősök márvány emléktábláját, amely meg-

1.) Jegyzőkönyv 1921. — 153. 2.) U. o. 169

örökíti a világháborúban elesett zsidó hősök névsorát. Ünnepélyes felavatását az év július 8-án tartották meg.

1924-ben újból alkalma van a hitközségnek arra, hogy szerető megbecsüléssel forduljon főrabbija felé, aki ez évben tölti be 70-ik életévét.

1926-ban mély gyász sújtja a hitközséget elnökének, Ániszfeld Sándornak elhunytával. A hitközség építő szolgálatában hív lélekkel és példaadó áldozatossággal alkotó nagy elnökét vesztette el benne a vásárhelyi gyülekezet, akinek legnagyobb érdeme az volt, hogy az áldatlan viszonyok ellenére, a világháború viharában is meg tudta őrízni, sőt alkotásaival erősítette a hitközséget és annak intézményeit, átmentve azt egy nyugodtabb és fejlődésre alkalmasabbnak látszó korszak számára. Amikor két év mulva 1928-ban az őt követő dr. Szemző Miksa elnök javaslatára, a hitközség megfesttette tanácsterme számára arcképét, azt a város főispánja, polgármestere és notabilitásai jelenlétében ünnepélyes keretek között leleplezte; a megbecsülés nemcsupán az áldozatos életű ember emlékének szólott, aki vagyonának jelentős részét felekezeti különbség nélkül kulturális és szociális intézményekre hagyta, — kiemelkedve köztük, a hitközség részére tett 25 holdnyi föld alapítványa — de jelentette egyszersmind ama zsidó férfiú emlékének tiszteletét, aki hosszú évtizedeken keresztül, hűségesen dolgozó fia volt felekezetének, szorgos munkása városának és szolgálattevője minden nemes eszménynek.

Dr. Szemző Miksa elnöki székfoglaló beszédében jelzi törekvéseinek fő céljait, amelyet a következő négy pontban foglalt össze: „1. Hogy szeressük sokat szenvedő szerencsétlen hazánkat bárminő vihar és vész közepette is. 2. Féltő gonddal ápoljuk hitünket és vallásunkat és annak minden intézményét. 3. Tegyük lehetővé tisztviselőink tisztességes megélhetését. 4. A szűkölködőket tőlünk telhetőleg gyámolítsuk."[1])

Az ő elnökségének idejére esik a hitközség ifjúságának erőteljesebb kulturális törekvése. 1927. december 9-én tartott ülésen foglalkozik a hitközség előljárósága, a vásárhelyi zsidó ifjúság mozgalmával s örömmel teljesítve a magyar, a zsidó és egyetemes kultúrát ápolni óhajtó ifjúság kívánságát, megalakítja a hitközség eme intézményét, amely a Hmvásárhelyi Izr. Hitközség Kultúrcsoportja néven 10 esztendőn keresztül Novák István, dr. Kőrösi Ferenc és dr. Radó József vezetésével helyi és fővárosi művészek, rabbik és írók szerepeltetésével sok feledhetetlen előadást rendezett s nagyértékű kulturális működést fejtett ki.

1929-ben érkezik el Seltmann Lajos főrabbi áldásos lelkészi működésének 50 esztendős fordulójához. Dr. Szemző Miksa elnökkel az élén, a hitközség nagyszabású jubileumi ünnepség megtartását határozza el, de a szerénységben is példaadó ősz főrabbi, elhárit magától minden ünneplést. Ő maga írja az előljárósághoz ez alkalommal intézett levelében: „Mélyen tisztelt Előljáróság! Hálásan köszönöm a 2000 pengőt, mely összeget papi működésem 50-ik évfordulója alkalmából jubileumi ajándékképen a hitközség igen tisztelt elnökétől átvettem. Talán sohasem volt még ekkora összeg egyszerre birtokomban, gazdag embernek érzem magamat és megvallom egészen kellemes érzés ez. Ismételve köszönöm. Egyben megismétlem azon kérelmemet, melyet már ez év elején élőszó-

1.) Jegyzőkönyv: 1926. — 301.

val előterjesztettem, hogy haladjunk el csendben az említett évforduló mellett. Mindig aggódva kitértem a sokaság elől és a munka hétköznapját éltem, mindig kerülve-kerültem a nyilvánosságot és csendesen meghúzódtam könyves szobámban. Mindig az volt a meggyőződésem, hogy az ember iparkodjék a dicséretet megérdemelni, de sohasem törekedjék azt meghallgatni, hogy működésével mindenkor használni, de sohasem csillogni vágyódjék. Nagyon kérem, hagyjanak továbbra is ebben a meggyőződésben élni és mig a jó Isten engedi, hitközségünket szolgálni. A kegyelmes Isten áldja meg Önöket, áldja meg mindnyájukat egyenkint és együttesen, áldja meg erővel, egészséggel, lankadatlan munkakedvvel, tartós, zavartalan boldogsággal. Igaz tisztelettel: Seltmann Lajos rabbi."[1])

Alig néhány hónappal ezt követőleg váratlan hirtelenséggel eltávozik az élők sorából dr. Szemző Miksa, a hitközség nagy reményekre jogosító elnöke, akinek működése elé oly sok várakozással tekintett méltán a hitközség egyeteme s aki az elnöki tisztséget olyan dísznek tekintette, amelyet kulturált és nemes lelkületből, a gyülekezet iránt érzett szeretetből fakadó dicséretreméltó buzgalommal igyekezett rövid elnöksége alatt is tartalmassá tenni.

Utóda az elnöki székben, a hitközségnek már több cikluson át alelnöke és szentegyletének elnöke: Steiner Ferenc lett.

A folyton súlyosbodó általános gazdasági viszonyok és a hitközség megnövekedett terhei az új elnököt nehéz problémák elé állították. Mégis íly körülmények között is sikerült elnöksége alatt megoldani a hitközségnek már régebb idő óta felmerülő azon óhaját, hogy az elaggott szegényei számára, intézményt létesítsen. Nagyban elősegítette e terv megvalósítását, a Vásárhelyről külföldre elszármazott Reisz Károly és neje e célra tett 5000 pengős alapítványa, amely ezidőben már számos adománnyal kiegészítve 11.000 pengőre rugott. 1931-ben Steiner Ferenc elnök javaslatára e célra megvásárolja a hitközség, a gróf Bethlen István utca 13 sz. házat, amely megfelelő átalakítással asyluma lett a vásárhelyi szegénysorsú zsidó öregeknek. A menház első vezetősége a következőkből alakúlt meg: ügyvezető elnök Klein Miksa, pénztáros Kertész Sándor, ellenőrök: Mandl Izidor és Vadász Miklós, gondnokok: dr. Ambrus Endre, Büchler Gyula, Reisz Izsó, dr. Weisz Adolf, gondnoknők: Bárány Béláné, Halpern Kálmánné, Kálmán Dezsőné, Wollner Károlyné, jegyzők: Dominusz Jenő és Novák István. Klein Miksa 1940-ben bekövetkezett haláláig állott a hitközség legfiatalabb intézményének élén és az ő céltudatos, a Menház érdekében minden eszközt megragadó fáradhatatlan buzgalmával, az emberi szív áldozatos jóságát, önön példaadó áldozatosságával felébresztő, minden igaz ügy iránt érzett szeretetével munkálkodva, biztosította ez intézmény jövőjét.

1932. február 7-én lezárúl a hitközség múltjának egy olyan félszázados korszaka, amely önmagában véve is teljes egészét jelenti, a vásárhelyi zsidóság történetének. Seltmann Lajos főrabbi e napon bekövetkezett megdicsőülése, pontot tett nem csupán 53 esztendőn át maradéktalanúl végzett papi tevékenység után, de végét jelentette annak a kor-

1) Jegyzőkönyv: 1929. május 19.

szaknak is, amely a hitközségi élet keretében végzendő alkotások nagy lehetőségeit tárta fel. És a vásárhelyi gyülekezet éppen Seltmann Lajos szuggesztív szellemi irányításával, e félszázados korszak alatt végezte el azt a feladatát, amely kiemelkedően mutat rá a hitközség alkotó-építő készségére, amely a magyarhoni gyülekezetek első soraiba helyezte ezt a nyelvében, érzésében és életmódjában, szinte teljesen asszimilálódott, de vallási szokásaiban, a tradiciókat sokszor híven megőrző helyi hitközséget. S hogy ez így alakult, a város felekezetek közötti békét ápoló tősgyökeres magyarságának józanságán kivül, egyedül Seltmann Lajos szellemi útmutatásának tudható be, amely minden körülmények között, a a nagy egyetemes magyar érdekek irányát követve, megbecsülést szerzett városszerte, a nagy tanítómesternek és személyén keresztül a hitközségnek is.

Seltmann Lajos főrabbit hitközsége, a város és a magyar zsidóság óriási részvéte mellett, február 9-én kisérte el utolsó útjára hitközségének apraja-nagyja. Temetésén dr. Frenkel Jenő szegedi rabbi méltatta nemesveretű szavakkal az igaz kohén működését, hitközsége nevében Steiner Ferenc búcsúzott el könnyes köszöntéssel a gyülekezetnek örökkévalóságba távozott lelki atyjától, szűkebb családja fájdalmát fia, dr. Seltmann Imre tolmácsolta és a gyászhónap leteltével Löw Immánuel szegedi főrabbi „elárvult szószékéről" rajzolta meg klasszikusan jellemző művészettel életének, működésének és egyéniségének teljes portré-ját.[1]) Hálás hitközsége, a gyászév leteltével monumentális emlékkel jelölte meg sírját, amelyet kegyeletes ünnepség keretében dr. Kecskeméti Ármin makói főrabbi avatott fel.

A vásárhelyi zsidók történetének leírása, az 1932-ik esztendő eseményeivel le is zárúl. Hiszen az utolsó évtized sokkal közelebb áll hozzánk, mintsem hogy arról történetirás szempontjából, tárgyilagos beszámolót közölhetnénk. A teljesség kedvéért legfeljebb rövid foglalatát adhatjuk, a szemünk előtt lejátszódott eseményeknek.

Steiner Ferenc hitközségi elnök minden igyekezete oda irányult, hogy Seltmann Lajos halálával megüresedett rabbi széket betöltse. Ennek eredménye volt az, hogy 1933 augusztus 20-án, dr. Weisz Pál rabbit erre az állásra a hitközség megválasztja. Az intervallum alatt a rabbi teendőket Büchler Gyula hitoktató-rabbi végezte.

1934-ben a vásárhelyi zsidóság egyeteme, magasztos érzéssel eltöltve ünnepli Löw Immanuelt, a szomszédos Szeged főrabbiját, a magyar zsidóság világhírű nagy tudósát, 80-ik születése napján. Ugyancsak ez évben módosítják az idők követelményeinek megfelelően a hitközség alapszabályát, amelynek alapján működik ma is a hitközség.

A vásárhelyi zsidóságot, az 1935-ben Budapesten megtartott országos kongresszuson, Steiner Ferenc elnök képviseli, aki a kongresszus

1.) Dr. Seltmann: Seltmann Lajos főrabbi emlékezete 25—34.

után tartalmas beszámolójában ismerteti a közgyűlés előtt az országos gyűlés lefolyását, levonva annak konzekvenciáit.

1937-ben Steiner Ferenc elnök kezdeményezésére 500 kötetből álló hitközségi könyvtár létesült, amely azóta is újabb kötetekkel gyarapodva, a könyvtárt látogató számos hitközségi tag szellemi szükségletét szolgálja. Ugyanezen év október havában vesz búcsút a hitközségtől dr. Weisz Pál, akit 4 esztendős értékes és lendületes vásárhelyi tevékenysége után, a debreceni hitközség választ meg főrabbijának.

1938-ban Steiner Ferenc, a hitközség egyetemének többször kifejezésre juttatott ragaszkodása ellenére, lemond elnöki tisztségéről. A 32 esztendős zsidó közéleti múltra viszatekintő és szorgos hitéleti munkálkodással méltán dicsekvő férfiút, hitközségének hű fiát volt kénytelen nélkülözni távozásával a gyülekezet. Utóda az elnöki tisztségben, a hitközségi élet régi és kipróbált munkása dr. Ambrus Endre lett, aki a folyton nehezebbé váló gazdasági viszonyok ellenére is arra törekszik, hogy a hitközség pénzügyi egyensúlyát fenntartsa. Ez évben történt meg 12000 pengős költséggel, a hitközségi székház nagyobbszabású átalakítása.

Az 1938-ban megjelent, zsidóságra vonatkozó törvények nem csupán a hitközségi tagok elszegényedését vonták maguk után, de lelki vonatkozásban is fájdalmas eseményeknek lettek okozói. A vásárhelyi zsidóság minden vonatkozású asszimilátiója ellenére ragaszkodva kitartott őseinek hite mellett s az ezt megelőző évtizedekben szinte alig van nyoma annak, hogy a hitközség tagjai más felekezetek sorába léptek volna. Ezzel szemben 1938—39-ben, a hitközség tagjai közül 48 lélek hagyta el felekezetünket. A relativ és abszolut értelemben is nagyszámú kitérés — amely a hitközség lélekszámának több mint 4 százalékát tette ki — felerészben a vegyes házasságban élők soraiból adódott. Ez a szomorú jelenség is siettette a hitközség vezetőségét, hogy a rabbi állás betöltését minél előbb keresztül vigye. 1938. november 6-án megtartott ülésen a hitközség úgy határozott, hogy e sorok írójá hívja meg főrabbijának. Az 1939-ben megszavazott zsidótörvény, valamint az ezt követő rendelkezések folytán, mindinkább többen vesztették el egzisztenciájukat, amely újabb erőfeszítésekre és áldozatokra kényszerítette az anyagi erejében és az adófizetők tekintetében amúgyis megfogyatkozott hitközséget.

Dr. Ambrus Endre 1940-ben történt lemondása után, a hitközségnek sikerült megnyernie dr. Deutsch Bélát az elnöki tisztségre s ezen idő óta, ő tölti be a viszonyok folytán a hitközségi életben mindég nehezebb problémák megoldását kívánó, felelősségteljes poziciót. Elnöki székfoglalójában jelezte célkitűzéseit és a hitközség egyetemének feladatát, megjelölve azokat az útakat, amelyen a hitközségnek, a jövőben haladnia kell. E beszédben többek között, a következőket mondotta: „Először jutott osztályrészemül az a nagy megtiszteltetés, hogy mély testvéri szeretettel üdvözölhessem a közgyűlés teljes számban megjelent tisztelt tagjait. Bevallom, megilletődve és meghatódva állok most itt, amikor elindulunk, hogy teljesítsük feladatunkat és megfeleljünk annak a bizalomnak, amit hittestvéreink nékünk előlegeztek... Napról-napra újabb zsidó tömegek veszítik el a munka lehetőségét, azt a munkát, amelyet eddig szakértelemmel, szorgalommal és becsületesen végeztek, amely munkával

nemcsak a saját boldogulásuk alapját teremtették meg, hanem a köz érdekét is szolgálták... Ilyen körülmények között indulunk meg, számolva azzal a sajnálatos körülménnyel is, hogy a zsidóságon belül se találjuk meg a szükséges egységet. Szomorúan kell tapasztalnunk, hogy nagy zsidótömegek vesztették el lelki egyensúlyukat és fájdalommal kell látnunk, hogy nagyon sokan még mindég nem értik meg az idő fenyegetően intő szavát. És mi mégis megindulunk, hogy teljesítsük feladatunkat, hogy az államhatalom által még meghagyott kis területen munkalehetőséget nyújtsunk, hogy ezáltal hitfelekezetünk minden tagját kenyérhez juttassuk, de nem alamizsna kenyérhez, hanem olyan kenyérhez, amelyet munkával szerez meg és amelyet ezért önérzetesen és emelt fővel fogyaszthat el. Kitűzött célunk, hogy felekezetünkön belül egységet teremtsünk, hogy megteremtsük a teljes harmóniát és egymás megbecsülését és önmagunkat is tökéletesítve minden hittestvérünk lelki beállítottságánál el kell érnünk azt a szinvonalat, amely alkalmassá teszi őket a zsidóság nagy problémáinak megértésére. Célkitűzéseink elérése nagy küzdelmet igényel. Ha megvizsgálom, hogy milyen fegyvereket hoztam magammal én, aki ebben a küzdelemben elől óhajtok járni, érzem, hogy hoztam hitet a mindenséget megteremtő és elrendező örök Gondviselésben, hitet a zsidóság küldetésében és jövőjében, hoztam önzetlen szeretetet, válogatás nélküli tiszta emberszeretet, amely nem osztályoz és nem csoportosit. És ha én ezen helyen a zsidóság ügyét szolgálom is, ez sohasem juthat ellentétbe azzal a szeretettel, amelyet ezen ország iránt érzek, amelynek rögeihez az én elődeim haló pora is közzékeverődött, amelynek földjét az én hozzátartozóim vére is öntözte és nem juthat ellentétbe ennek a népnek a szeretetével sem, amely népnek zárt tömegei is mellettünk vannak. Hoztam akaratot, nem kirobbanó, mindent szétzúzó akaratot, hanem olyan akaratot, amely csendben, feltűnés nélkül de kitartóan, fáradtságot és akadályt nem ismerve dolgozik és halad célja felé. De nem jól mondtam amikor egyes számban beszéltem, mert nem én hoztam ezeket a fegyvereket, hanem mi valamennyien hoztuk őket. De önök hoztak még valamit; hoztak tudást a közügyek vezetésében szerzett és életbölcsességgel párosúlt tudást, az élet küzdelmeinek megvívásában szakértelemmel párosúlt tudást, ha pedig a hit, szeretet, az akarat és a tudás párosul, akkor az előbb vagy utóbb eredményt fog elérni. Meg vagyok győződve arról, hogy ha mi egymást megértve, kölcsönösen támogatva dolgozunk, célkitűzéseink nem maradnak üres szavak."

1940-ben megalakúl a hitközség kebelében az úgynevezett Segélyező Bizottság, amelynek célja az önhibájukon kivül exisztenciájukat vesztett családok pénzzel és ruhaneművel való rendszeres havi támogatása. A Segélyező Bizottság Balassa József kereskedelmi tanácsos, jótékonysági előljáró, páratlan ügybuzgósággal betöltött céltudatos irányításával igyekszik, a mindig tornyosuló emberbaráti feladatok teljesitését, az elesettek felsegitését, a mostoha viszonyok ellenére is elvégezni s így nemes törekvésével a hitközség e legfiatalabb intézménye feladatának magaslatán állva, a hitéleti munka mindenképen kiváló teljesítményét nyújtja.

Ugyancsak bekapcsolódott a hitközség az Omzsa országos munkájába is, jelentős összeggel támogatva annak nemes célkitűzéseit.

A hitközség anyagi helyzetének súlyos voltára mi sem mutat jobban, mint a hitközségi költségvetésnek a szükségletekhez mért roppant mértékben való felduzzadása, amely 1942-ben már 45.000 pengőt tett ki s amelyen kivül még a Segélyező Bizottság, a Szentegylet és a Nőegylet külön költségvetési összegei háramlanak az 1932-ben még 400, jelenleg 300 hitközségi adófizetőre lecsökkent hitközségre.

A zsidóság mai válságos korszakában a hitközségi tagok túlnyomó részének elszegényedése folytán előállott helyzet, állandóan nagy feladatokat ró a vezetőségre, a hitközség pénzügyi szükségleteinek előteremtését illetőleg s ezen vonatkozásban igen értékes az a szolgálat, amelyet a hitközség pénzügyeinek irányítója, Mahler József, példaadó áldozatossággal, a gyülekezet iránt érzett komoly felelősséggel végez. Czukor László gazdasági elnök a közösség gazdasági ügyeinek intézésében szorgoskodik, mig dr. Grünfeld Sándor elnökhelyettes és dr. Radó József kulturális előljáró, a zsidó kultura örök értékeinek, a megújhodó biblikus zsidó szellem és gondolat meghirdetésének fáradhatatlan munkásai.

Az iskola állandó fejlesztését az iskolaszék élén dr. Blantz Béla irányítja szakavatottsággal, a Nőegylet karitativ tevékenységét Klein Miksáné elnökasszony, Czukor Lászlóné és Kálmán Dezsőné alelnökökkel együtt vezeti buzgósággal, mig a Chewra Kaddisát szent feladatainak teljesitésében, Kertész Sándor elnök, Blum Adolf és Miskolczi Ármin alelnökökkel együtt, az ősi tradició szellemében vezetik. A Szeretet-Otthont pedig dr. Ballassa Ferenc gondoskodó irányítása fejleszti, a hitközség egyik leghasznosabb szociális intézményévé.

A hitközség körülbelül 300 családban 800 lelket számlál. Ezekre hárul a hitközség és intézményeinek fenntartása s minthogy a rendszeresen támogatottak száma megközelítőleg 40 családot tesz ki, mindenképen súlyos az a teher, amely a mai időkben a hitközség vezetőségére hárul, de dr. Deutsch Béla elnök, munkatársaival együtt rövid, de annál jelentősebb eddigi működésével is bizonyságot szolgáltatott arra, hogy a hitközség bizalma a viharvert időkben olyanokat tisztelt meg a vezetéssel, akik minden nehézségek és akadályok ellenére is önzetlenül vállalják és nagy önfeláldozással teljesitik vállalt kötelezettségüket.

A hitközség mai vezetősége a következőkből áll:

Dr. Deutsch Béla elnök, dr. Grünfeld Sándor elnökhelyettes, dr. Blantz Béla iskolaszéki elnök, Mahler József pénzügyi elnök, Czukor László gazdasági elnök, Balassa József szertartásügyi és jótékonysági előljáró, dr. Radó József kulturális előljáró, Kertész Sándor és Lindenfeld Albert templomgondnokok, dr. Weisz Lőrinc és dr. Eisler Sándor iskolaszéki előljárók, Mand Izidor pénztárnok, Patzauer Aladár és Keleti Imre ellenőrök. A képviselőtestület tagjai: Balassa József röv. keresk. dr. Balassa Ferenc, Blum Adolf, dr. Dániel Jenő, Dominus Jenő, Fein László, Groák Lajos, dr. Györgyei Mór, Halász Mátyás, Kálmán Jenő, Keller Lajos, dr. Kertész Lajos, Klein Gyula, Mannheim Mihály, Miskolczi Ármin, Kemény Zoltán, dr. Neumann Sándor, Novák István, Novák József, Patzauer Ede, Róna Lipót, Schertz Imre, Weisz József és Wollner Károly.

Függelék.

A hitközség mai tisztviselőkara és alkalmazottai:

Dr. Silberstein Adolf főrabbi,
Büchler Gyula rabbi,
Rubinstein Dóra jegyző,
Gruber László főkántor-tanító,
Havas Hajnal tanítónő,
Klein Vilmos kántor-karvezető,
Elbógen Mór kántor,
Felsenburg Gyula Szeretet-Otthon gondnok,
Fettmann Ferenc Szent-Egyleti alkalmazott,
Oláh Imre házmester.

Nyugdíjasok:

Mannheimer Mihály főkántor,
Kasza János házmester.

A hitközség intézményei és vezetősége:

Chewra—Kaddisa:

Kertész Sándor elnök,
Miskolczi Ármin és Blum Adolf alelnökök,
Wollner Károly, Klein Gyula, Mandl Izidor és Kálmán Dezső előljárók,
Mezey Dezső pénztárnok,
Patzauer Ede ellenőr,

Iskolaszék:

Dr. Blantz Béla elnök,
Büchler Gyula, Ániszfeld János, dr. Balassa Ferenc, dr. Bleyer Zoltán, Czukor Miklós, Dominusz Jenő, Groák Lajos, dr. Györgyei Mór, dr. László Jenő, Klein Gyula, Novák István, Róna Lipót, Schertz Imre iskolaszéki tagok.
A hitközség iskolája 2 tanerős. 1942—43. tanévben a tanulók száma: 47.

Nőegylet:

Klein Miksáné elnöknő,
Czukor Lászlóné, Kálmán Dezsőné alelnöknők,
Seltmann Dezsőné pénztárnok, Novák Istvánné ellenőr, dr. Eisler Sándor titkár, Grün Pálné jegyző.

Segélyező Bizottság:

Elnök: Balassa József ker. tanácsos.
Helyettes elnök: dr. Dániel Jenő.
Tagok: dr. Deutsch Béla, dr. Grünfeld Sándor, Mahler József, Czukor László, Kertész Sándor, dr. Balassa Ferenc, dr. Eisler Sándor, dr. Radó József, dr. Weisz Lőrinc, Keleti Imre, dr. Blantz Béla, dr. Györgyei Mór, Schertz Imre, Novák István, dr. Szabó Andor, Weisz László, Göttler Sándor, Endrődi László.

Szeretet-Otthon:

Dr. Balassa Ferenc elnök,
Mandl Izidor pénztárnok,
Keller Miksa és Kemény Zoltán ellenőrök,
Dr. Neumann Sándor ügyész,
Lindenfeld Albertné, Patzauer Aladárné, Patzauer Edéné, Büchler Gyuláné, Kertész Sándorné, Kálmán Dezsőné, dr. Székely Mártonné és Halpern Kálmánné gondnoknők, Novák András, Klopfer László, dr. Korda Lajos, Faragó Sándor, Wollner Károly, Balassa József, dr. Kertész Lajos és Fein László gondnokok.

Leányegylet:

Dr. Blantz Béláné elnöknő,
Miskolczi Margit és dr. Schwartz Erzsébet alelnökök.

A hitközség elöljáróinak, illetőleg elnökeinek névsora:

1834—1837. Politzer Lázár és Wodiáner Sámuel[1])

1838—1844	Wodiáner Sámuel	1869	Dr. Czukor Ignátz
1845—1846	Kóhn Jakab	1870—1873	Braun József
1847	Czukor Izráel	1874	Weisz Károly
1848—1849	Politzer Lázár	1875—1878	Ujhely Lipót
1850—1851	Politzer Náthán	1879—1881	Deutsch Lipót
1852	Wodiáner Sámuel	1882—1888	Beregi Lajos
1853	Pollák Dávid	1889—1890	Adler Géza
1854	Kóhn Ignátz	1891—1910	Beregi Lajos
1855—1860	Kóhn Emánuel	1911—1925	Ániszfeld Sándor
1861—1862	Czukor Izráel	1926—1929	Dr. Szemző Miksa
1863—1864	Kóhn Emánuel	1929—1938	Steiner Ferenc
1865—1866	Ujhely Hermann	1938—1940	Dr. Ambrus Endre
1867—1868	Weisz Károly	1941—	Dr. Deutsch Béla

1.) 1834-et megelőző idők elöljáróinak névsora nem ismeretes.

A hitközség rabbijai:

1842—1877 Grünhut Ábrahám
1879—1932 Seltmann Lajos
1933—1937 Dr. Weisz Pál
1939— Dr. Silberstein Adolf

Jegyzők:

1855—1860 Wittmann Izráel
1861—1870 Grosszmann Ignátz
1871—1873 Reiniger Jakab
1874—1893 Rosenberg Ignác
1894—1900 Kun Miksa
1901—1909 Bleier Mór
1910—1916 Réti Ignác
1917 Klein Gyula
1919 Deutsch Simon
1921—1925 Horovitz Jakab és Kemény Simon
1926—1935 Kálnai Gyula
1936— Rubinstein Dóra.

Kántorok:

Steiner Izráel, Wittmann Izráel, Stöszel Mór, Löwinger Antal, Rosenfeld S., Tháler H. Mór, Régner Salamon, Weisz Lipót, Mannheimer Mihály, Rosenfeld Miksa, Lichtenstein Mór, Klein Vilmos, Gruber László.

A hitközség neves szülöttei:

Sándor Pál v. orsz. gyűlési képviselő az OMKE elnöke, dr. Vajda Béla losonci főrabbi, Wittmann Ferenc műegyetemi tanár, Balassa Ármin dr. ügyvéd és hirlapíró, Reiniger Jakab dr. a szegedi ügyvédi kamara v. elnöke, Vásárhelyi Domokos közigazgatási biró.

A hitközség tagjainak névsora, akik kiemelkedő tevékenységet fejtettek ki:

a) a földművelésben: Czukor Sámuel, Czukor Márton, Keleti Adolf, Weisz Miklós, Czukor László, Klein Sámuel, Klein Jenő, dr. Weisz Lőrinc, Czukor Miklós.

b) az iparban: Wodiáner Sámuel (az első olajmalom), Baur Jakab (az első gőzmalom,) Steiner L. József (fürésztelep), Roth Antal (könyvnyomda és lapkiadó), Mahler József (kötszövőgyár), Grünfeld Jakab (bádogárúüzem), Wollner Károly (fürésztelep és cementárúgyár)

c) a kereskedelemben: Braun József (az első pénzintézet a hmvásárhelyi takarékpénztár egyik alapitója), Beregi Lajos (fűszernagykereskedő), Keleti Adolf (textilnagykeresk.) Ániszfeld Sándor (vaskereskedelmi R. T.), Balassa József ker. tanácsos (fa- és szénnagykereskedő), dr. Sándor Jenő és Groák Dezső (Kereskedelmi Bank R. T. alapitói), Schwimmer Lajos (tollexportőr), dr. Blantz Béla (Kereskedelmi Bank R. T. igazgatója), Novák József és fiai (szőnyegárúház).

d) a város szolgálatában: Böhm Móritz (városi sebész), dr. Berger Ferenc (tisztifőorvos), dr. Hahn Dávid és dr. Weisz Adolf (tisztiorvosok), Bleyer Ármin (tisztviselő), Molnár Mihály (főlevéltárnok), Reich Ede (műszaki főtanácsos, városi főmérnök), Arany János (városi főszámvevő), Róna Lipót (városi állatorvos).

A hódmezővásárhelyi Izr. Hitközség adófizető tagjai az 1942. évben.

Dr. Ambrus Endre
Abonyi Margit
Arany János
Aniszfeld János
Aniszfeld Mihály
Aniszfeld Zsigmond
Ausländer Gyuláné
Balassa György
Dr. Balassa Ferenc
Balassa József röv. ker.
Balassa József faker.
Bárány Béla és fiai
Bárány Sándor
Baranyai Mihály
Berger Vilmos
Binder Andor
Dr. Blantz Béla
Blantz Mór
Bleyer Árminné
Bleyer Mórné
Dr. Bleyer Zoltán
Blum Adolf
Braun Endréné
Braun Soma
Czinner Zsigmondné
Czukor Antal
Czukor László
Czukor Miklós
Dániel Andorné
Dániel Irén
Dániel Árminné
Dr. Dániel Jenő
Dávid Rudolf
Dr. Deutsch Béla
Deutsch Fülöpné
Deutsch Mór

Deutsch Zoltánné
Diamant Rezső
Dobosi Rudolfné
Dominusz Jenő
Eisler Izidorné
Dr. Eisler Sándor
Elek Andor
Endrődi József
Endrődi László
Erdélyi Józsefné
Faragó Sándor
Dr. Fái Endre
Fein László
Fein Gyula
Fein Károly
Fleischmann Ferenc
Földes Béla
Frank Mór
Fried Imre és neje
Friedländer Henrik
Dr. Friedländer Erzsi
Friedländer Kornélia
Friedmann Hermann
Friedmann Sándor
Friedmann Sándor
Gärtner Oszkár
Gelberger László
Geigner Ferenc
Genát Jakab
Dr. Gerő Bertalan
Goldmann Sándor
Goldmann Jenő
Dr. Goldmann István
Goldmann Matild
Gonda Mór
Gottlieb József

Gönczi Kálmánné
Göttler Sándor
Greif Jenő
Groák Lajos
Grosz József
Grün László
Grün Pál és neje
Dr. Galyasi Miklós
Grünfeld Jakab
Dr. Grünfeld Sándor
Grünwald Adolfné
Dr. Grünwald Sándor
Dr. Györgyei Mór
Hacsek Sándor
Hajdu Sámuel
Dr. Halász Manóné
Halász Mátyás
Dr. Halpern Alfréd
Halpern Kálmánné
Havas Mórné
Héber Ferenc
Herzfeld József
Hochhauser Lajos
Hochhauser József
Horovitz Ferenc
Kálmán Dezső
Kálmán Ferenc
Kálmán Jenő
Kálnai Pál
Kardos Ignátzné
Kárpáti László
Keleti Imre
Keller Dezső
Keller József
Keller Katica
Keller Lajos

Keller Miksa
Kellert Miksa
Kellert László
Kemény Zoltán
Dr. Kertész Lajos
Kertész Sándor
Klein Antal
Klein Dávidné
Klein Gyula
Klein Jenő
Klein Ferenc
Klein Mária
Dr. Klein László
Klein Miksáné
Klopfer Fülöpné
Klopfer László
Klopfer Pál
Kóhn Márton és neje
Kóhn Márton
Kóhn S. Tibor
Komlós Frigyes
Dr. Korda Lajos
Kovács László
Kovács Mihályné
Dr. Körösi Ferenc
Kun Bálint
Lampel Jakab
Lampel Janka
Lampel Sámuel
Dr. Langfelder Arthurné
László Antal
László Ida
Dr. László Jenő
László Ignátz
Lévai Zoltán
Liebermann Sománé
Lindenfeld Albert
Lindenfeld Albert
Lindenfeld Albert
Löwenstein Gyula
Löwi Andor
Löwi Béláné
Lusztig Dezső
Lübeck Jakab
Mahler József
Mandl Ignátzné
Mandl Izidor
Mankovits Ignátz

Mannheim Imre
Mannheim Lipót
Mannheim Miksa
Dr. Mannheimer László
Mezey Dezső
Miskolczi Ármin
Miskolczi József
Molnár Mihályné
Molnár József
Moskovitz Andor
Müller Ármin
Dr. Müller Ferenc
Müller István
Müller Mórné
Neumann János
Dr. Neumann Sándor
Novák András
Novák István
Novák József
Nussbaum József
Pallós László
Patzauer Aladár
Patzauer Ede
Pálfi Dezső
Pásztor Sándor
Perl Ignátz
Politzer Emil
Porjesz Klára
Dr. Pudler Gyula
Dr. Radó József
Rechnitzer Jenő
Reich Ede
Reisinger Gyuláné
Reisz Dezső és neje
Reisz Dezső üveges
Reisz Izsóné
Reisz József
Rendes Emil
Rendes Imre
Róna Lipót
Dr. Róth László
Rottmann Tibor
Rubinstein Béla
Salgó Péter
Sándor Ferenc
Dr. Sándor Jenőné
Scheer Sándor
Schertz Imre

Schiff Anna
Schiff Sámuel
Schlésinger Illés
Schlésinger Miklós
Schlésinger József
Schlésinger Mátyás
Schlüssler Izidorné
Schmolka Tibor
Schnitzer Dezső
Schnitzer Zsigmond
Schnitzer Lajos
Dr. Schwartz Erzsi
Schwartz Antalné
Schwartz Hermann
Schweiger Jenő
Seltmann Dezsőné
Dr. Seltmann Imre
Seltmann Sándor
Singer Arnold
Sipos Antal
Spitzer Miklós
Spitzer Ottilia
Springer Áronné
Springer Imre
Stark László
Steinberger István
Stolcz Dezső
Dr. Szabó Andor
Szántó Béla
Szántó Ilona
Szántó Miksa
Szántó József
Szelestei Mór
Dr. Szemző Miklós
Szécsényer Mórné
Székely Imre
Székely Sándor
Dr. Székely Márton
Tachauer Vilmos
Tagányi Arthur
Teltsch Adolf
Téván Simon
Toffler Géza
Toffler Mártonné
Ujhelyi József
Vadász Miklós
Vidor Mór
Dr. Wallfisch Gyula

Weidenfeld Gyula
Wanderstein Henrik
Dr. Weisz Adolfné
Dr. Weisz Lőrinc
Weisz Miklósné
Weisz Albertné
Weisz Anna
Weisz Teréz
Weisz Kató
Weisz Berta

Weisz József
Weisz Etel
Weisz László
Weisz Rózsa
Weisz Imréné
Weisz Zoltán
Dr. Wészi Arthur
Wiegner András
Wilheim Andor

Wilheim Mórné
Wolf László
Wolf Janka
Wolf József
Wolf Mór
Wollner Albert
Wollner Károly
Wollner Sándor
Zalai Béla

Iskola adózók névsora:

Band Lajosné (Vásárhelykutas)
Biró Józsefné (Mindszent)
Fái Miksáné örökösök (Budapest)
Kardos Sámuel (Szeged)
Klein Sámuel Zsigmond (London)
Dr. Klein Simon (Orosháza)
Dr. Kellner Dániel (Budapest)
Dr. Kovács Endréné (Budapest)
Perl Jenő (Budapest)
Reisinger Henrik (Algyő)
Reisz Károly (Argentina)
Rózsa Imréné (Szeged)
Salgó Sámuel örökösök (Körösladány)
Schwimmer Lajosné (Budapest)
Steiner Ferenc (Budapest)
Dr. Vass Mártonné (Tótkomlós)
Weisz Rudolf (Máté)
Wolf Andor (Szeged)
Wolf Dezső (Kunszentmárton)
Dr. Balassa István (Szeged)
Tarján Márta
Schwartz Imréné (Budapest)
Reisz Béla (Baja)

Tartalom:

Előszó.	3. oldal
Bevezetés.	5. oldal
Az első zsidó települők.	9. oldal
Hitközségi élet kezdete.	14. oldal
A hitközség további fejlődése és első rabbija.	23. oldal
A vásárhelyi zsidók, az 1848-as szabadságharcban.	37. oldal
Conscriptio 1848-ból.	43. oldal
Hitközségi élet 1849—67-ig.	92. oldal
Orthodox hitközség alakulása.	114. oldal
Seltmann Lajos főrabbi.	121. oldal
A világháború és a forradalom.	136. oldal
Függelék.	145. oldal

Sajtóhibák.

3.	oldal	utolsó	sor:	ki teljesítette	helyett kitoljesítette
5.	„	12	„	lakóság	„ lakosság.
6.	„	23	„	akis	„ akik.
6.	„	23	„	jog nélküliség	„ jognélküliség
6.	„	34	„	1875	„ 1775.
6.	„	43	„	polgáriasodas	„ polgárosodás
11.	„	6	„	zsidő	„ zsidó.
11.	„	41	„	foriintot	„ forintot
25.	„	36	„	kereseket	„ kezeseket
26.	„	33	„	hell	„ kell
94.	„	24	„	lakóság	„ lakosság
96.	„	21	„	zsidók	„ zsidóság
100.	„	16	„	anyagí	„ anyagi
104.	„	36	„	haltan	„ halten
113.	„	27	„	valósságá	„ valósággá
147.	„	32	„	a] alatt felsoroltak között kimaradt Keleti Imre	

E könyv kinyomatását, nagyobb adományaikkal: Balassa József keresk. tanácsos, dr. Deutsch Béla, dr. Grünfeld Sándor, Mahler József és Spitzer Miklós, valamint Balassa József, Czukor László, Keleti Imre, dr. Kertész Lajos, Kertész Sándor, dr. Langfelder Arthurné, Novák József, Schwimmer Ferenc és Wollner Károly, gyülekezetünk lelkes tagjai tették lehetővé.

1943.

Nyomatott a Németh-nyomdában, Hódmezővásárhely, Szt. Antal-u. 7.

Kiadásért felel: Dr. Silberstein Adolf.

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026